

11792

T. C.
Gazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

27 MAYIS VE
PARTİLEŞME SORUNU

T - 11792

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Levent KÖKER

Celâlettin GÜNGÖR

ANKARA - 1990

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	V
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS İHTİLALİ VE ÖNEMLİ TASARRUFLARI

I. İHTİLAL VE İHTİLAL YÖNETİMİNİN KURULMASI.....	1
A. İHTİLAL.....	1
B. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİNİN KURULUŞU VE GEÇİCİ ANAYASA.....	2
C. HÜKÜMETİN KURULMASI	8
II. İHTİLAL YÖNETİMİNİN ÖNEMLİ TASARRUFLARI	11
A. YENİ ANAYASA	12
1. ANAYASA KOMİSYONU DÖNEMİ	12
2. KURUCU MECLİS DÖNEMİ	16
B. DP'Lİ SİYASİLERİN TUTUKLANMASI VE YARGILANMALARI	22
1. İLK GÜNLERDEN YARGILANMAYA	22
2. YASSIADA DURUŞMALARI VE KARARLAR	27
C. ORDUDA TASFİYE	31
D. DEMOKRAT PARTİ (DP)'NİN KAPATILMASI	35
E. ÜNİVERSİTELERDE TASFİYE	39
F. 14'LERİN TASFİYESİ	44
1. MBK'DE BÖLÜNME	44
2. TASFİYE	49
3. TASFİYENİN DEĞERLENDİRİLMESİ	52
G. 55'LERİN SÜRGÜNÜ	53

İKİNCİ BÖLÜM

PARTİLEŞME SORUNU (DEMOKRASİYE DOĞRU)

I. YENİ İHTİLÂL YÖNETİMİNİN TANIMLANMASI	57
II. İHTİLÂL DÖNEMİNDE KAPATILMAYAN SİYASİ PARTİLER	60
A. CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP)	60
B. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ (CKMP)	73
C. BİRLİK PARTİSİ (BP)	86
D. SOSYALİST PARTİ (SP)	87
III. YENİDEN PARTİLEŞME SÜRECİ	91
A. DÖNEMDEKİ PARTİLEŞMENİN NİTELİĞİ	91
B. YENİ PARTİLERİN KURULUŞ İZİNİ	105
C. YENİ PARTİLERİN KURULUŞU VE GELİŞMESİ	107
1. MEMLEKETÇİ SERBEST PARTİ (MSP)	108
2. YENİ TÜRKİYE PARTİSİ (YTP)	112
3. ADALET PARTİSİ (AP)	121
4. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (TİP)	149
5. DİĞER PARTİLER	162
SONUÇ	163
EKLER	172
YARARLANILAN KAYNAKLAR	180

"Hürriyet ve demokrasi Türkiye'de artık bütün demokratik teminat müesseselerinin üstünde sağlam teminata kavuşmuştur... Bundan böyle hiç bir idareci, hiç bir politikacı Türk Milleti'nin hürriyetine el uzatmak cüretini gösteremeyecektir.

Dün Türkiye'de bir büyük inkılâp gerçekleşti, kökleşti. Bu inkılâp vatandaş şuurunda boy verdi, gençlik kanı ile sulandı, ordu ile pekişti...

Türkiye halkı, dün sabah uyandığında, güneşin ışığıyla beraber hürriyetin aydınlığına da kavuştu. Bu aydınlığı ona Türk Ordusu, bir büyük müjde olarak, gecenin karanlığında sessiz sedasız hazırlayıp, hak ettiği bir armağan olarak, gün ışığıyla beraber sundu.

Sağ olasin Türk Ordusu".

(Bülent ECEVİT, Ulus, 28 Mayıs 1960)

! Aslında ortada kurtarılmaya muhtaç, batmış bir vatan ve zorla yaşatılacak bir demokratik düzen olmadığını, kahraman veya hain olarak nitelediğimiz kişilerin iktidar mücadelelerinin galipleri veya mağlûplarından ibaret bulunduğunu bir türlü anlamadık.

Memleketimizin en ciddî, en önemli hayatî sorununun, VATANI KURTARICILARINDAN KURTARMAK olduğunu bildiğimiz halde açıklamadık, bu yolda samimi gayretler harcamadık".

(Orhan ERKANLI - Eski MBK üyesi- : Anılar, Sorunlar, Sorumlular, İstanbul-1972, s. X).

GİRİŞ

27 Mayıs 1960 ihtilâli, çok-partili demokratik düzene geçilmesinden sonraki ilk askeri müdahale olmasından dolayı, siyasî tarihimizde özel bir yere sahiptir. 27 Mayıs, bir bakıma, 12 Mart ve 12 Eylül askerî müdahalelerini göz önünde tutarsak, ülkemizde askerî müdahale yolunu açan bir oluşum olarak görülebilir. Bu askerî müdahaleler ve başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimlerinin ortaya koyduğu gerçek, demokratik rejimimizin önemli bir istikrarsızlık içerisinde bulunduğudur.

Demokratik rejimler bakımından bir istikrarsızlık göstergesi olarak kabul edilebilecek askerî müdahaleler, ülkemizde, "...Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak"* hükmüne dayandığından, dolayısı ile (demokratik) rejimin düştüğü "istikrarsızlığı" önlemek amacıyla olduğundan demokrasi adına tecelli etmektedir. Bu bağlamda, müdahaleci askerlerin bakışı ile, darbeleri, pekalâ daha istikrarlı bir demokratik düzen kurulmasına yönelik girişimler olarak değerlendirebiliriz. 27 Mayıs ihtilâlinin de bu anlamda yapıldığı varsayımından hareketle, 27 Mayıs dönemi üzerine tasvirî sayılabilecek bir çalışma yapılarak, 27 Mayıs'la kurulan fiilî düzenin demokrasi sorunu açısından getirdikleri ele alınmak istenmiştir. Bu yaklaşımın pratik bir yararı da, 27 Mayıs'ın, ülkenin geldiği 27 Mayıs öncesi şartlardan

* Bu, esasen 10 Haziran 1935 tarihli ve 2771 sayılı "Ordu Dahili Hizmet Kanunu"nun 34. maddesi hükmü idi. Sonradan bu kanun, MBK döneminde (4 Ocak 1961) yürürlükten kaldırılmış ve yerine 211 sayılı "Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu" getirilmiştir. Kaldırılan kanunun 34. maddesi, 211 sayılı kanunun 35. maddesinde aynen tekrarlanmıştır: "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamaktır". BURÇAK, Rıfık Salim; Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündükleri, Ankara-1988, s. 37.

bir anlamda ayrı tutularak, kurduğu fiili düzen özelinde değerlendirilebilmesi imkanını sağlamasıdır. Diğer bir ifade ile 27 Mayıs, "meşruiyetini" 26 Mayıs şartlarından alan bir askerî müdahale olarak değil, somut olarak kendi getirdikleri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bu bağlamdaki çözümlemesine gelince: "Demokrasi Sorunu", tabiatıyla darbeci subayların 27 Mayıs ihtilâline atfettikleri anlamda ve kurdukları ihtilâl yönetiminin işleyişinde de sorgulanmasına rağmen, sorunun asıl çözümlemesi, darbeci subayların demokrasinin şartlarına (ifade ve örgütlenme hürriyeti, çoğulculuk, seçim, hukuk devleti...) yaklaşımlarında aranmıştır. Bu amaçları gözeten çalışma, dolayısıyla, II. Cumhuriyetin kuruluşunun hazırlandığı II. MBK döneminde (1961 yılı) yoğunlaşmıştır. Darbeci subayların, demokratik bir düzenin kurulmasının şartlarını hazırlamaları sırasındaki tutum ve davranışları (eylemleri) ile bir anlamda "demokratlıkları" belirlenmeye çalışılmıştır. Bu da, bilhassa kapatılan DP'nin temsil ettiği "gelenekçi-liberal" kesimin partileşmesi özelinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan çalışma, mahiyeti itibarıyla, 27 Mayıs'ın demokratik bir toplumun sorunlarına çözüm olup-olmadığı, diğer bir ifade ile kurulan fiilî düzenin neler getirdiği sorusuna da katkıda bulunabilecektir. Takdir edileceği üzere, 27 Mayıs'ın getirdikleri sorunu, sadece fiilî onyedinci aylık ihtilâl yönetimi ile sınırlı olan bir çalışma ile cevaplandırılmaz. Esasen, 27 Mayıs'ta askerî müdahale ile kurulan fiilî düzenin neler getirdiği sorununa, neler yaptığının tesbiti ile katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Yalnız, bu

katkının bile çok sınırlı kaldığına işaret edilmelidir. Çünkü, ihtilâl yönetiminin bir kısım tasarrufu anlamında, sadece MBK'nin Kurucu Meclis'in çalışmaya başladığı tarihe (6 Ocak 1961) kadar çıkardığı kanunların sayısınının 372* olduğunun belirtilmesi bile, bu hususta yeterli olacaktır.

Çalışma, "27 Mayıs ihtilâli ve önemli tasarrufları" ile "Demokrasiye doğru: Partileşme sorunu" başlıklarını taşıyan iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, 27 Mayıs sabahı vukû bulan askeri müdahale olgusuyla ülkede ihtilâl yönetiminin kurulması ve onyediy aylık ihtilâl yönetiminin belirli tasarruflarının incelenmesi konu edinilmiştir. İkinci bölümde ise, 27 Mayıs ihtilâli şartlarında demokratik düzene geçilmesi sorunu, bilhassa partileşme sorunu ekseninde incelenmiştir. Çalışmada ayrıca, dönemin siyasî partileri, sınırlı da olsa, tarihî bir perspektif içerisinde ele alınmış ve 27 Mayıs öncesi şartlara da nisbeten değinilmiştir.

Çalışmada kullanılan kavramlar içerisinde özellikle "devletçi-seçkinçi" ve "gelenekçi-liberal" kavramlarına değinmek yerinde olacaktır. Bu kavramlara başvurulmasının nedeni, siyasî yelpazedeki sağ ve sol bölünmesinin 1961'in Türkiyesinde anlamlı bulunmadığındandır. Bilindiği üzere, sağ ve sol kavramları siyasî literatüre Fransız İhtilâli ile girmekle birlikte, 1961 yılına gelindiğinde bu kavramların sosyal tabanlarının ülkemizde yeni olgunlaşmaya başladığını görüyoruz. Zaten, pratikte nadiren kullanılsalar da, partilerin henüz o tarihte kendilerini siyasî yelpazede bir yere yerleştirme anlamında sağ ve sol

* Milliyet, 12 Mart 1961.

kavramlarıyla nitelendirmediklerini biliyoruz. Bu itibarla ve ÷lkemizin 1960'lardaki siyasî şartlarından da hareketle, toplumun temel siyasî bölünmesini ifade için "devletçi-seçkinci" ve "gelenekçi-liberal" kavramları tercih edilmiştir. "Gelenekçi-liberal" kesim, "devletçi-seçkinci" (asker-sivil bürokrasi) kesimlerin yenilikçiliğine, Cumhuriyetin tek-partili döneminin mirası olan iktidar anlayışına (halka rağmen halk içine) karşı olan muhafazakâr toplumsal grupları nitelendirmektedir. Diğer bir husus, tam anlamıyla askerî bir müdahale olan 27 Mayıs için, "ihtilâl" teriminin kullanılmış olmasıdır. Aslında, darbeci subayların yaptıkları askerî müdahaleyi bir halk hareketi olarak göstermeleri olgusundan da kaynaklanan "27 Mayıs İhtilâli" ifadesi, siyasî edebiyatımızda da yaygın olarak kullanıldığından tercih edilmiştir.

Çalışmada, dönemin siyasî atmosferinin de okuyucuya yansıtılabilmesi için, mümkün olduğunca atıfta bulunulan haberler, basındaki orjinal şekilleriyle dipnota alınmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

27 MAYIS İHTİLÂLİ VE ÖNEMLİ TASARRUFLARI

I. İHTİLÂL VE İHTİLÂL YÖNETİMİNİN KURULMASI

A. İHTİLÂL

27 Mayıs sabahı, radyolardan "Bugün, demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadı ile Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır..." duyurusu(1) yapılmıştır. Duyuruda, en kısa zamanda âdil ve dürüst seçimlere gidileceği, NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığımız da belirtilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, Cumhurbaşkanı, hükümet erkânı, mülkî amirler ve D.P. ileri gelenleri tutuklanmıştır. Tutuklamalar sadece sivil kişilerden ibaret kalmamış, Genelkurmay Başkanı Rüşdü ERDELHUN ve başka yüksek rütbeli subaylar da tutuklanmıştır(2).

İhtilâlciler subaylar duyuru ve tebliğlerinde, "Millî Birlik Komitesi" ifadesini kullanmışlardır. Aynı gün, saat 15.00'de MBK adına Kurmay Albay Alparslan TÜRKES bir basın toplantısı yaparak; MBK'nin 20 kişiden oluştuğunu ve hareketin başında da Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal GÜRSEL'in bulunduğunu açıklamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin idareyi ele alış sebebi olarak da, "sabık idare"nin Anayasa'yı çiğnemesini, büyük ümitler bağlanan demokrasi rejiminin çıkmaza girmesini ve tam bir diktatörlüğe gidileceği kaygısını, göstermiştir(3).

(1) ERDEMİR, Sabahat; Millî Birliğe Doğru, Cilt: 1, 1961, s. 293, Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960.

(2) Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960.

(3) Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960.

MBK'nin 13 numaralı tebliği ile de, yeni Anayasa ilân ve tat-
bik mevkiine girinceye kadar bütün siyasî partilerin faaliyetlerinin
men edildiği ve aksi hareketlerin şiddetle cezalandırılacağı, ilân e-
dilmiştir(4).

Böylece, 27 Mayıs günü ile birlikte on yıllık sivil D.P. ikti-
darı tarihe intikal etmiş ve memlekette askerlerin yönetimde olduğu
yeni bir dönem başlamıştır. Yönetimin darbe ile devralınmasından son-
ra sür'atle yeni idarenin kurulmasına geçilmiştir. Bunun ilk tezahür-
leri, yeni Anayasa için bir bilim heyetinin seferber edilmesi, hükû-
metin kurulması, MBK'nin teşekkülü ve geçici bir Anayasa olmuştur.

B. MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ'NİN KURULUŞU VE GEÇİCİ ANAYASA

Ordu içerisinde D.P. iktidarına karşı olan örgütlenme çabaları-
nı, MBK'nin ilk nüveleri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu
anlamdaki örgütlenmelerin başlangıcı Atatürkçüler Cemiyeti'ne, yani
1955-1956 yıllarına kadar götürülmektedir(5). MBK adı ise, ihtilâlin
ilk dakikalarından itibaren farklı şekillerde(6) de olsa kullanılmak-
la beraber, ilânı ve kurumlaşması 12 Haziran 1960 tarihi itibarıyla-
dır(7). Bu tarihte, "Geçici Anayasa"(8), MBK üyelerinin isim ve imza-

(4) Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960.

(5) OKAN, Sezai; Bilirmeyen Yönleriyle 27 Mayıs, Milliyet, 27 Mayıs 1989.

ERKANLI, Orhan; Anılar, Sorunlar, Sorumlular, İstanbul, 1972, s. 12.

(6) İhtilalin ilk günlerindeki tebliğlerde, İstanbul'a ait olanlarda farklılık görü-
lür. Ankara tebliğlerinde "Milli Birlik Komitesi" kullanıldığı halde, İstanbul
tebliğlerinde, "Silahlı Kuvvetler İdaresi", "Türkiye Milli Birlik Komitesi" ifa-
deleri kullanılmıştır.

(7) Cumhuriyet, 13 Haziran 1960.

(8) T.C. Resmi Gazete, 14 Haziran 1960; "1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye
Kanununun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hak-
kında geçici kanun", Kanun no: 1, Kabul tarihi: 12.6.1960.

larıyla yayınlanmıştır. Üyelerin halk arasında hayret ve şaşkınlık yarattığı ifade edilir. Çünkü, karşılarında generaller bekleyen halk, yüzbaşılar, binbaşılar ve yarbaylarla karşılaşmıştır(9).

İhtilâl ile birlikte adını MBK diye duyuran grup Başbakanlık'ta çalışmaya başlamıştır. Toplantı salonu, ilk günler subaylarla doludur. Her gelen adeta MBK üyesi olmaktadır(10). Bu arada, dışarıda da bir çok kişi kendisine komite üyesi sıfatı vererek yolsuzluklar yapmaktadır(11). Bu durum için yıllar sonra şu tesbit yapılacaktır: "İhtilâl daha birinci günü göstermişti ki, bir hiyerarşik kademe ile idare edilmeyip de bileğinin hakkı zannedenlerin tasarrufuna alınır-sa, orduda böyle bir anarşinin kaynağı olacaktır"(12). Bütün bunlar MBK diye anılan topluluğun sayı olarak sınırlandırılması ve ilânı zaruretini doğurmuştur. Bu amaçla, tartışmalardan sonra bir "Seçici

(9) MBK üyeleri şunlardı: Org. Cemal GÜRSEL, Org. Fahri ÖZDİLEK, Tümğ. Cemal MADANOĞLU, Tuğg. Sıtkı ULAY, Tuğg. İrfan BAŞTUĞ, Kur.Alb. Osman KÖKSAL, Kur. Alb. Alparslan TÜRKEŞ, Kur.Alb. Sami KÜÇÜK, Kur.Alb. Fikret KUYTAK, Kur.Alb. Ekrem ACUNER, Kur.Alb. Mucip ATAKLI, Kur.Alb. Haydar TUNÇKANAT, Kur.Yb. Rafet AKSOYLU, Kur.Yb. Sezai OKAN, Kur.Yb. Mustafa KAPLAN, Kur.Yb. Orhan KABİBAY, Kur.Yb. Suphi KARAMAN, Kur.Bnb. Ahmet YILDIZ, Kur.Bnb. Münir KÖSEOĞLU, Kur.Bnb. Selahattin ÖZGÜR, Kur.Bnb. Vehbi ERSÜ, Kur.Bnb. Şükran ÖZKAYA, Kur.Bnb. Suphi GÜRSOYTRAK, Kur.Bnb. Kadri KAPLAN, Kur.Bnb. Mehmet ÖZGÜNEŞ, Kur.Bnb. Şefik SOYUYÜCE, Tnk.Bnb. Muzaffer KARAN, Tnk.Bnb. Dündar TAŞER, P.Bnb. Fazıl AKKOYUNLU Kur.Yzb. Emanullah ÇELEBİ, Kur.Yzb. Kâmil KARAVELİOĞLU, Kur.Yzb. Muzaffer ÖZDAĞ, Kur.Yzb. Numan ESİN, P.Yzb. Rifat BAYKAL, Per.Yzb. İrfan SOLMAZER, J.Yzb. Ahmet ER, Cumhuriyet, 16 Haziran 1960.

(10) AYTEKİN, M.Emin; İhtilâl Çıkmazı, İstanbul, 1967. s. 59.

(11) ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 20.

(12) AYTEKİN, M.Emin; a.g.e. s. 59.

Kurul" oluşturulmuş ve bu kurul, MBK'ni otuzsekiz kişi ile sınırlandırmıştır(13). Bu işlem, önemine istinaden "ihtilal içinde iktilâl" (14) olarak adlandırılmıştır.

İhtilâlin ilk günleri ile birlikte, önemli mesafeler alınmıştır. 27 Mayıs'ın ertesi günü yeni hükümet kurulmuş(15); bunun birkaç gün sonrasında da MBK teessüs etmiştir. Bu gelişmelere rağmen, yeni devlet düzeninde Kabine ile MBK'nin münasebetlerini hukukî yönden düzenleyen bir mevzuat bulunmadığından, devletin yeni düzeninin hukukî olarak tanımlanması için, bir "Geçici Anayasa" hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu amaçla üç öğretim üyesi (H.N. KUBALI, H.V. VELİDEDE-OĞLU, M. AKSOY), iki MBK üyesi (M. ÖZDAĞ, N. ESİN) ve bir bakandan (A. ARTUS) kurulan komisyon, Anayasa hukuku profesörü KUBALI'nın başkanlığında çalışmalarına başlamıştır(16).

Geçici Anayasa, bu komisyon tarafından hazırlanmış ve MBK'ce kabul edilip yayınlanmıştır. Devlet Bakanı Amil ARTUS da, bir basın toplantısı ile "Geçici Anayasa" hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bakan anılan kanunun, ileriki hür, demokrat ve eşit seçimlere kadar devam edecek olan yeni rejimin, Geçici Anayasa'sı olduğunu, Komite'nin önünde hazırlandığını ve 27 Mayıs'ın hatırasına 27 madde olarak tanzim edildiğini belirtmiştir(17).

(13) D'KAN, Şeżai; a.g.t. Milliyet 1 Haziran 1989, İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; İhtilâlin İçyüzü, Cilt: 1, 1966, s. 301.

(14) ALTUĞ, Kurtul; 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s.32.

(15) Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960.

(16) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 292.

(17) Cumhuriyet, 13 Haziran 1960.

Geçici Anayasa'nın, "Genel Hükümler" kısmı, İhtilâl'in gerekçesi ile, yeni ve geçici bir idarenin kurulması zaruretlerini şöyle ifade ediyordu:

"İktidar partisi idarecileri tarafından Anayasa'nın çiğnermesi, Türk Milleti'nin bütün fert ve insanlık hak ve hürriyetlerinin ve masuniyetlerinin ortadan kaldırılması, muhalefet murakebesi işlemez hale getirilerek tek parti diktatoryası kurulması suretiyle TBMM fiilen bir parti grubu durumuna düşürülmüş ve meşruluğunu kaybetmiştir.

Ordu Dahilî Hizmet Kanununun 34. maddesi ile "Türk yurdunu ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak" görevi kendisine verilmiş olan Türk Ordusu, vatandaşı birbirine düşürmek suretiyle Türk vatanını ve Millî varlığını tehlikeye koymuş olan eski iktidara karşı bu mukaddes kanunî vazifesini yerine getirmek ve Hukuk Devleti'ni yeniden kumak için, Türk Milleti adına harekete geçerek, Milleti temsil vasfını kaybetmiş olan Meclisi dağıtıp iktidarı, geçici olarak, MBK'ne emanet etmiştir".

Burada Geçici Anayasa'nın kurduğu devlet düzeninin özetlenmesi yerinde olacaktır. Geçici Anayasa, "sabıkların" durumunu tanzim etmesi dolayısıyla da büyük bir önemi haizdi. Böylece, askerler 15 günü aşkın zamandır yönetiminde buldukları ülkede, yarattıkları Anayasa boşluğu sorununu aşarlarken, toplum da yeni yönetimi tanıma imkanına kavuşmuştur.

Geçici Anayasa'nın getirdiği düzeni şöyle özetleyebiliriz:

Madde 1: MBK, yeni Anayasa ve Seçim Kanunu demokratik usullere uygun olarak kabul edilip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle yeniden kurulacak olan TBMM'ne iktidarı devredeceği tarihe kadar, Türk Milleti adına hakimiyet hakkını kullanır.

TBMM'nin Teşkilât-ı Esasiye Kanununa göre sahip olduğu bütün hak ve yetkiler, bu süre içinde, MBK'ne aittir.

Madde 3: MBK, yasama yetkisini doğrudan doğruya kendisi ve yürütme yetkisini Devlet Başkanı'nca tayin ve Komite'ce tasvip edilen Bakanlar Kurulu eliyle kullanır.

Madda 5: Yargı hakkı, tarafsız ve bağımsız mahkemelerce kanun sınırları içinde, Millet adına kullanılır.

Madda 6: Sâkıt Reis-i Cumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mensuplarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere bir "Yüksek Adalet Divanı" kurulur.

Sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son tahkikat açılarak Yüksek Adalet Divanı'na verilmeleri gerekip gerekmediğine karar vermek üzere bir "Yüksek Soruşturma Kurulu" teşkil olunur.

Madde 7: Kanun teklif etme hakkı Bakanlar Kurulu'na aittir. MBK üyelerinden her biri de kanun teklif edebilir.

Madde 8: MBK, genel seçimlerle kurulacak TBMM'nin göreve başlaması ile, hukukî varlığını kaybeder ve kendiliğinden dağılmış olur.

Madde 17: MBK'nin başkanı aynı zamanda Devlet ve Bakanlar Kurulunun başkanıdır.

Bu suretle, eski Anayasa aslında ilga olunmuş, devletin yönetimi kanunen de MBK'ne intikal etmiştir(18).

"Geçici Anayasa" ile birlikte, Meclis gibi çalışacak olan MBK için eski Meclis açtırılarak hazırlanmıştır. Bu tarihten itiba-

(18) AYDEMİR, Şevket Süreyya; İkinci Adam, Remzi Kitabevi Yayını, Cilt 3, İstanbul, 1983, s. 467.

ren, MBK bir yasama organı olarak çalışmaya başlamış ve Meclis Genel Kurulu gibi de "İhtisas Komisyonları"na ayrılmıştır(19). Nitekim, kanun tasarı ve teklifleri bu komisyonlardan geçirilerek hazırlanmıştır(20).

Bu gelişmeleri CHP ve CHP'ye yakın çevreler iktidarın yeni sahiplerinin gidici görünmediklerine yorarken(21); YALMAN, Türkiye'de yeni bir hukuk devletinin temelini atılması ve ileri bir düzenin kurulmasının müjdecisi olarak değerlendirmiştir(22).

MBK, yasama yetkisi ve yürütmeyi denetleme yetkisini, bu yetkilerini Temsilciler Meclisi ile paylaştığı (ki, MBK ve Temsilciler Meclisi, Kurucu Meclisi teşkil ediyorlardı) 6 Ocak 1961 tarihine kadar tek başına kullanmıştır.

Görüldüğü üzere, Geçici Anayasa ile askerlerin kurduğu anayasal düzen, yıkılan parlamenter rejimin işleyiş tarzına benzer şekilde tesis edilmiştir. Bu tercihin sebebi, ihtilâlin demokrasi adına yapıldığı vurgusundaki yoğunlukta aranmalıdır(23). Ne var ki, kurulan yeni ihtilâl yönetiminin işleyişi, Geçici Anayasa'nın öngördüğü düzen-

(19) Güvenlik Komisyonu, Sosyal İşler Komisyonu, Bayındırlık ve İmar Komisyonu, Sekreterlik Bürosu, (Cumhuriyet, 26 Haziran 1960).

(20) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 309.

(21) CHP İktidar hazırlığı içindeyken, bir de baktı ki, iktidarın yeni sahipleri gidici görünmüyorlar, (ALTUĞ, Kurtul; a.g.e. s. 35).

(22) YALMAN, Ahmet Emin; Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Cilt 4, 1971, s. 371.

(23) Nitekim bunun için ihtilâlin hemen ertesi tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin başlığı yeterlidir: "Meclis feshedildi, yeni Anayasa ve demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlandı", (Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960).

lemeye sadık kalınarak ceryan edememiştir. Kurulan bu "acaip parlarmenter yönetim(24)", bir aksiyon olan ihtilâl yönetiminin düzeni olamamıştır. İhtilâli yapan kudret olan MBK, kendisini sadece yasama yetkileri ile sınırlayıp, sivil Bakanlar Kurulunun gölgesinde kalamamıştır.⁽²⁵⁾ Çünkü, ihtilâlciler subayların bir kısmı için demokrasiye geçilmeden önce halledilmesi gereken önemli ülke sorunları vardı(26). Bu kanaatin, GÜRSEL ve MBK'nin tamamı tarafından paylaşılmaması MBK'de iç çekişmelere(27) neden olmuş; tutarlı bir grup olamaması(28) da ileride bir tasfiyeyi gündeme getirmiştir.

C. HÜKÜMETİN KURULMASI

İhtilâl ile birlikte, yürütmenin MBK üyelerinden teşekkülü ciddi olarak düşünülme(29) birlikte, hükümetin sivil şahsiyetlerden oluşturulmasında karar kılınmıştır.

Hükümetin kuruluşu, MBK'nin 27 numaralı tebliği ile ihtilâlin

(24) İfade Orhan ERKANLI'ya aittir, (ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 23).

(25) "Meclis vazifesini yapan komite, bir Meclis olarak çalışmakla beraber, bir cunta olarak idareye müdahale mecburiyetinde kalıyordu", (ERKANLI, Orhan, a.g.e. s. 25).

(26) En azından bu, 13 Kasım'da tasfiyeye uğrayanlar için geçerlidir.

(27) "Bunlara bakarak, 38 kişinin ayrı ayrı 3-4 partiye bağlı olduğunu sanırdınız", (SEYHAN, Dündar; Gölgedeki Adam, İstanbul, 1966, s. 88).

(28) "Komitenin kendi içindeki çekişmeleri hem hükümet faaliyetine, hem memleket ortamına tesir edecektir", (TOKER, Metin; İsmet Paşayla 10 Yıl, Üçüncü Cilt, 1967, s. 28).

(29) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 258.

ikinci günü ilân edilmiştir(30). Tebliğde, hükümetin kuruluşu şöyle belirtiliyordu: "... hükümetin teşkilinde dikkat nazarına alınan fikr-i müdir, memleket ve dünya çapında şöhret yapmış fakat, herhangi bir siyasî partiye mensup olmayan personelden ibaret olmasıdır ". Gerçekte ise, bu ifadeler hayli mübalağalı idi(31). Sonradan, birinci Milli Birlik Hükümeti olarak anılacak olan bu hükümet uzun ömürlü olamamıştır. Kabine'den on bakanın uzaklaştırılması(32) ve yeni Kabine'nin ilânı ile yerini İkinci Milli Birlik Hükümeti'ne bırakmıştır(33).

Hükümetin kuruluşu ile teessüs eden yeni düzen, sivil hükümetin gerisine gizlenmiş üniformalı bir iktidardı(34). Nitekim hükümetten on bakanın azledilmesi, bakanların MBK'nin Kabine dışında bütün

(30) "Başvekil ve Milli Müdafaa Vekili; Org. Cemal GÜRSEL, Devlet Vekili; Amil ARTUS, Devlet Vekili; Şefik İNAN, Adliye Vekili; Abdullan GÖZÜBÜYÜK, Dahiliye Vekili; Tümg. Muharrem İhsan KIZILOĞLU, Hariciye Vekili; Selim SARTER, Maliye Vekili; Ekrem ALICAN, Maarif Vekili; Prof. Fehli YAVUZ, Nafia Vekili; Daniş KOPER, Ticaret Vekili; Cihat İREN, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili; Prof. Nusret KARASU, Gümrük ve İnhisarlar Vekili; Fethi AŞKIN, Ziraat Vekili; Feridun ÜSTÜN, Münakalât Vekili; Tuğg. Sıtkı ULAY, Çalışma Vekili; Prof. Cahit TALAS, Sanayi Vekili; Muhtar ULUER, Basın-Yayın ve Turizm Vekili; Zühtü TARHAN, İmar ve İskan Vekili; Orhan KUBAT". (Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960).

(31) Metin TOKER, bazı bakanları örnek vererek hiç de şöhretli olmadıklarını alaycı bir uslûpla anlatır, (İsmet Paşayla 10 Yıl, s. 27-28).

(32) Cumhuriyet, 26 Ağustos 1960.

(33) Cumhuriyet, 4 Eylül 1960.

(34) AYTEKİN, M.Emin; a.g.e. s. 57.

kuvvetini kullanmasına hoşnutsuzluk göstermelerine bir tepkiydi(35).

Yeni Hükümet'in program sorunu da MBK'ndeki bölünmenin esas temeli olmuştur(36). Kadri KAPLAN ve bir kısım MBK üyeleri tarafından hükümetin programına esas teşkil etmesi maksadıyla, bir program teklifi hazırlanmıştı(37). Fakat bu komite teklifi (38), hazırlanan hükümet programında değerlendirilmemiştir. Program, Devlet Bakanı Amil ARTUS tarafından 11 Temmuz 1960 tarihinde MBK'ne sunulmuştur(39).

Hükümet programı, MBK'nin iktidarda fazla kalmayı istemediğini de belirlemiş oluyordu. Program itibarıyla, yönetimde köklü reformlar için uzunca süre kalmak istemeyenler baskın çıkmıştır. Çünkü, yeni hükümet programının köktenci teklifleri yoktu(40). 27 Mayıs İhtilâl'i'nin esas hedefi olarak, demokratik düzenin en kısa zamanda yeniden kurulmasını öngörüyordu(41).

(35) Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklanmalı Kronolojisi, 1945-1971, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 222.

(36) SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 92.

(37) Bu teklif, ihtilâl günü derlenen Bakanlar Kurulu'nun, İhtilâl'in tasavvur ve hedeflerini bilemeyeceği, bu itibarla Komite'nin bu maksat ve hedefleri hükümet için belirlemesi esasına dayanıyordu, SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 91 .

(38) Komite teklifinin tam metni için bakınız; ULAY, Sıtkı; Harbiye Silah Başına (27 Mayıs 1960), İstanbul, 1968, s. 246 vd.

(39) Cumhuriyet, 12 Temmuz 1960.

(40) Hükümet programının tam metni için bakınız; ARAR, İsmail; Hükümet Programları, (1920-1965), 1968, s. 308 vd.

(41) "27 Mayıs inkılabının esas hedefi, yurdumuzda demokratik nizama bütün icapları, bütün müesseseleriyle, maddeten ve manen mümkün olan en kısa zamanda kurmaktır. Bu maksatla, 27 Mayıs sabahından itibaren yeni bir Anayasa'nın hazırlanması için gerekli çalışmalara başlamıştır", (ARAR, İsmail; a.g.e. s. 309).

II. İHTİLÂL YÖNETİMİNİN ÖNEMLİ TASARRUFLARI

Bu başlık altında değerlendirilecek tasarruflarda, temel alınan kıstas; bunların doğrudan ihtilâl yönetiminin (yasama ve yürütme) ürünü olması değil, ihtilâl gelen dönemin siyasî ve sosyal şartlarının bir ürünü olmasıdır. Önemlerine gelince, bu da anılan tasarrufların memleket için vazgeçilmezliğinden değildir. Önemli olarak değerlendirilme sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi; "İhtilâl mantığı"(42) içerisinde alınmış olmalarıdır.

İkincisi; bu karakterleri itibarıyla güçlü bir muhalefet tabanı yaratmalarıdır.

Üçüncüsü de, demokratik parlamenter yönetime geçilmesiyle birlikte, bu tasarrufların tasfiyesi mücadelesine başlanması, bu suretle de önemli sorunlara yol açmalarıdır. Önemli tasarruflar, yeni Anayasa ve Yüksek Adalet Divanı Yargılamaları hariç, Birinci MBK Dönemi'nde(43) gerçekleşmiştir.

Tabiatıyla, şu da belirtilmelidir ki, onaltı ayı aşkın bir "İhtilâl Yönetimi Dönemi" sadece bu çaplı tasarruflardan ibaret değildir.

(42) Bu ifade ile kastedilmek istenilen, anılan tasarrufların niteliği itibarıyla hukukî olmayışıdır. Tabiki, bir ihtilâlin hukukîliğinden bahsedilememesi gereklidir. Fakat bir ihtilâlin icraatlarında hukukîliği aramak, sanırım anlamlı olacaktır.

(43) Bu dönem, hükümetin yeni demokratik gelişmelere katkıda bulunmak için istifa etmesi ve yeni Kabine'nin 5 Ocak 1961 tarihinde kurulması ile sona ermiştir. Bu dönemi, ihtilâlin yönünü tam bulamadığı haşın bir dönem olarak nitelenmek hatalı olmayacaktır. İhtilâl, demokrasiye geçiş yönündeki berraklığını 13 Kasım tasfiyesinden sonra kazanmıştır.

A. YENİ ANAYASA

1961 Anayasası, şüphesiz 27 Mayıs ihtilâlinin bir ürünüdür(44). 27 Mayıs'tan sonra, daha ilk günden itibaren, Türkiye yoğun bir "Anayasacılık hareketi" içine girmiştir(45).

Yeni Anayasa, ihtilâlin diğer önemli tasarruflarından farklı olarak, ihtilâl mantığı içerisinde hazırlanmamıştır. Bununla bir anlamda kastedilen, bu işin bir oldu-bittiye gelmemesidir. Yeni Anayasanın hazırlanışı, Anayasa Komisyonu dönemi saklı tutulursa, kamuoyu önünde nispeten tartışılmış(46) ve bir yıl sürmüştür. Yeni Anayasa, ihtilâlin en olumlu tasarrufudur. Bununla ifade edilmek istenilen 1961 Anayasasının kusursuzluğu değil(47), daha çağdaş, ileri bir toplumsal düzeni temsil etmesidir.

Yeni Anayasa, iki kurumun (Anayasa Komisyonu ve Kurucu Meclis) katkılarıyla hazırlanmıştır. Bundan dolayı, yeni Anayasanın hazırlanması sorununu, bu iki kurumun başlıkları altında tasnif ederek incelemek isabetli olacaktır.

1. ANAYASA KOMİSYONU DÖNEMİ

27 Mayıs günü, "... Derhal bütün vatandaşlara şunu ifade etmek isterim ki, asla bir diktatör olmak hevesinde değilim. Bütün emelim, bu memlekete sür'atle dürüst bir demokratik nizam kurmak ve

(44) Bu itibarla, referandum (9 Temmuz 1961) münasebetiyle ihtilâle karşı bir siyasal muhalefet aracı olacaktır.

(45) SOYSAL, Mümtaz; 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 63.

(46) Burada bir çekincenin belirtilmesi gerekir. İhtilâlin D.P. iktidarına karşı yapılması olgusundan dolayı, anılan bağlamda D.P.'li kesimler değerlendirilememiştir.

(47) Nitekim, bilhassa 1970'lerde "Bu Anayasa ile devlet yönetilmez" teması işlenmeye başlayacaktır, SOYSAL, Mümtaz; a.g.e. s. 76 .

devletin idaresini milletin iradesine terketmektir..."(48), açıklaması yapılmıştı. Bu amaç, yeni bir anayasa yapılması zaruretini gündeme getiriyordu. Nitekim, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden bir grup Ankara'ya getirilmiş(49) ve büyük saygı ile karşılanmıştır(50). Kendilerine üç ay içinde seçime gidilerek iktidarın sivil idareye devredileceği ve bunun için de derhal yeni bir Anayasa'nın yapılması gereği ifade olunmuştur(51). Bu sırada Anayasa'nın muhtevasında bulunması istenilen hususlara da değinilmiştir. Bu suretle, yeni Anayasanın hazırlanması görevi, İstanbul Üniversitesi Rektörü, Sıddık Sami ONAR başkanlığında öğretim üyelerinden kurulu bir "ilim heyeti"ne(52) verilmiştir. Seçim Kanununu da hazırlayacak olan bu komisyon, 1 Haziran 1960 tarihinden itibaren çalışmalarına İstanbul'da başlamıştır. Böylece, seçimle oluşturula-

(48) MBK Başkanı GÜRSEL'in 27 Mayıs günü yaptığı radyo konuşmasından: ERDEMİR Sabahat; a.g.e. s. 315; Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960.

(49) Bu öğretim üyeleri yedi kişidir; Prof.Dr. Sıddık Sami ONAR, Prof.Dr. Ragıp SARICA, Prof.Dr. Hüseyin Nail KUBALI, Prof.Dr. Tahir TANER, Prof.Dr. Tarık Zafer TUNAYA, Prof.Dr. Vasfi Raşit SEViĞ, Doç.Dr. İsmet GİRİTLİ, Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960 .

(50) "... onlara karşı böyle bir hümetle dolu idik. Bu, ne de olsa, an'anemizden gelen bir şeydi. Umeranın ulemaya hümeti gibi idi", (N.Z: Dündar TAŞER'in Büyük Türkiye, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974, s. 52).

(51) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 255.

(52) S.S. ONAR, H.V. VELİDEDEOĞLU, H.N. KUBALI, R. SARICA, N. ŞENSOY, B. SAVCI, M. AKSOY, T.Z. TUNAYA, ve İ. GİRİTLİ'den mütesekkildi. Daha sonra TUNAYA ve GİRİTLİ azledilmişler, yerlerine; V. VERŞAN ve L. DURAN atanmışlardır; Cumhuriyet, 18 Ekim 1960 .

cak bir "Kurucu Meclis" yolu tercih edilmemiş oluyordu. Anayasa, komisyon tarafından hazırlanarak MBK'nin tasvibinden sonra referandum sunulacaktı(53). Anayasa Komisyonu, Anayasa Ön Projesini (Anayasa Taslağını) 18 Ekim 1960 tarihinde, dört buçuk aylık bir çalışma sonunda MBK'ne sunabilmiştir(54).

Kamuoyu Anayasa'nın hazırlanması çalışmalarından, komisyon başkanı ONAR'ın açıklamalarıyla(55) haberdar edilmiştir. Buna gazete ve dergilerin, kesinlik kazanamayan haberlerini de katabiliriz. Çoğu zaman bu bilgiler genel mahiyette olmuşlardır. Komisyon hiçbir zaman, Anayasa Ön Projesinin kesinleşmiş maddelerini, kabûllerini takiben açıklayıp, kamuoyunda tartışılarak olgunlaşması yolunu tercih etmemiştir(56). Bunun yanında, Anayasa Komisyonu, ahenkli bir çalışma da sağlayamamıştır. Komisyonda ihtilâfın önlenmesi çabası, iki üyenin azli sonucunu doğurmuştur(57).

(53) Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960. Nitekim bu prosedürün bile kesinlik kazamadığı, ONAR'ın Cumhuriyete beyanatından anlaşılıyordu. "Çalışmalarımız bittikten sonra hazırlanan Anayasa Ön Projesi MBK'ne takdim edilecektir. Bundan sonraki safhalar hükümet ve MBK'ni ilgilendirir", (Cumhuriyet, 11 Temmuz 1960).

(54) Cumhuriyet, 19 Ekim 1960.

(55) 11 Temmuz, 6 Ağustos, 24 Ağustos, 28 Ağustos, 3 Eylül, 10 Eylül, 21 Eylül tarihli Cumhuriyet gazeteleri.

(56) "Anayasa Komisyonu çalışmalarının tamamen gizli kalması için hiçbir sebep görmüyoruz. Bilakis, Milli istikbalimizi yakinen ilgilendiren bu konu hakkında efkâr-ı umumiyeye malûmat verilmesinin ve böylece Anayasa dahilinde ele alınan çeşitli mevzular hakkında düşüncelerin ifadesine ve münakaşasına imkan verilmesinin doğru olduğu kanaatindeyiz", (Forum, 1 Ağustos 1960, Sayı 152, s.3).

(57) Cumhuriyet, 2 Eylül 1960.

27 Mayıs'la Türkiye'nin girdiği "anayasacılık hareketi" sonucunda, bu dönemde Anayasa Komisyonu'nun dışında da Anayasa çalışmaları olmuştur. Bunlar, CHP, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve bazı şahıslar tarafından hazırlanılarak MBK'ne verilen tasarılardır (58). Bu bağlamda, Anayasa sorununun yayın organlarında da tartışıldığı belirtilmelidir(59).

Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı Anayasa Ön Projesi 192 maddeden oluşuyordu. MBK'ne sunuluşu ile birlikte, gazetelerde tefrika edilmeye başlanmıştı. Böylece, kamuoyunun bilgisine sunulmuş oluyordu. Tasarı, ilgili çevrelerde hiç de tatminkâr bulunmamıştı(60). Komisyon çalışmalarının uzaması ve ihtilâflardan doğan endişeler haklı çıkmıştır. Anayasa Tasarısı'nın temel özelliği, genel oya ve genel oydan çıkan organlara karşı tam bir güvensizlik arzetmesidir(61). İktidarı temsil eden bir Meclis çoğunluğunun, meşru hak ve yetkilerini aşarak demokratik siyasî hayatı felce uğratması önlenilmek istenirken, ölçü kaçırılmış, kudretsiz bir yönetim yaratılmıştır(62).

Anayasa Tasarısı'nın önündeki problemlerden biri, nasıl kanunlaşacağı idi(63). Bunun, ya referandum yolu ile, ya da bir Ku-

(58) Cumhuriyet, 27 Eylül 1960.

(59) Bu hususta bilhassa "Forum Dergisi" anılmalıdır. Özellikle, Mümtaz SOYSAL'ın 152 ve 156. sayılardaki makaleleri dikkate değerdir.

(60) "...Türk halk efkârı önünde arz-ı endam eden tasarı, modern bir yirminci yüzyıl devleti bakımından lüzumsuz derecede ihtiyatlı, lüzumsuz derecede karışıktır..." ,(Forum , 1 Kasım 1960, sayı, 158. s. 1).

(61) SOYSAL, Mümtaz; a.g.e. s. 65.

(62) SOYSAL, Mümtaz; a.g.e. s. 65-66.

(63) "Yeni Anayasa'nın nasıl kanunlaşacağı belli değil", (Cumhuriyet, 20 Ekim 1960).

rucu Meclis'in tasvibiyle olacağı tahmin ediliyordu(64). Bu sorun, on gün kadar süren belirsizlikten sonra, Kurucu Meclis'in teşkiline karar verilmesi ile giderilmiştir.

2. KURUCU MECLİS DÖNEMİ

Kurucu Meclis'in kurulması süreci, bu iş için ODTÜ Rektörü Prof.Dr. Turhan FEYZİOĞLU'nun, Devlet Başkanı Org. Cemal GÜRSEL tarafından görevlendirilmesiyle başlamıştır(65).

FEYZİOĞLU, teşkil olunacak Kurucu Meclis'in teşekkül tarzı, görev ve sorumluluklarını belirleyen bir kanunu, oluşturacağı bir Kurul'la, en az yirmi gün zarfında hazırlayacaktı. Nitekim, FEYZİOĞLU tarafından beş kişiden oluşturulan Kurul, derhal çalışmalarına başlamıştır(66).

Aslında, ihtilâlcı subaylarda 27 Mayıs sabahı ile birlikte bir Kurucu Meclis oluşturma(67) düşüncesi vardır. Bilhassa, bu ihtilâl'in İstanbul duyurularında ilân edilmiştir(68). Bu düşünce, Ankara'da ihtilâl'i başlatan subaylarda da vardır(69). Fakat yeni

(64) Cumhuriyet, 20 Ekim 1960.

(65) Cumhuriyet, 1 Kasım 1960.

(66) Bunlar: "Türk Hukuk Kurumu Başkanı Doç.Dr. Muammer AKSOY, A.Ü. Hukuk Fakültesinden Prof. Süheyl DERBİL, A.Ü. Hukuk Fakültesinden Prof.Dr. İlhan ARSEL, ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörlerinden Bahri SAVCI'dır.", (Cumhuriyet, 2 Kasım 1960).

(67) Bunun mahiyetinde - Teşekkül tarzında - bir kesinlik yoktur.

(68) "Türk Silahlı Kuvvetleri en kısa zamanda milleti seçime götürecektir bir Kurucu Meclis'in çalışmaya başlamasına imkân vermek için muvakkaten idareye elkoymuş bulunmaktadır", (Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960).

(69) "Niyetimiz, Birkaç profesörün yanına Askerî Temyiz Azalarını, Danıştay azalarını katıp Meclis'e sokmak... Çabuk bize bir Anayasa yapın, derhal seçime gideceğiz, demektir", (MADANOĞLU, Cemal; Cemal MADANOĞLU İnkılabı Anlatıyor, Ülkü Matbaası, Ankara, 1962, s. 9-10).

Anayasa'nın yapılması sorununda asil etkili olanlar, İhtilâl günü ile birlikte İstanbul'dan davet edilen öğretim üyeleri olmuştur(70). Bunlar, yüksek "ilim heyeti" olarak yeni Anayasa'yı hazırlamakla görevlendirilmişlerdir(71). Yeni Anayasa'nın hazırlanma şeklinin kesinlik kazanmasında gecikilmemiştir. Anayasa, Komisyon (İlim Heyeti) tarafından hazırlanarak, halkın tasvibine sunulacaktı(72).

Bu ortamda(73), "İlim Heyeti", yeni Anayasa'nın hazırlanması hususunda, bir Kurucu Meclis'in kurulmasını teklif etmiş olsaydı, ihtimaldir ki, askerler tarafından kabûl görebilirdi.

Bu gelişmeler olurken, Kurucu Meclis'in kurulması yine gündemdedi. Bu hususta, Siyasal Bilgiler Fakültesi teklifini belirtebiliriz. Teklif, seçim yoluyla bir Kurucu Meclis meydana getirilmesini ve bu Meclis'in, hem Anayasa'yı hazırlamasını, hem de bir yıllık geçici devre içinde yasama organı olarak çalışmasını öngörmekteydi(74). Ayrıca, bu hususa - Seçim Kanunu'nda gerekli değişikliklerin yapılarak yeni seçimlerle bir Kurucu Meclisin teşekkülü, bunun da belirli bir süre içinde yine Anayasa'yı, içtüzüğü ve Seçim Kanununu hazırlaması- basında da işaret edilmiştir(75).

(70) Bilhassa, D.P.'li siyasilerin kaderini belirlemede de önemli etkileri bulunacaktır.

(71) Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960.

(72) Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960.

(73) "Darbe ve sonrası için, derlenmiş, tartışılmış, gelecek günlerin icra prensipleri ve amaçları hakkında bir program, henüz ortada yoktu", (AYDEMİR, Şevket Süreyya; İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 328).

(74) SOYSAL, Mümtaz; Kurucular, "Forum Dergisi", 1 Ekim 1960, Sayı: 156, s. 8.

(75) NADİ, Nadir; İlk Hedef Seçim Olmalıdır, Cumhuriyet, 4 Haziran 1960.

Diğer taraftan, bir Kurucu Meclis'in kurulmasında tereddüt uyandıran bazı nedenler de vardı. Bunlarda birisi, tek dereceli bir seçimle teessüs edecek olan Kurucu Meclis'in kompozisyonunun D.P.'li seçmenlerin ağırlığını hissettirmesi riskiydi ki, bu, göze alınmamıştır. İkincisi de, İhtilâl'in sivil D.P iktidarını sadece devirmiş olmasının dışındaki hesaplardır(76).

Şimdi, tekrar Kurucu Meclis'in kurulması çalışmalarına dönelim. FEYZİOĞLU başkanlığındaki Komisyon, Kurucu Meclis Tasarısı'nı zamanında hazırlayarak Devlet Başkanı Cemal GÜRSEL'e sunmuştur(77). Komisyon'un Kurucu Meclis Tasarısı'nı hazırladığı dönemde, önemli bir gelişme olmuştur. Bu, MBK'den ondört üyenin tasfiyesi ve MBK'nin yeniden kurulmasıdır(78). Bu gelişmenin Kurucu Meclis Tasarısı üzerindeki etkileri büyük olmuştur.

Bu tasarrufun vukû bulduğu tarihe kadar, Kurucu Meclis Komisyonu'nun yaptığı açıklamalardan, Kurucu Meclis'le gelecek düzenlemenin, demokratik düzene doğru ileri bir adım olacağı anlaşılacakla beraber, ifadeler soyuttur(79). Bunun ana hatlarıyla kesinlik kazanma-

(76) "...bir Meclis'e sunsalar, 27 Mayıs devrimcileri, başardıkları hareketle bir kötü idareyi devirmekten gayri bir amaç gütmüyorlarmış gibi bir hava esmesine yol açabilirlerdi", (NADİ, Nadir; Davanın Özü Nedir?, Cumhuriyet, 9 Ağustos 1960).

(77) Cumhuriyet, 22 Kasım 1960.

(78) "MBK lağvedildi ve yeniden kuruldu, 14 üye affedildiler, GÜRSEL basına izahat verdi", (Cumhuriyet, 14 Kasım 1960).

(79) Turhan FEYZİOĞLU'nun basın toplantısından: "Kurucu Meclis'in teşkili ile demokratik rejime doğru önemli bir adım daha atılmış ve 27 Mayıs devriminin asıl ve yüce hedefine biraz daha yaklaşılmış bulunulacaktır... Öte yandan, demokratik icapları bağdaştıran esaslar düşünmekteyiz", (Cumhuriyet, 12 Kasım 1960).

sı 13 Kasım itibarıyladır(80).

Kurulacak Kurucu Meclis, kanun yapıcı tam bir Meclis yetkilerini haiz olacaktı. MBK de bir ikinci meclis konumunda olacak, Senato karakteri taşıyacaktı(81). Bu gelişmeler içerisinde, siyasî parti liderleri İsmet İNÖNÜ ve Osman BÖLÜKBAŞI'ya da danışılarak(82) hazırlanan ve GÜRSEL'e sunulan Tasarı, gerçekten de bu açıklamalar çerçevesini aşmamıştır. MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşan Kurucu Meclis, Anayasa ve Seçim Kanunu ile diğer kanunlar konusunda işbirliği halinde çalışacak bir yasama organıydı(83). Kurucu Meclis, 262 üyeden teşekkül edecekti. Bunların 70'ini siyasî partiler, 82'sini iller, kalanını da Üniversiteler, çeşitli kurum ve kuruluşlar seçeceklerdi. Kurucu Meclis, Anayasa Komisyonunun hazırladığı Anayasa Tasarısına son şeklini vererek, referanduma sunacaktı. Bu, Anayasa Tasarısının aleyhine tecelli ederse, ikinci bir Kurucu Meclis teşkiline gidilecekti. Eğer referandumun sonucu olumlu olursa, Kurucu Meclis seçime kadar görevine devam edecekti(84).

GÜRSEL'e sunulan bu Kurucu Meclis Tasarısı (Anayasası)'nın kanunlaşma süreci şuydu: Önce Bakanlar Kurulunda incelenecek, kabul edildikten sonra da Hükümet Tasarısı halinde MBK'ne sunulacaktı. Şayet, MBK de kabul ederse kanunlaşacaktı(85).

(80) Zaten, MBK'deki Kurucu Meclis uzlaşmazlığı biliniyordu. "MBK üyesi Muzaffer ÖZDAĞ, dün, 'Kurucu Meclis zaten biziz,' dedi", (Cumhuriyet, 27 Eylül 1960). "Alb. O KAN'a göre Kurucu Meclis kurulacak", (Cumhuriyet, 29 Eylül 1960).

(81) Cemal GÜRSEL'in basın toplantısından: "Komite ikinci Meclis selahiyetinde olacak, Senato karakteri taşıyacaktır", (Cumhuriyet, 14 Kasım 1960).

(82) Turhan FEYZİOĞLU'nun beyanatından: "Tasarımızı hazırlarken, siyasî partiler liderleri, bu arada sayın İNÖNÜ ve sayın BÖLÜKBAŞI ile... geniş istişarelerde bulunduk.", (Cumhuriyet, 21 Kasım 1960).

(83) Cumhuriyet, 21 Kasım 1960.

(84) Cumhuriyet, 22 Kasım 1960.

(85) Cumhuriyet, 22 Kasım 1960.

Kurucu Meclis Tasarısı, Bakanlar Kurulu'nda hemen görüşülme-ye başlanmıştır(86). Bakanlar Kurulu, Tasarı üzerindeki incelemelerini küçük değişikliklerle üç gün içerisinde tamamlayarak, Hükümet Tasarısı şeklinde MBK'ne sevk etmiştir(87). Fakat Tasarı tekrar görüşülmesi isteği ile geri çevrilmiştir(88). Bunun üzerine, Tasarı üzerinde tekrar çalışan hükümet, yeniden hazırladığı Hükümet Tasarısı'nı tekraren MBK'ne sunmuştur(89). MBK, Hükümet Tasarısını yedi kişilik bir komisyon hazırlayarak incelemeye başlamıştır(90). Komisyon, Tasarı üzerindeki incelemelerini yaparken, CHP, CKMP ve BP temsilcilerinin görüşlerini de almıştır. Bu sırada Danıştay, Yargıtay, basın ve üniversite temsilcileriyle de görüşmüşlerdir(91).

Yediler komisyonu, FEYZİOĞLU Tasarısı ve Hükümet Tasarılarını inceleyerek, bunlardan biraz daha farklı bir Kurucu Meclis Tasarısı(92) hazırlayarak MBK'ne sunmuştur(93). Tasarılar derhal MBK'nin gündemine alınarak görüşülmeye başlanmıştır. MBK, Kurucu Meclis Tasarısı üzerindeki incelemelerini kısa sürede bitirerek, "Kurucu Meclis Teşkilî Hakkındaki Kanun"u(94) ve "Temsilciler Meclisi Seçimi Kanunu"nu(95), bazı tadillerle kabul etmiştir(96). MBK Genel Kurulu görüşmelerinde FEYZİOĞLU Tasarısını esas almıştır(97). Nitekim, bu

(86) Cumhuriyet, 23 Kasım 1960.

(87) Cumhuriyet, 26 Kasım 1960.

(88) Cumhuriyet, 28 Kasım 1960.

(89) Cumhuriyet, 29 Kasım 1960.

(90) Cumhuriyet, 30 Kasım 1960.

(91) Cumhuriyet, 3 Aralık 1960.

(92) İfadeye kolaylık olması için, Kurucu Meclis Kanun Tasarısı ile hep birlikte değerlendirilen Temsilciler Meclisi Seçimi Kanun Tasarısı, ayrıca anılmamıştır.

(93) Cumhuriyet, 7 Aralık 1960.

(94) Kanun'un tam metni için bakınız; KILI, Suna; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref; Türk Anayasa Metinleri, T.İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 143 vd.

(95) Kanun'un tam metni için bakınız; KILI, Suna; GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref; a.g.e. s. 157 vd.

(96) Cumhuriyet, 12 Aralık 1960.

(97) Cumhuriyet, 10 Aralık 1960.

tasarı, üzerinde köklü değişikliklere gidilmeksizin kabul edilmiştir. Yapılan değişiklikler daha ziyade, Temsilciler Meclisi'ndeki çeşitli teşekküllere tanınan kontenjanlar üzerinde olmuştur.

Kurucu Meclis Kanunu ile, ihtilâl yönetimi içerisinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu, ihtilâl yönetiminin nisbeten demokratik esaslarla yoğrulmuş bir şekil kazanmasının(98) yanında, iktidarın sivillere devredilmesinin bir takvime bağlanmasıdır. Bu takvim(99), tabiatıyla makûl bir süre içerisinde siyasi faaliyetlerin başlatılması da demektir. Çünkü, demokratik bir yönetime geçiş, partiler ve fonksiyonları olmaksızın sağlanamazdı.

Kurucu Meclis Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, siyasi parti ve meslek teşekküllerinde seçim faaliyeti başlamıştır(100). Çünkü, Temsilciler Meclisi, Kanun'un yayımından sonraki 21. günde Ankara'da TBMM'de saat 15.00'de toplanacaktı. Bu itibarla, partiler ve meslek teşekkülleri derhal toplanarak Kanun'da belirtilen esaslar dahilinde Temsilciler Meclisi'ne gönderecekleri üyelerini tespit etmişlerdir(101). Bu işlem, Danıştay, Yargıtay, Sayıştay, Üniversite gibi kurumlarda, Genel Kurulları tarafından yapılmıştır. Temsilcilerin

(98) "Kurucu Meclis elbette ki, aslında da bir büyük merhale idi. Fakat, İ.Paşa'nın 1961 seçimlerinden sonra Başbakan oluşuna kadar normal bir sivil idarenin Türkiye'de işlediğini iddia etmek inkanı yoktur", (TOKER, Metin; a.g.e. s. 170).

(99) Takvim, 29 Ekim 1961 tarihidir. Gerçi, müteaddit defalar üst düzeyde demokrasiye geçiş için tarihler söylemiştir. Fakat, bu ilk kez bir kanunla tespit ediliyordu.

(100) Cumhuriyet, 17 Aralık 1960.

(101) Temsilciler Meclisi, genel oya dayanan ve seçimle kurulan bir meclis olmadığı için, aslında, "seçim" isabetli olmamaktadır.

seçimi kısa zamanda tamamlanılarak(102), Kurucu Meclis, Kanun'da öngörüldüğü gibi, 6 Ocak 1961 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır(103).

Böylece, Kanun'da belirlenen başlıca görevi halkoyuna sunulacak yeni Anayasa'yı görüşüp kabul etmek ve Seçim Kanunu yapmak olan Kurucu Meclis, fiilen çalışmaya başlamış oluyordu. Nitekim, yeni Anayasa ve Seçim Kanunu, 27 Mayıs'ın yıldönümünde Kurucu Meclis'te oylanarak kabul edilmiştir(104). Bilâhare, yeni Anayasa'nın referandumu sunulup(105), halk tarafından tasvibiyle Kurucu Meclis, başlıca görevini tamamlamış bulunuyordu. Bundan sonra da, yasama yetkisi ile yürütme organını denetleme yetkisini kullanan Kurucu Meclis, 25 Ekim 1961 tarihinde, iktidarın yeni seçilen TBMM'ne devredilmesiyle, kendiliğinden dağılmıştır.

B. D.P.'Lİ SİYASÎLERİN TUTUKLANMASI VE YARGILANMALARI

1. İLK GÜNLERDEN YARGILANMAYA

27 Mayıs sabahı ihtilâl'in başarıya ulaşması ile birlikte, D.P.'li siyasîler(106), toplanılarak Harp Okulu'nda gözetim altına alınmışlardır(107). Bu tutuklamalar sırasında, zor kullanmalar da olmuştur(108). Bu tutuklamalara rağmen, tutuklananların birçoğu, yi-

(102) Cumhuriyet, 2 Ocak 1961.

(103) Cumhuriyet, 7 Ocak 1961.

(104) Cumhuriyet, 29 Mayıs 1961.

(105) Cumhuriyet, 9 Temmuz 1961.

(106) Tutuklamalar aslında bunlardan ibaret değildir. Sivil ve askerî erkândan da tutuklamalar olmuştur. "Önüne gelen, önüne geleni yakalıyor ve Harbiye'ye götürüyordu", (ALTUĞ, Kurtul; a.g.e. s. 52).

(107) Cumhuriyet, 27 Mayıs 1960.

(108) "Bazı arkadaşlarımız Harbiye kapısının önünde sille tokat döğülmüşler, pek ağır hakaretlere uğramışlardır", (BURÇAK, Rıfki Salim; Yassıada ve Öncesi, Çam Matbaası, Ankara, 1976, s. 70).

ne 27 Mayıs akşamı serbest bırakılmışlardır. Gerekçesi de, tutuklanması gerekenlerin sadece hükümet üyeleri, Meclis Divanı, Tahkikat Encümeni ile bazı milletvekillerinin olduğu ve genç subayların bir yanlışlık yaptıklarıdır(109). Ama bu uzun sürmeyecek, serbest bırakılanlar tekrar tutuklanacaklardır. Böylece, devrilen D.P.'li siyasîlerin on yıllık iktidarlarından sonra, aylarca sürececek (yaklaşık onaltı ay) tutukluluk ve yargılanma dönemleri başlayacaktır.

Yıkılan D.P.'li siyasîlerin kaderi, İhtilâlcî subayların ülke yönetimine hakim oldukları 27 Mayıs günüyle birlikte belli olmaya başlamıştır. O gün, devrilen D.P. iktidarı, Türk Milleti'ni zincire vurmak kasdı(110) ile, Anayasa'yı çiğnemekle(111) suçlanmıştır.

İhtilâl'in ilk günlerinde tutuklular, Ankara'da Harp Okulu'nda, İstanbul'da ise Davut Paşa Kışlası'nda kalıyorlardı. Bunların devamlı kalacakları yer olarak "Yassıada" hazırlanmıştı(112). Bilahere, bütün tutuklular Yassıada'ya sevk edilmişlerdir. Harp Okulu'ndan Yassıada'ya yapılan sevkler, 29 Mayıs, 5 Haziran, 17 Haziran tarihleri itibarıyladır(113).

İhtilâl'in ilk günleriyle birlikte, devrilen iktidarın sorumlularının muhakemesinde mutabakat olmasına rağmen(114), bunun nasıl

(109) Söyleyen Tümg. Cemal MADANOĞLU'dur. (BURÇAK, Rıfıkı Salim; a.g.e. s. 77).

(110) Cemal GÜRSEL'in radyo konuşmasından, (Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960).

(111) A. TÜRKEŞ'in basın toplantısından, (Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960).

(112) "Cemal GÜRSEL, Yassıada'yı boşaltalım, nezaret altına alıp yargılanacakları oraya götürelim, dedi", (İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 302).

(113) BURÇAK, Rıfıkı Salim; a.g.e. s. 119. Harp Okulu'ndan Yassıada'ya yapılan ilk sevk kafilesi 150 kişiden oluşuyordu, Cumhuriyet, 1 Haziran 1960 .

(114) Alparslan TÜRKEŞ'in basın toplantısından: "Memlekette mevcut kanunlar ve mahkemeler neyi icap ettiriyorsa bu vatandaşlarımıza o yapılacaktır", (Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960).

olacağı üzerinde bir kesinlik yoktur.

Nitekim, bilim adamları ve iki MBK üyesinin iştirakiyle hazırlanan 1 sayılı Kanun olan Geçici Anayasa, yeni dönemin düzenini belirlerken, devrilen bir iktidarın sorumlularınının yargılanmalarına da açıklık getirmiştir. Bu hususla ilgili düzenleme, Geçici Anayasa'nın 6. maddesiyle yapılmıştır. Yargılama, kurulan bir Yüksek Adalet Divanı ile yapılacaktı. Bir de sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son tahkikat açılarak Yüksek Adalet Divanına verilmeleri gerekip gerekmediğine karar vermek üzere bir Yüksek Soruşturma Kurulu teşkil olunacaktı.

Bu yargılamanın talihsizliği, YAD'nin kuruluşunu da düzenleyen Geçici Anayasa'nın eski iktidar için hükmünü, siyasî olarak vermiş olmasındadır. Şöyle ki; "İktidar Partisi idarecileri tarafından Anayasa'nın çiğnenmesi, Türk Milleti'nin bütün fert ve insanlık hak ve hürriyetlerinin ve masuniyetlerinin ortadan kaldırılması, muhalefet murakabesi işlemez hale getirilerek tek parti diktatoryası kurulması suretiyle, TBMM fiilen bir parti grubu durumuna düşürülmüş ve meşruluğunu kaybetmişti"(115) deniliyordu. Böylece, yıkılan D.P. iktidarı için önceden hüküm verilmiş oluyordu.

Eski D.P. iktidarınının yargılanma hazırlıklarına, bu kanunî düzenlemeden sonra sür'atle geçilmiştir. Bunun için öncelikle, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun teşkili ve çalışma usulünü belirleyen özel kanunu çıkarılmıştır(116). Yüksek Soruşturma Kurulu, tahkikatını ya-

(115) Geçici Anayasa'nın Genel Hükümler bölümündeki girişten alınmıştır.

(116) T.C. Resmi Gazete, 18 Haziran 1960; "Yüksek Adalet Divanı'nın Muhakeme Usulüne ait geçici kanun". Kanun No: 3, Kabul Tarihi: 16 Haziran 1960.

parak, sanıklar hakkında lüzum-u muhakeme veya men-i muhakeme kararı verecekti. Muhakemesine karar verilenler, mevkufen YAD'ye sevkedileceklerdi. Men-i muhakeme kararları ise, yeniden tetkiki talebi ile MBK'ce geri çevrilebilecekti.

Yüksek Soruşturma Kurulu, bir başkan, otuz üye ve kırkaltı yardımcı ile, toplam olarak yetmiş yedi kişilik bir tahkikat organı olarak yeni TBMM binasında 6 Temmuz'da çalışmalarına başlamıştır(117).

Yüksek Soruşturma Kurulu, Temmuz ayı sonu itibarıyla da Yassıada'da soruşturmalara başlamıştır. Bakanlarla memurlar, nüfûz ve vazife suistimali, zimmet ve irtikâp gibi meselelerden, milletvekilleri ise "Cumhuriyet esaslarından ayrılmak, dikta gidişini desteklemek ve Anayasa'ya aykırı kanun çıkarmış olmaktan" sanık olarak sorguya çekilmişlerdir(118).

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun bu tahkikatı MBK'nin beklediği hızla sürdürülememiştir. Tahkikat uzadıkça, MBK bazı tedbirler almak durumunda kalmıştır. Çünkü, Yassıada Duruşmaları'nın bir an önce başlanılarak sonuçlandırılması, MBK için önemliydi. Zira, demokrasiye geçiş, mahkemenin sonuçlanması itibarıyla olacaktı(119).

Bu tedbirlerden ilki, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun teşkili ile ilgili kanunda değişiklik yapılarak, oniki üyenin daha Kurul'da görevlendirilmesidir(120). İkincisi ise, soruşturmaların daha da uzaması üzerine, Yassıada Duruşmaları'nın başlama tarihinin bir emri

(117) Cumhuriyet, 7 Temmuz 1960.

(118) BURÇAK, Rıfki Salim; a.g.e. s. 191.

(119) GÜRSEL'in basın toplantısından: "Biz onları suçlu gördüğümüz için idareden el çektirdik. Onların suçluluğu meydana çıkmadan da seçim yapmamaya kararlıyız.", (Cumhuriyet, 1 Haziran 1960).

(120) Cumhuriyet, 20 Ağustos 1960).

vaki ile belirlenilerek, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun buna göre hazırlıklarını tamamlamasının sağlanmasıdır(121).

Nitekim, Yüksek Soruşturma Kurulu, sorgulamalar konusundaki kararlarını, Ekim'in ilk haftasında Yüksek Adalet Divanı'na intikal ettirmiştir. Bu arada, kararlar 7 Ekim 1960 günü Yassıada'daki tutuklulara da tebliğ edilmiştir. Böylece, tutuklular kendileri için bir ümit olan men-i muhakeme kararı verilmediğini, son tahkikatın açıldığını öğrenmişlerdir(122).

Yüksek Soruşturma Kurulu, üç ayı aşan sorgulamasının sonunda Yüksek Adalet Divanı'na 52 dava dosyası sevk etmiştir(123). Bununla birlikte, tamamlanamayan sorgular yüzünden Yüksek Soruşturma Kurulu'nun işi henüz bitmemiştir. Kalan dosyalar üzerinde çalışılarak derhal haklarındaki karar verilecektir.

Burada, biraz da Yassıada'daki sorgulamalar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Sorgulamalar sırasında, sanıkların yattıkları odalarda dinleme tertibatı alınarak konuşmaları teyplerle tespit edilmiştir(124). Bazı sanıklar için sorgulamalarda hücre ceza-larına da başvurulmuştur(125). Ayrıca normal sorgulama usulleriyle sonuç alınamayan hallerde, oluşturulan özel sorgulama ekiplerinden yararlanılmıştır. Bu şekilde sorguya çekilenlerin sayısı otuzbeş

(121) AYDEMİR, Şevket Süreyya; İkinci Adam, s. 489.

(122) BURÇAK, Rıfıkı Salim; a.g.e. s. 194.

(123) O günlerin siyasi havası için anlamlı bir örnek: Bu sayı, duruşmaların hemen arifesinde verilen bir haberde beşyüz, soruşturması tamamlanamayan dosyaların sayısı da ikibini aşkın olarak belirtilmiştir, Cumhuriyet, 10 Ekim 1960.

(124) ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 113.

(125) BURÇAK, Rıfıkı Salim; a.g.e. s. 228 vd.

civarında olmuştur(126). Bu sorgulamalar sonrasında duruşmalara başlanmıştır.

2. YASSIADA DURUŞMALARI VE KARARLAR

Yüksek Adalet Divanı(127), kuruluş şartları ve bağlı bulunduğu merci itibarıyla bir İhtilâl Mahkemesi'ydi. Bununla ifade edilmek istenen, YAD'nin 27 Mayıs İhtilâl'inin bir ürünü olmasıdır. Bundan dolayı, devrilen iktidarı hukuku çiğnemekle suçlayan ihtilâlcilerle subaylar, kurdukları Mahkeme'nin bir ihtilâl mahkemesi olmaması için çaba sarfetmişlerdir. Bu hususu, bilhassa, Hâkim teminatının sağlanması çabasında(128) ve muhakemelerde 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun hükümlerinin uygulanmasında(129) görmekteyiz. Bütün bunlara rağmen, duruşmaların safahatındaki pek çok olumsuzluğun (130) yanısıra, özellikle YAD Başkanı Salim BAŞOL'un bir duruşmadaki "Ne yapalım, sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor"(131) sözü de belirtilmelidir.

Burada, Yüksek Adalet Divanı'nı değerlendirmek çalışmamızın kapsamı dışında kalmaktadır. YAD'nin çalışmamız açısından önemi, devrik DP iktidarı "sorumluları"nın hangi şartlarda yargılandıklarının ve çarptırıldıkları hapis cezalarının tesbitidir.

(126) KURTUL, Altuğ; a.g.e. s. 122.

(127) Geçici Anayasa'nın 6. maddesi ile öngörülmüştü. Kuruluşunu düzenleyen ilgili kanun da 16.6.1960 tarihinde kabûl edilmişti.

(128) "Komite'nin kararlar çıkıncaya kadar hiçbir müdahale veya etkide bulunmadığını teyid ederim", (ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 106).

(129) AYDEMİR, Şevket Süreyya; Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 495.

(130) Burada bunların anlatılması gereksiz olduğu için ayrıntılı verilmemiştir. Duruşmalar o tarihten itibaren takip edilebilir.

(131) BURÇAK, Rifki Salim; a.g.e. s. 267.

Bilindiği üzere, YAD'nın vereceği mahkûmiyet kararları 15 Ekim 1961 seçimleri sonrasında kurulacak parlamenter demokratik rejim döneminde siyasî af taleplerine konu olacaktır.

MBK' ce seçilen 9 asil ve 6 yedek üyeden kurulu Yüksek Adalet Divanı, 14 Ekim 1960 tarihinde başladığı yargılamayı, onbir aylık süre sonunda 15 Eylül 1961 tarihinde tamamlamıştır. Duruşmalar 405 sanıkla(132) başlamış ve 203 duruşma günü sürmüştür(133).

Yüksek Adalet Divanı'nın 15 Eylül tarihindeki son duruşmasında açıklanan kararları şu şekildedir(134): 15 sanık idama, 31'i müebbet hapse, 408'i de çeşitli hapis cezalarına mahkûm edilmişlerdi. 133 sanığın ise beraatine karar verilmişti.

YAD'nin kararlarını, bir de D.P.'li eski milletvekilleri açısından sınıflandırırsak, o da şu şekildedir(135): 47 kişi beraat etmiş, 260 kişi 4 yıla 5 yıl arasında ağır hapse, 40 kişi 6 yıl ile 10 yıl arasında ağır hapse, 4 kişi 15 ile 20 yıl arasında ağır hapse mahkum edilmişlerdir. 30 kişi ise müebbet hapse mahkum edilmiştir. Ölüm cezasına çarptırılanlar ise 14 kişidir. 6 kişi de kardan önce Yassıada'da öldükleri için haklarındaki dava düşmüştür.

YAD'nin idamın dışındaki kararları kesindi. Yalnızca, idam hükümlerinin Geçici Anayasa gereğince tasdiki gerekiyordu(136). Bu suretle, YAD ve YSK görevini tamamlamıştı.

Sıra, MBK'nin verilen idam kararlarını tasdikine gelmişti. Duruşmaların en başından beri, böyle bir durumla karşılaşıldığın-

(132) Cumhuriyet, 15 Ekim 1960.

(133) Cumhuriyet, 15 Eylül 1961.

(134) Cumhuriyet, 16 Eylül 1961.

(135) BURÇAK, Rıfık Salım; a.g.e. s. 279 vd.

(136) AYDEMİR, Şevket Süreyya; Menderes'in Dramı, s. 536.

da Komite'nin tutumunun ne olacağı, kamuoyunca merak edilmekte idi. Hatta, bu hususa doğrudan MBK üyelerince de değinilmekteydi(137).

MBK'nin idam kararlarını tasdik meselesini karara bağlaması, aynı günün akşamında olmuştur. YAD'nin kararlarını vermesini takiben, onbeş idam dosyası 16.30'da Ankara'ya yola çıkarılmıştır. Dosyalar, 17.17'de TBMM binasına intikal ettirilmiş durumda idi. MBK, 18.15'de derhal toplanarak Yassıada idam kararlarını müzakere etmeye başlamıştır. Komite, 20.50'de müzakeresini tamamlayarak, kararın yarın İstanbul irtibat bürosu tarafından açıklanacağını bildirmiştir(138). İdamların infazıyla ilgili açıklama şöyleydi(139):

"MBK İrtibat Bürosunun 58 sayılı tebliği:

1. Yüksek Adalet Divanı'nca ölüm cezasına mahkum edilen sanıklardan sâkit Reis-i Cümhur Celâl BAYAR, sâkit Başbakan Adnan MENDERES, sâkit Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü ZORLU ve sâkit Maliye Bakanı Hasan POLATKAN'ın ölüm cezaları MBK'nin 15 Eylül 1961 gün ve 75 no'lu kararı ile tasdik edilmiştir. Ancak, sâkit Reis-i Cümhur celâl BAYAR'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla verilen ölüm cezası MÜEBBET AĞIR HAPSE tahvil edilmiştir.

2. Ölüm cezasına mahkum edilen Refik KORALTAN, Ağâh EROZAN, İbrahim KIRAZOĞLU, Bahadır DÜLGER, Ahmet Hamdi SANCAR, Nusret KİRİŞÇİOĞLU, Emin KALAFAT, Baha AKŞİT, Osman KAVRAKOĞLU, Zeki ERATAMAN, ve Rüştü ERDELHUN'un cezaları da 15 Eylül 1961 gün ve 75 no'lu kararla MÜEBBET AĞIR HAPSE çevrilmiştir.

Tebliğ olunur."

Bu suretle idam hükümlerinin tasdikini takiben, infazlara başlanmıştır. Fatin Rüştü ZORLU ile Hasan POLATKAN'ın idam hükümleri 16 Eylül 1961 tarihinde sabaha karşı infaz edilmiştir(140).

(137) "Bnb. ERKANLI, Adaletin vereceği her karar infaz edilecektir", (Cumhuriyet, 23 Eylül 1960).

(138) Cumhuriyet, 16 Eylül 1961.

(139) Cumhuriyet, 16 Eylül 1961.

(140) Cumhuriyet, 17 Eylül 1961.

Adnan MENDERES'in idam hükmü ise, "hastalığı devam ettiğinden"(141) infaz edilememiştir. Ertesi gün bir doktorlar heyeti tarafından, "sıhhî durumunun tamamen normale döndüğünün(142)" raporla tesbit edilmesi üzerine, eski Başbakan Adnan MENDERES'in idam hükmü infaz edilmiştir(143).

İnfazlardan sonra, YAD tarafından çeşitli hapis cezalarına çarptırılan mahkûmların Yassıada'dan en kısa zamanda tahliyesi hazırlıklarına girişilmiştir(144).

Nitekim, 19 Eylül günü Yassıada mahkûmları uçaklarla, imralı Adana ve Kayseri cezaevlerine dağıtılmışlardır. MBK'nin bu kararlarla ilgili tebliği(145) aşağıdadır:

"YAD tarafından muhtelif hapis cezalarına mahkum edilen sâkıt hükümet erkânı ve milletvekilleri, cezalarını çekmek üzere MBK'nin emirleri üzerine aşağıdaki cezaevlerine sevk edilmişlerdir:

1. Müebbet hapse mahkum edilen 43 suçlu İmralı cezaevine,
2. Muhtelif ağır hapis cezalarına mahkum edilen 297 sâkıt milletvekili Kayseri cezaevine,
3. Hasta oldukları için nakledilemeyen, ... , cezaevi hastahanesine yatırılmak üzere İstanbul Cumhuriyet Savcılığına...

Tebliğ olunur".

Böylece ihtilâl sonrasında kurulan bir mahkeme ile, artık, Yassıada tarihteki yerini alırken, parlamenter demokratik nizamla geçi-

(141) MBK'nin 59 numaralı tebliğinden, Cumhuriyet, 17 Eylül 1961.

(142) MBK'nin 61 numaralı tebliğinden, Cumhuriyet, 18 Eylül 1961.

(143) Cumhuriyet, 18 Eylül 1961.

(144) Cumhuriyet, 18 Eylül 1961.

(145) Cumhuriyet, 20 Eylül 1961.

şin de eşiğine gelinmiş oluyordu(146).

C. ORDUDA TASFIYE

Türk Silahlı Kuvvetlerinde, generallerin emekliye sevk edilmesi ile başlayan bu operasyon, Milli Savunma Bakanı Org. Fahri ÖZDİLEK'in basın toplantısıyla 3 Ağustos 1960 tarihinde saat 17.00' de kamuoyuna duyuru muştur(147).

ÖZDİLEK, Türk Ordusu'nü gençleştirme hareketına saat 18.00' den itibaren başladığını ve ilk olarak da kendisinin emekliye ayrıldığını ve yarın, artık sivil elbiseleriyle görevine geleceğini, açıklamıştır. Müteakiben, 235 generalin(148) emekliye ayrılmış olduğunu ve yerlerine yeni tayinlerin yapıldığını, MBK'ndeki generallerin de derhal emekliliklerini istediklerini, ifade etmiştir.

Aynı operasyonla, subaylar da emekliye sevk edilmesine rağmen kesin bir açıklama yapılmamış, hatta Cumhuriyet'in 5.000 subayın emekliye sevkine ilişkin haberi(149) MBK'ce yalanlanmıştır(150). Sonradan, MBK üyesi Suphi KARAMAN tarafından alaycı bir uslûpla 2.000

(146) GÜRSEL'in basın toplantısından: "Biz onları suçlu gördüğümüz için idareden el çektiydik. Onların suçluluğu meydana çıkmadan da seçim yapmamaya kararlıyız... Muhakemeleri yapılacak ve durumları meydana çıkacaktır.", Cumhuriyet, 1 Haziran 1960.

(147) Cumhuriyet, 4 Ağustos 1960.

(148) Bunlar, Kara Kuvvetlerinden 5 orgeneral, 13 korgeneral, 54 tümgeneral, 108 tuğgeneral, Deniz Kuvvetlerinden 1 oramiral, 2 koramiral, 8 tümamiral, 9 tuğamiral, Hava Kuvvetlerinden 4 korgeneral, 7 tümgeneral, 14 tuğgeneral, Jandarmadan da 5 tuğgeneraldir.

(149) "5.000'e yakın subay daha emekliye sevk edildi", (Cumhuriyet, 5 Ağustos 1960).

(150) "5.000 subayın emekliye sevk edileceği hakkında bir haber çıkmıştır. Bu haber hakikate uygun değildir", (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1960).

olarak ifade edilmiştir(151). Esasta da, MBK'nin tasarrufu ile 42 sayılı kanuna istinaden emekli edilen subay ve askerî memurların tasfiyesi 2 Ağustos 1960 ile 27 Şubat 1961 tarihleri arasında tamamlanmıştır(152). Operasyonun asıl hızının (20 Ağustos 1960 - 2 Eylül 1960 tarihleri arası) tamamlanmasından sonra, MBK sekreteri Sezai OKAN tarafından yapılan bir basın toplantısında (25 Ekim 1960)' emekliye sevk edilen subayların sayısı 4905 olarak verilmiştir(153).

Ordudaki bu tasfiyenin genişliği, başlangıcından itibaren saklı tutulmaya çalışılmıştır. Çünkü, girişilen operasyona herhangi bir tepki, tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi(154). Bu cümleden olmak üzere, emekliye sevk edilen subayların mağdur olmamaları ve muhtemel tepkilerinin önlenmesi amacıyla, emeklilik cazip hale getirilmeye çalışılmıştır. Bunun için de alınan tedbir, iki maaş ikramiye ile emekli maaşlarının % 50'den % 70'e çıkarılmasıdır(155).

Biraz da, o zamanlar "orduda tensikat" olarak adlandırılan bu tasfiyenin hazırlanışına değinelim.

O dönemde MBK, Türk Ordusu'nun bozulmuş olan hiyerarşik pira-

-
- (151) "Gazeteciler, gerçek rakamın ne olduğunu sormuşlar. Karaman şu cevabı vermiş: Yayınlanan rakamı iki ile çarpıp beşe bölünüz, doğru adedi bulursunuz", (TOKER, Metin; a.g.e. s. 86).
- (152) Hak mücadelesi, EMİNSU Derneği Yayınları, İstanbul, 1970, s.1.
- (153) Cumhuriyet, 26 Ekim 1960. Bu sayıya 235 general dahil değildir.
- (154) Nitekim bu hususa generallerin adı anılarak işaret edilmiştir. "TSK'nin muhtelif kademelerinden ikiyüzeyle yakın generali emekliye sevk etmenin ateşle oynamak olduğunu, geri teptiği takdirde, Komite'nin devrileceğini ve hatta hayatlarımızın tehlikeyegireceğini biliyorduk", (ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 41).
- (155) Hak Mücadelesi, s. 4; Bu hususta tepkileri azaltmak için, emekli subaylara iş de verilmiştir: "27 Mayıs inkılabından sonra ordunun gençleştirilmesi meselesi ile ilgili olarak emekliye sevk edilen beş bin küsur subaydan 2220'sine muhtelif resmi sektörlerde görev verildiği bugün açıklamıştır", (Cumhuriyet, 27 Kasım 1960).
- (156) "1960'da Türk Kara Kuvvetlerinde 260'ı albay olmak üzere, 9251 albay, yarbay ve binbaşı vardı. Halbuki, yüzbaşı, üsteğmen ve teğmenin sayısı 5.000'in üzerindeydi",

midisi(156) dolayısıyla, orduda bir "personel operasyonu"nın gerekliliğine inanıyordu(157). Bu hususun bir NATO toplantısı vesilesiyle NATO başkomutanı General NORSTAD tarafından da dile getirildiği ifade edilir(158).

Ordudaki personel operasyonu ile ilgili çalışmalar, ihtilâlin ilk günleri itibarıyla başlatılmıştır. Bu operasyona o tarihlerde verilen isimden (tensikat) de anlaşılacağı üzere, Silahlı Kuvvetler reformunun ilk basamağı olarak düşünülmüştür(159).

Bu husustaki çalışmalar, MBK'nin hükûmî sorumluluğu altında, Kurmay Albay Şinasi OREL, MBK üyesi Suphi KARAMAN ve Albay Dündar SEYHAN tarafından hazırlanılarak, tatbik edilmiştir(160). Bu 42 sayılı kanun, MBK'nin 26 Temmuz gecesindeki birleşiminde kabul edilmiş, 3 Ağustos 1960 tarihinde de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır(161). Kanun'un kabulüyle birlikte, ilgili komisyonlar oluşturularak, gizlilik içerisinde, emekliye sevkedilecek general ve subayların tesbitine başlanmıştır(162). 3 Ağustos tarihi itibarıyla da operasyon uygulamaya konulmuştur.

Bu suretle, 5.000'e yakın subayın ordudan atılmasını doğuran bir ihtilâl tasarrufu yaratılmış oluyordu. Bu operasyon, mağdurları için, ihtilâl'in evlatlarını yemesiydi(163).

(157) ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 40. SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 101. ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 145.

(158) YALMAN, Ahmet Emin; a.g.e. s. 372.

(159) ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 40.

(160) SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 99.

(161) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 332.

(162) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 334.

(163) Hak Mücadelesi, s. 3.

Sadece sivil iktidarlar döneminde değil, ihtilâl dönemlerinde bile, tatbiki fevkalâde zor böyle bir tasarrufun sebeplerine değinmek isabetli olacaktır.

Bu hususta belirtilen başlıca etkenler; ordunun hiyerarşik mahrutunun(164) bozulmasıyla(165), orduda gençleştirme olarak gündeme gelen, "Biz İstiklâl Harbinde iken..." zihniyetidir(166). Fakat, en az bunlar kadar zorlayıcı bir etken de, MBK üyelerinin durumu olmuştur(167). Şöyle ki, MBK üyelerinin çoğunluğu genç subaylardan oluşuyordu. Bu husus, ordu içerisinde de huzursuzluklara sebebiyet veriyordu(168). Kaldı ki, MBK'nin teessüsü bile, tadsızlıkla karşılanmıştı(169). Şartlar böyle iken, yüksek rütbelilerin tasfiyesini de sağlayacak bir personel operasyonu, bu çelişkiyi nisbeten düzeltirken, kendi konumlarını da güçlendirecekti.

Ordudan 42 sayılı kanunla emekliye sevk edilen subaylara(170) gelince: Bunlar, derhal aralarında teşkilatlanarak, 6 Eylül 1960 tarihinde "Emekli İnkılâp Subayları (EMİNSU) Derneği"ni kurmuşlar(171) ve orduya dönüş mücadelelerine örgütlü olarak başlamışlardır.

EMİNSU Derneği'nin ilk genel kongresinden(172) sonra yayınlanan bir Genel İdare Kurulu tebliğinde; âdil, makul ve yapıcı bir

(164) O dönemde cari olan kelimedir. "Koni" anlamına gelmektedir.

(165) OKAN, Sezai; a.g.t. Milliyet, 1 Haziran 1989; SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 101.

(166) SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 102.

(167) "Bu ihtilâli hazırlayanlar, rütbeleri Yüzbaşı'dan başlayan genç bir avuç subaydı. Komite'yi teşkil eden subaylar rütbelerini muhafaza etmekteydiler ve hiç kimsenin "silki askeriyeden tecerrüt" etmeye niyeti yoktu", (SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 101).

(168) SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 101.

(169) AYTEKİN, M. Emin; a.g.e. s. 68-69.

(170) Bu ifadeye emekliye sevk edilen generaller dahildir.

(171) Emekli İnkılâp Subayları Derneği (EMİNSU) Tüzüğü, Eminsü Yayını, Ankara, 1969, s. 1.

tensikat ameliyesinin tahakkuk ettirilemediği bildirilirken, hataların düzeltileceğine olan inançla birlikte, bu konudaki hakların savunulmasına devam edileceği de açıklanmıştır(173).

Ne var ki, MBK nezdinde yapılan bütün teşebbüslere rağmen Eminsular, ihtilâl dönemi içerisinde orduya dönüşlerini gerçekleştirememişlerdir. Bu dönem içerisinde Eminsular, MBK'ne karşı bir ihtilâl teşebbüsünden tutuklanmışlardır(174). Bir kez de, Eminsu Derneği, Ankara Örfî İdare Komutanlığınca, "memleket menfaatlerine zararlı faaliyette" bulunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır(175).

Bütün bunlara rağmen, Eminsular'ın orduya dönüş mücadeleleri bitmeyecek, parlamenter demokratik düzene geçilmesiyle birlikte daha da şiddetlenerek devam edecektir.

D. DEMOKRAT PARTİ(D.P.)'NİN KAPATILMASI

D.P.'nin kapatılmasının bir ihtilâl tasarrufu olarak nitelendirilmesi, yanlış olarak değerlendirilebilir. Nitekim, 27 Mayıs ihtilâli'ni gerçekleştiren subaylar da hatıralarında, bu hususa hemen hemen hiç değinmemişlerdir. Çünkü, D.P.'nin kapatılması, adlî bir hüküm olması itibarıyla, kendilerini ne derece bağlayabilirdi.

D.P.'nin salt mahkeme kararıyla feshini kabullenip; fesih kararının, en azından bir ihtilâl dönemi şartlarında vukû bulunduğu değerlendirilmemek, tarihsel yaklaşımdan uzak olacaktır.

Yoksa ki, "Mahkeme, iddiaları incelemiş ve Demokrat Parti'nin dünkü militanı avukatı haklı bularak partinin kapatılmasına

(173) Cumhuriyet, 27 Nisan 1961.

(174) AYDEMİR, Talât; Talât AYDEMİR'in Hatıraları, İstanbul, 1968, s. 89.

(175) Cumhuriyet, 7 Eylül 1961.

karar vermiştir. Biz MBK olarak hiçbir zaman partilerin kapatılmasından yana olmadık"(176). tezini kabullenmek gerekecektir.

Oysa, Devlet ve Hükümet Başkanı GÜRSEL, 8 Ağustos tarihinde, "D.P. kapatılacak mıdır?" sorusuna, şu cevabı veriyordu: "Bir müesese veya sosyal bir cemiyet kanunî müddeti içinde kongre yapmamışsa, programına asla riayet etmemişse ve türlü yollara sapmışsa, esasen meşru olmayı kaybetmiştir. Herhalde, mahkemeler de bu karara varacak ve D.P.'yi kapatacaktır"(177). Bu tarihte, D.P.'nin feshi talebiyle açılan dava, henüz görülmektedir.

Kaldı ki, 27 Mayıs'tan sonra, basında D.P. aleyhinde yoğun bir kampanya başlatılmıştır. Bunlardan birkaç örneği, başlıkları itibarıyla sıralamak yerinde olacaktır(178): "Bir Kürdistan Hükümeti tesisi için D.P. Grubu içinde çalışanlar varmış"(179). "Sabık idarenin Harp Okulu'nu imha plânı"(180). "D.P.'nin hazırladığı kardeş kavgasının başlangıç yeri olarak Konya seçilmiş"(181), "şehit cesetleri kıyılıp hayvan yemi mi yapıldı?"(182). "D.P. için İstanbul'da toplanan paralar"(183). Bu dönemde, radyoda da benzer yayınlar başlatılmıştır. Bedii FAİK, bu yayınlarda benzer iddiaları çok aşağılayıcı bir dille ortaya koymuştur(184).

(176) OKAN, Sezai; a.g.t. Milliyet, 2 Haziran 1989; "Eski D.P. bizim hiçbir habirimiz ve talimatımız olmadan mahkeme kararı ile 29 Eylül 1960 tarihinde kapatılmıştı", (ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 163).

(177) Cumhuriyet, 9 Ağustos 1960.

(178) Bu suçlamalar, MBK üyeleri ve resmi sıfatlı kimseler tarafından yapılmış; Basın tarafından da geniş şekilde değerlendirilmiştir. Yoksa ki, sadece Cumhuriyet'e münhasır değildir.

(179) Cumhuriyet, 31 Mayıs 1960.

(180) Cumhuriyet, 9 Haziran 1960.

(181) Cumhuriyet, 31 Ağustos 1960.

(182) Cumhuriyet, 4 Haziran 1960.

(183) Cumhuriyet, 14 Haziran 1960.

(184) BELGE, Murat; Aşına Bir Yüzün İlginç Macerası, Tarih ve Toplum, Mayıs 1988, Cilt: 19, Sayı: 53, s. 64.

Bu siyasî ve sosyal şartlar altında, Avukat Cemal ÖZBEY(185) tarafından müvekkili Mûteahhit Mustafa GEYGEL(186) adına, D.P.'nin feshi talebiyle Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde 20 Haziran 1960 tarihinde dava açılmıştır(187). Davalı, D.P. tüzel kişiliğine izafetle Genel Başkan Adnan MENDERES'ti. İlginçtir ki, emsâl karar olarak da Millet Partisi'nin kapatılması gösterilmiştir. Dava, 15 Temmuz'daki duruşmayı müteakip, 29.9.1960 tarihine tâlik edilmiştir.

Bu arada, Ankara Cumhuriyet Savcısı'nın talebi üzerine 5. Sulh Ceza Mahkemesi, D.P.'yi mahkeme kararıyla faaliyetten men ederken, menkûl ve gayrimenkûl bütün mallarıyla, bankalardaki mevduatına ve her türlü evrakına da el koymuştur(188). Artık, "Parti'nin dağıtılması, hukuken ortadan kalktığıнын ilân edilmesi gün meselesi"ydi(189). Aynı tarihlerde, Ankara Cumhuriyet Savcılığı'nın D.P. aleyhine açtığı tahkikata da devam ediliyordu(190). Bu meyanda, D.P.'nin akıbetinin belirginleşmesiyle birlikte, artık D.P. sonrası da tartışılmaya başlanmıştır(191).

Bu gelişmeler içerisinde, D.P.'nin feshi davasının ikinci duruşmasına başlanmıştır. 29.9.1960 tarihinde, 4-5 dakika süren bu ta-

(185) 1951'de D.P. Türkiye Gençlik Teşkilâtı'nı kurarak siyasi çalışmalarına başlamıştır. 1955'de D.P.'den ayrılmıştır. 1957'de Hürriyet Partisi ile siyasi çalışmalarına devam etmiştir. Sonra H.P.'sinden de ayrılarak 9.5.1960'da CHP'ye girmiştir, ÖZBEY, Cemal; Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattırdım, Emek Basımevi, Ankara, 1961, s. 18 vd.

(186) GEYGEL'i bu davayı açmaya, ÖZBEY kendisinin ikna ettiğini söyler. ÖZBEY, Cemal; a.g.e. s. 27.

(187) ÖZBEY, Cemal; a.g.e. s. 29.

(188) Cumhuriyet, 2 Eylül 1960.

(189) NADİ, Nadir; Bir Parti Tarihe Karışırken, Cumhuriyet, 3 Eylül 1960.

(190) Cumhuriyet, 9 Eylül 1960.

(191) D.P. ve Sonrası, Forum, 1 Eylül 1960, Sayı: 154, s. 1.

rihi duruşmada, mahkeme D.P.'nin feshine karar vermiştir(192). Fesih kararının gerekçesi özetle şunlardı(193):

1. Genel Kongre'nin toplanmaması,
2. Partizanlığı Devlet idaresine sokmak,
3. Dini siyasete alet etmek,
4. Anayasa'yı çiğnemek,
5. Programın dışına çıkmak,
6. Suikast düzenlemek.

Ancak dava, davalı-D.P. tüzel kişiliği- yönünden enteresan olduğu kadar, manidardır da. Çünkü, davalının vekili Avukat Kemal YILMAZ, dava dilekçesine verdiği cevap lâhiyasında, D.P.'yi savunma yerine, fesih sebeplerinin yerinde olduğunu belirtmiştir. 23.9. 1960 tarihli bu cevap lâhiyasından, bir alıntı yapmak isabetli olacaktır. "Hemen ifade edelim ki, davacının ileri sürdüğü hususlar tamamen varittir ve hatta çok noksanı bile vardır... Memleket ve vekili bulunduğum D.P.'nin menfaati, müvekkilim hakkındaki bu fesih davasının yerinde olduğunu ifade etmemi gerektirmektedir"(194).

Bu suretle, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan D.P.(195), 14 yıl, 8 ay, 22 günden sonra Türk siyasi hayatına veda etmiştir. Bununla beraber, kapatmaların sadece partilerin tüzel kişiliklerinden ibaret kaldığını, tarih bir kez daha doğrulayacaktı. Çünkü, siyasî bölünmeler kurumsal yapılardaki oynamalarla yönlendirilemezdi.

(192) Cumhuriyet, 30 Eylül 1960.

(193) ÖZBEY, Cemal; a.g.e. s. 37 vd.

(194) ÖZBEY, Cemal; a.g.e. s. 30-31.

(195) EROĞUL, Cem; Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi) A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1970, s. 12.

E. ÜNİVERSİTELERDE TASFİYE

27 Ekim 1960 günü, 114 sayılı kanun(196) ile 147 öğretim üyesi ve asistan, üniversitelerdeki görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. (197). Öğretim üyeleri, Kanun'un 5. maddesine göre de, bir daha üniversitelerde görev almayacaklardı. Anılan kanun ile birlikte, 4936 sayılı Üniversite Özerklik ve Tüzel Kişilik Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 115 sayılı kanun da Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 27 Mayıs'la birlikte yeni düzenin kurulması için işbirliğine girilen üniversitelerdeki tasfiye, üniversite camiasında, aydınlar ve basında, derin bir infialle, şaşkınlıkla karşılanmıştır.

-
- (196) Kanun'un tam metni: "Madde-1. Ekli (1) sayılı cetvelde ad ve soyadları gösterilen Ankara, İstanbul, İzmir ve Atatürk Üniversiteleriyle İstanbul Teknik Üniversitesi mensupları, öğretim üyeliği veya yardımcılığı vazifelerinden affedilmiştir. Madde-2. Ekli (2) sayılı cetvelde ad ve soyadları gösterilen öğretim üyeleri ve yardımcıları hizalarında gösterilen üniversite, Fakülte ve Yüksek okullara naklen tayin olmuşlardır. Bu cetvelde gösterilenlerden yeni görevlerine bir ay içerisinde başlamayanlar hakkında birinci madde hükmü tatbik olunur. Madde-3. Bu kanuna ekli (1) sayılı cetvelde ad ve soyadları gösterilenlerle 2. madde gereğince haklarında 1. madde hükmü uygulanacaklar için 3335 sayılı kanunla muaddel Memurün Kanunu'nun 85. maddesi hükmü tatbik olunur. Madde-4. Bu kanun hükmüne tabi Üniversite mensuplarından arzu edenler hemen, arzu izhar etmeyenler de kanun mer'iyetinden itibaren geçecek 6 ay içinde bir başka göreve tayin edilmezlerse haklarında 5434 sayılı kanun hükümleri gereğince emeklilik işlemi uygulanır. Madde-5. İşbu kanunla görevlerinden affedilenler bir daha üniversite öğretim üyeliği veya yardımcılığı vazifesi ile görevlendirilemezler. Madde-6. Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer. Madde-7. Bu kanunu Milli Eğitim Bakanı yürütür", (T.C.Resmî Gazete, 28 Ekim 1960.: "Üniversiteler öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair Kanun", Kanun No: 114, Kabul Tarihi: 27.10.1960).
- (197) "MBK 147 Profesör, Doçent ve Asistanı vazifelerinden affetti", (Cumhuriyet, 28 Ekim 1960).

Nitekim, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörleri, işlemden haberdar olmadıkları gerekçesiyle derhal istifa etmişlerdir(198). Bunu aynı gerekçelerle, protesto anlamında, Ankara, Ege ve Orta Doğu Teknik Üniversiteleri Rektörlerinin istifası (199) takip etmiştir. Bu meyanda, üniversiteler yetkili kurullarıyla(200), öğretim üyeleri de şahsî açıklamalarıyla(201); işlemin haksızlığını, özerklikle bağdaşmadığını ve düzeltileceğine ilişkin inançlarını, belirtmişlerdir. Öğrenci teşekkürleri de, tasfiyeyi üzüntü ile karşıladıklarını bildirirken(202), kararı protesto niteliğinde bazı eylemlere de girişmişlerdir(203). Bu gelişmeler karşısında, basın da sessiz kalmamıştır(204).

Oysa ki, MBK üyeleri, 114 sayılı kanunla üniversitenin temizleneceğine, 115 sayılı Üniversite Kanunu'yla da bu kurumun ideal bir statüye kavuşacağına inanıyorlardı(205). Bekledikleri de "reformun" alkışlanması olabilirdi(206).

(198) Cumhuriyet, 29 Ekim 1960.

(199) Sırasıyla, 30 Ekim, 31 Ekim ve 1 Kasım 1960 tarihli Cumhuriyet.

(200) Cumhuriyet, 29 Ekim 1960, 30 Ekim 1960.

(201) "Profesörler protesto ediyor", (Cumhuriyet, 29 Ekim 1960).

(202) Cumhuriyet, 29 Ekim, 30 Ekim 1960.

(203) "Ankara'da öğrenciler derslere girmeme ve sakal grevlerine karar verdiler", (Cumhuriyet, 31 Ekim 1960).

(204) Nitekim, "147'ler Derneği"nin seçtiği bir heyet tarafından hazırlanan 147'ler Meselesi -Beyaz Kitap-, (İstanbul, 1962), Türk Basınına ithaf edilmiştir.

(205) MBK üyelerinin basın toplantısından: "Hülâsa, yeni yapılan değişikliğin gayesi üniversitenin kendi bünyesi içinde tam bir ilmi ve idarî hürriyet ve muhtariyet havası ile gelişmesini sağlamaktır... Her müesseseyi yeni baştan kurarken bir revizyona tabi tutmak gerekir", (Cumhuriyet, 30 Ekim 1960).

(206) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 450.

Ne var ki, 147'lerin tasfiyesi, "Eminsu Harekatı"nda olduğu gibi sessizlikle halledilememiş; tepkilerin şiddeti karşısında, tasarrufu MBK üyeleri bile savunamaz duruma düşmüşlerdir(207). Nitekim Ankara Üniversitesi Senato üyeleriyle MBK temsilcileri, müştereken yaptıkları toplantıda, "söz konusu kanunların ortaya koyduğu problemlerin üniversite muhtariyeti espirisi içinde yeniden gözden geçirilmesi hususunda görüş birliğine varıldığını", bildirmişlerdir (208). GÜRSEL de 147'ler tasfiyesiyle ilgili olarak Millî Türk Talebe Birliği'nden bir heyeti kabûlünde şunları söylemiştir(209):

"Biz bu tasfiye hareketini senatolara bırakıyoruz... Bize verilen bilgilere göre bu tasfiyeyi yaptık. Bilgilerde bazı bakımlardan hatalar vardır. Hatadan rücu etmek, bizim için fazilettir". Bu, o gün için, 147'ler meselesinin bir hâl şekline bağlanmış olmasıydı(210).

Bu suretle, 147'lerin tasfiyesi meselesindeki gerginlik azaltılarak, tasfiyenin ilk şoku atlatılmış oluyordu. Bu olay yarattığı olumsuzluklarla MBK üyelerinin bir çoğunda, iktidar sorumluluğunun bir an önce sivillerle paylaşılması düşüncesini güçlendirmiştir(211).

Ne var ki, "hatadan rücu" edilmemesiyle MBK nezdindeki teşebbüsler sonuçsuz kalırken(212), ümitler artık Kurucu Meclis'le gelen yeni düzende idi.

(207) "ERKANLI, haksızlıklar olduğunu kabul ediyor", (Cumhuriyet, 31 Ekim 1960).

(208) Cumhuriyet, 1 Kasım 1960.

(209) Cumhuriyet, 2 Kasım 1960.

(210) "Üniversitelerden affedilen 147 öğretim üyesi meselesi bugün bir hâl şekline bağlanmıştır", (Cumhuriyet, 2 Kasım 1960).

(211) ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 151-152. İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 451.

(212) "147'lerin dönmesiyle ilgili tasarı, MBK gündeminden çıkarıldı", (Cumhuriyet, 7 Ocak 1961).

Kurucu Meclis toplandıktan sonra, yine üniversitelerin görevli heyetleri tarafından, Milli Eğitim Bakanı ve Kurucu Meclis'e dahil öğretim üyeleri ve diğer üyeler tarafından 147'ler meselesi defalarca gündeme getirilmiştir. Nitekim, Devlet Başkanı GÜRSEL, bu baskılar karşısında, bir basın toplantısında, "Bunun bir ihtilâl idaresi kararı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır"(213) demiştir.

Kurucu Meclis'te 147'ler meselesinin hâlli için kanun çıkarılması hazırlıkları da yapılmıştır. Yalnız, 1 sayılı kanuna ek "Kurucu Meclis Teşkili" hakkındaki kanun, Kurucu Meclis üyelerince yapılacak kanun tekliflerinin en az bir MBK üyesi ve Temsilciler Meclisi üyesinin imzalarını taşımasını amirdi(214). Bu itibarla MBK üyelerinden bir imza sağlanamadığından, tasarı(215), teklif halini alıp müzakere edilememiştir(216).

Bu gelişmeler içerisinde basın da 147'ler için olumlu katkılarına devam etmiştir(217). Nitekim "147'ler meselesinin içyüzü" adıyla yayınlanan(218) bir kitapçık, süreli yayınlardaki 147'lerle ilgili yazıların, sınırlı bir derlemesiydi. Bu bağlamda, bir yandan da, 147'lerden bazılarının başka görevlere tayinleri yapılmaktaydı(219).

(213) Cumhuriyet, 3 Mart 1961.

(214) Anılan Kanunun 19. maddesi.

(215) "147'lerle ilgili yeni teşebbüs: Yüz küsur temsilcinin hazırladığı bir tasarı MBK Başkanlığına gönderildi.",(Cumhuriyet, 12 Ağustos 1961).

(216) 147'ler Meselesi -Beyaz Kitap-, s. 213.

(217) Nitekim, tasfiyeden 1 Nisan 1961 tarihine kadar, süreli yayınlarda 147'lerle ilgili 154 yazı yayınlamıştır; EREZ, İsmail Selçuk; 147'ler Meselesinin İçyüzü, İstanbul, 1961, s. 42-48.

(218) "147'lerle ilgili bir kitap yayınlandı", (Cumhuriyet, 1 Nisan 1961).

(219) "147'lerden bir kısmının daha yeni görev yerleri belli oldu", (Cumhuriyet, 28 Nisan 1961).

147'ler, bu dönemde üniversiteye dönüş mücadelesinin sonuçsuz kalmaya başlamasıyla birlikte, daha örgütlü mücadele için -E- minsu Derneği Örneğindeki gibi- 147'ler Derneği'ni kurmuşlardır(220).

Bütün teşebbüslere rağmen, 147'lerin görevlerine iadesi, ihtilâl yönetimi döneminde sağlanamamıştır.

Bu suretle, 147'lerin tasfiyesi sorunu da ihtilâl yönetiminde bir çözüme kavuşturulamaması ile, kurulacak parlamenter demokratik rejime devredilen sorunlardan birisi olmuştur.

İhtilâl'in üniversitede reform olarak başlattığı programın kısaca değerlendirilmesine gelince: Bu husus, o tarihte kamuoyunda bir personel tasfiyesinden öte görülmemiştir. Gerçekten de, öğretim üyelerinin üniversiteden uzaklaştırılması, kıstası belli olmayan bir kıyım olmuştur(221). Bu bağlamdaki 115 sayılı kanun ise, müspet birtakım düzenlemeler getirmesine rağmen, 114 sayılı kanunun yarattığı tasfiye ortamında, ilgili çevrelerde olumlu bir yansıma bulamamıştır. Bununla birlikte, 115 sayılı kanun, uzun yıllar yürürlükte kalarak, Türk üniversitelerini tanzim etmiştir.

(220) Cumhuriyet, 29 Temmuz 1961.

(221) "Her türlü kanaate, inanişta taarruz ediyorduk, solcusunu da sağcısını da atıyorduk. Doğum yeri şarkta olanı kürtçü diye, namaza gidenleri softa diye, kitapsızları kitapsız diye, samimi hareket edenleri lâubali diye, kızlarla fazla ilgilenenleri ahlâksız diye damgalıyorduk... Bu barajları aşabilenler içinde kalıyorlardı", (ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 45).

F. 14'LERİN TASFİYESİ

1. MBK'DE BÖLÜNME

Otuzsekiz üyeli bir "İhtilâl Meclisi" olan MBK, kurulması itibarıyla türdeş bir topluluk değildi. Bundan dolayı, ilk günlerle birlikte ihtilâl hedeflerinde farklı görüşler belirmeye başlamıştır (222). Nitekim, Komite çalışmalarının kapatılan TBMM binasına alınması vesilesiyle yapılan açış konuşmasında; GÜRSEL, Komite'de ihtilâl olduğuna ilişkin haberleri yalanlama zaruretini hissetmiştir(223). Yalanlamaya rağmen, gerçek olan husus; MBK'ndeki bölünmenin varlığı idi.

27 Mayıs'tan 13 Kasım'a uzanan çizgi; esas olarak, iktidarda kalmak isteyenlerle, iktidarı devretmek isteyenler arasındaki çatışmadır. Birinciler, Türk Toplumunun sorununun bir Anayasa ve Seçim Kanunu sorunu olmadığını; her türlü sosyal, hukukî ve ekonomik reformların yapılmasından sonra -en az bir seçim dönemi- iktidarın devredilmesi gerektiğini savunurlarken; ikinciler de, 27 Mayıs'la birlikte ihtilâl tebliğleriyle derhal seçim için Millet'e söz verildiğini, yeni Anayasa ve Seçim Kanunu'ndan sonra iktidarın seçimleri kazanan tarafa devredilmesi gerektiğini savunuyorlardı(224).

27 Mayıs'la birlikte, ihtilâlin yapıcısı, aksiyonu olan radikal kanat (Birinciler), ihtilâl yönetimine ağırlığını koymuştur.

(222) OKAN, Sezai; a.g.t. Milliyet, 1 Haziran 1989.

(223) Cumhuriyet, 22 Haziran 1960.

(224) ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 136-138. SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 113. İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 426-427.

Nitekim, 13 Kasım tasfiyesine kadarki tasarruflar hep bu grubun in-siyatifiyle gerçekleştirilmiştir(225), ki buna tasarrufların radi-kal karakterleri de delildir.

Radikal kanat, "iktidarın söz verildiği üzere derhal seçimle sivillere devredilmesi gerektiği" tezini; D.P.'nin feshi sonrasın-da CHP'nin tek köklü siyasî teşekkül olarak kalması nedenine- isti-naden, iktidarın CHP'ye devri olarak görmüştür(226). Bu kanata göre, 27 Mayıs, Türk Milleti'nin sosyal ve ekonomik kalkınmasında kaçıırı-lamıyacak tarihî bir fırsattı. İhtilâl, iktidarın CHP'ye devri için yapılmamıştı(227). Bu itibarla, yeni bir partinin kurulmasını gündeme getirmişlerdir. Kurmay Albay Alparslan TÜRKES ve arkadaşlarının teklifi, GÜRSEL'in de onayı ile çalışmalara başlanmıştır(228). Kuru-lacak parti (Milli Birlik Partisi), sahipsiz kalan D.P.'li seçmen kitlesini teşkilâtlandıracaktı(229). Bu suretle, bir-iki (veya üç-dört) yıl sonra, CHP ile yarışabilecek bir siyasî parti ile seçim-lere gidilecekti(230).

(225) "Dur bakalım ne yapacaklar, dur bakalım ne yapacaklar falan... Mahvoluyorduk az daha", (MADANOĞLU, Cemal; a.g.e. s. 14).

(226) TÜRKES, Alparslan; 27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler, Dokuz Işık Ya-yınevi, İstanbul 1977, s. 43.

(227) "Biz, 27 Mayıs İhtilâli'ni tahakkuk ettirebilmek için altı yıl geceli gündüz-lü çalışmıştık. Biz, İhtilâli CHP'ye devretmek için yapmamıştık", (SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 115).

(228) TÜRKES Alparslan; a.g.e. s. 45.

(229) İhtilâlcî mantığı burada görmek mümkün. Oysa, kullanılması gereken ifade "teş-kiilatlandırarak" yerine "hitap edecek" olmalıydı.

(230) TÜRKES, Alparslan; a.g.e. s. 47. SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 95.

Radikal olmayan kanat (ikinciler) ise, radikal gelişmeleri endişe ile takip ederken, diğer yandan da ihtilâlin seyri üzerindeki inisiyatifini kaybetmek istemiyordu. Bu husustaki tasarruflarından biri, Alparslan TÜRKES'in Başbakanlık Müsteşarlığı'ndan uzaklaştırılması olmuştur(231).

Eylül ayı itibarıyla, MBK'ndeki bölünme hayli keskinleşmiş, uyumlu çalışma imkanı kalmamıştı. Radikal kanat, çözümü; Komite'nin "fikirsiz kanadının budanması"nda görüyordu(232). Nitekim, bu tasavvurun duyularak, MBK üyesi Muzaffer YURDAKULER tarafından MBK Genel Kurulu'na getirilmesi, ortalığı fevkalâde karıştırmıştır. Böylece, Komite'ye olan güven tamamen yıkılmış ve taraflar birbirlerini kollamaya başlamışlardır(233).

Bu gelişmeler içerisinde, Anayasa Komisyonu, yeni Anayasa tasarisını tamamlayarak, MBK'ne sunmuştu(234). Bu suretle, tabiî (daimî) senatörlük(235) MBK'nin gündemine girmiştir. Tabiî senatörlük

(231) Cumhuriyet, 23 Eylül 1960.

(232) SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 114.

(233) SEYHAN, Dündar; a.g.e. s. 116. AYDEMİR, Talât; a.g.e. s. 77.

(234) Cumhuriyet, 19 Ekim 1960.

(235) 192 maddeden meydana gelen İkinci Cumhuriyet Anayasa Ön Projesi'nin 69 ile 73. maddeleri Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluşunu göstermektedir. "Madde: 69- Cumhuriyet Senatosu, Anayasa'da belirtilen esaslara göre tabiî üyelerle, atamış ve seçilmiş üyelere kuruludur... Madde: 70- MBK üyeleri, evvelce Cumhurbaşkanlığı veya yedi yıl Anayasa Mahkemesi Başkanlığı yapmış olanlar, hayatları boyunca, Cumhuriyet Senatosu'nun tabiî üyesidirler", (Cumhuriyet, 25 Ekim 1960); "Tabiî senatörlük CHP'nin bir teklifidir. Âti emiyeti olarak düşünülmüştür", (TOKER, Metin; a.g.e. s. 109).

kurumu radikallerin öncülüğü ile, bir CHP oyunu ve siyasî rüşvet olduğu gerekçesiyle, MBK'nde 26 üyenin oylarıyla reddettirilmiştir (236). Bu meyanda MBK üyelerinin sivil şekilde göreve devamları için de bir emeklilik kanunu hazırlanılmasına karar verilmiştir(237). Yine, aynı günkü toplantıda (Ekim'in son günleri) 26 üyeli bir çoğunlukla MBK'nde bir anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşma, mahiyeti itibarıyla ihtilâl yönetiminde bir uzlaşma olmasına rağmen, bunda samimi olunmadığını zaman göstermiştir. Bu anlaşmanın esasları şunlardı(238):

1. Bütün partilerin (eski D.P. dahil), meslek teşekküllerinin, vilayet temsilcilerinin, basın ve üniversite gibi sosyal güçlerin temsil edilecekleri bir İnkılâp Meclisi en kısa zamanda toplanacaktı.

2. Anayasa tasarısı, MBK ve İnkılâp Meclisi tarafından kabul edilecekti.

3. Kabul edilen Anayasa, referanduma sunulurken, MBK'nin İnkılâp Meclisi ile birlikte, bir seçim dönemi daha iktidarda kalması da aylanacaktı.

Bu anlaşmaya rağmen, MBK'nde kökleri derinde olan bölümler vardı. MBK'ndeki ılımlılar (ikinciler), radikal tasarruflardan rahatsızlık duymakla beraber, Komite'deki birleşimlerde bu tasarrufların çıkmasını önleyemiyorlardı. Sayısal üstünlük, son günlere kadar, ra-

(236) TÜRKES, Alparslan; a.g.e. s. 55. ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 147.

(237) "Milli Birlik Komitesi üyeleri emekliye ayrılıyor. Kanun tasarısı önümüzdeki hafta MBK'ne getiriliyor", (Cumhuriyet, 26 Ekim 1960).

(238) ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 141. ALTUĞ, Kurtul; a.g.e. s. 150-151. TÜRKES, Alparslan; a.g.e. s. 55.

dikal kanattaydı(239). Nitekim, Sıtkı ULAY, 147 öğretim üyesinin tasfiyesini düzenleyen 114 sayılı kanunun çıkmasında, istediği değişikliğe karar aldırılmayınca, siyasî sorumluluğuna da katılmamak için istifa etmiştir(240). Kamuoyuna açıklanmayan ve kabûl edilmeyen istifanamesinde ULAY, GÜRSEL'e hitaben; uygulamaların kendilerini yıprattığını, işlerin bu şekilde devam edemeyeceğini, bir kurucu meclis kurulmadıkça da Komite'ye ve bakanlığa devam edemeyeceğini belirtirken, istifasının kabulünü de istemiştir(241). GÜRSEL'in cevabı ise, Kurucu Meclis'in çoktan beri düşünüldüğü ve işlerin böyle gitmeyeceği olmuştur(242). Daha sonra, 147'lerin tasfiyesi, ve Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilâtı Tasarısı'(243)nün yarattığı tepkiler, ılımlıları iktidar sorumluluğunun süratle bir Kurucu Meclis'le paylaşılması zaruretine inandırmıştır(244). Bu itibarla, GÜRSEL, Komite'ye dahi danışmadan bir Kurucu Meclis teşkili kanununun hazırlanması için Turhan FEYZİOĞLU'nu görevlendirmişti(245). Fakat, asıl problem, bundan sonrası içindi. Çünkü, bir Anayasa değişikliği demek olan bu kanunlaştırma için, Geçici Anayasa gereğince lüzumlu olan beşte dört çoğunluk yoktu(246). Radikallerin muhalefetiyle kar-

(239) ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 146.

(240) İstifanamedeki tarih, 18 Ekim 1960'dır, ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 152.

(241) ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 152.

(242) ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 154.

(243) "Türkiye Ülkü ve Kültür Birliği ismi altında kurulacak teşkilâta ait kanun teklifi MBK'nde görüşülecek", (Cumhuriyet, 7 Kasım 1960).

(244) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; a.g.e. s. 492. ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 166.

(245) Cumhuriyet, 1 Kasım 1960.

(246) TOKER, Metin; a.g.e. s. 157.

karşılaşan bu girişimin(247) tahakkuku için buldukları yegâne çözüm yolu; muhaliflerin (radikallerin) tasfiyesi olmuştur(248).

2. TASFİYE

13 Kasım 1960 sabahı, saat 7.30'da Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarından yayınlanan tebliğ şuydu(249):

"1. MBK'nin çalışmaları memleketin yüksek menfaatlerini tehlikeye sokacak bir duruma düştüğünden, Türk Silahlı Kuvvetleri ve MBK üyelerinin talepleri üzerine bugün (13 Kasım 1960) den itibaren MBK'ni feshettim.

2. Türk Milleti adına yasama yetkisini kullanacak olan yeni MBK üyeleri şunlardır:

Başkan: GÜRSEL, Cemal; Üye: ACUNER, Ekrem; AKSOYLU, Rafet; ATAKLI, Mucip; ÇELEBİ, Emanullah; ERSU, Vehbi; GÜRSOYTRAK, Suphi; KARAN, Muzaffer; KAPLAN, Kadri; KARAVELİOĞLU, Kâmil; KÖKSAL, Osman; KUYTAK, Fikret; KÜÇÜK, Sami; MADANOĞLU, Cemal; OKAN, Sezai; ÖZDİLEK, Fahri; ÖZGÜNEŞ, Mehmet; ÖZGÜR- Selahattin; ÖZKAYA, Şükran; TÜRKANAT, Haydar; ULAY, Sıtkı; YURDAKULER, Muzaffer; YILDIZ, Ahmet.

3. Yeni MBK, en kısa zamanda kurulacak olan Kurucu Meclis ile birlikte, memleketin nizamını demokratik esaslara göre düzenleyecektir.

4. Görevlerinden affedilen üyeler, emekliye sevk edilmişlerdir.

5. Bu konuda Devlet Başkanı'ndan başka bir makam veya şahıs beyanat vermeyecektir.

Cemal GÜRSEL

Orgeneral

Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkumandanı ."

(247) Kurucu Meclis'in kendisi kadar, bu iş için CHP'li öğretim üyelerinin görevlendirilmesi de, ayrıca tepkinin odağıydı.

(248) "Paşam dedim, bunlar işi çıkırından çıkardı. Bunları vazifelerinden affetsek nasıl olur? GÜRSEL, tereddüt etmeden cevap verdi: Çok iyi olur. Ve hemen oturup basit bir plân hazırladık", (MADANOĞLU, Cemal; a.g.e. s. 22).

(249) Cumhuriyet, 14 Kasım 1960.

13 Kasım akşamı (saat 18.00'de) düzenlenen basın toplantısında da GÜRSEL, "Komite üyelerinin affı, Kurucu Meclis çalışmalarını kolaylaştıracaktır... Bu bizim şeref vaadimizdir. Mutlak surette yerine getirilecektir. Biz asker olduğumuz halde zorba idarelerin aleyhindeyiz. Bir Millet, akıl, mantık ve şefkât idaresiyle idare edilebilir"(250) sözleriyle, 14'leri bir dikta idaresine gitmekle suçlamıştır.

14'lerin tasfiyesi harekâtına, Ankara ve İstanbul'da 12 Kasım akşamı başlanmıştır. 13 Kasım günü saat 4.59'da telefon irtibatları kesilmiş, saat 7.00'de de GÜRSEL'in yazılı emri(251) tebliğ olunarak, evlerinde gözaltına alınmışlardır. Daha sonra, 14'lerden altısının, Mürted Havaalanı'nda nezarete tutulması uygun görülmüştür(252). Bir kaç gün sonra da, yurt dışındaki Büyük-

(250) Cumhuriyet, 14 Kasım 1960; "GÜRSEL, Türkiye diktatörlüğe müstehak değildir, dedi", (Cumhuriyet, 17 Kasım 1960).

(251) "Sayın ...

1. Türk Silahlı Kuvvetleri adına Millet'e verilen sözün yerine getirilmesinde uğranılan aksaklıklar ve güçlükler karşısında vaki istek üzerine MBK'ni feshetmiş bulunuyorum.
2. Başarmış olduğunuz yüksek hizmete lâyık bir şekilde size verilecek olan dış görevi beklemenizi, bu müddet içinde memleketin ve şahsınızın menfaati bakımından evinizden dışarı çıkmamanızı, ziyaretçi kabul etmemenizi, aksi takdirde hakkınızda 6 ve 25 numaralı kanunların hükümlerinin tatbik edileceğini ve bugünden (13 Kasım 1960) itibaren emekliye sevk edilmiş bulunduğunuzu bildiririm.

Cemal GÜRSEL

Orgeneral

Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkumandanı",

(ERKANLI, Orhan; a.g.e. s. 170); OKAN, Sezai; a.g.t. Milliyet, 2 Haziran 1989.

(252) İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Sami Ömer; a.g.e. s. 506-508.

elçiliklerimiz nezdinde müşavir olarak görevlendirilmişlerdir(253). Ülkeden ayrılışları ise, 17-24 Kasım tarihleri arasında gerçekleşmiştir(254). Bundan sonra, artık "zoraki diplomat"tılar. Tayin kanunları gereğince de iki yıldan önce yurda dönemeyeceklerdi(255). Tasfiyelerini müteakip, diktatörlüğe gitmek(256) ve yolsuzlukla(257) suçlanmışlardır. Bir müddet sonra, ÖZDAĞ, Tokyo'dan yazdığı bir mektubunda; "Arkadaşlarımız bizi kurşunla öldürmek yerine, çamurla boğmayı tercih ettiler"(258) demiştir. Tasfiye o gün için, 27 Mayıs Devrimi'ni şaşırtmak isteyenlerin yenilmesiydi(259). Gerçekte ise 14'ler, "memlekette tam demokrasi temin edilebilmesi için, daha evvel sosyal demokrasinin yerleşmesi gerektiğine"(260) inanıyorlardı. Bunu başarmak için de, gerekirse uzun bir müddet iktidarda kalabilirlerdi(261).

-
- (253) "A. TÜRKEŞ Yeni Delhi, O. KABİBAY Ottawa, M. KÖSEOĞLU Stockholm, O. ERKANLI Meksiko, M. KARAMAN Oslo, M. KAPLAN Lizbon, Ş. SOYUYÜCE Kopenhag, F. AKKÖYUNLU Kâbil, R. BAYKAL Tel-Aviv, D. TAŞER Rabat, N. ESİN Madrit, M. ÖZDAĞ Tokyo, A. ER Libya", (Cumhuriyet, 18 Kasım 1960). Sonradan O. KABİBAY'ın görev yeri Brüksel olarak değiştirilmiştir, Cumhuriyet, 22 Kasım 1960 .
- (254) "Eski MBK üyelerinden sonuncusu O. ERKANLI da Meksika'ya hareket etmiştir", (Cumhuriyet, 24 Kasım 1960).
- (255) Cumhuriyet, 18 Kasım 1960.
- (256) Bilhassa Cemal MADANOĞLU'nun 16 Kasım tarihinde yayınlamaması kaydıyla gazetecilere yaptığı açıklamalar, bakınız, "Cemal MADANOĞLU İnkılâbı Anlatıyor".
- (257) "14 eski Komite üyesi hakkında ilgililer tarafından tahkikata geçildi, suçlular mahkemeye verilecek", (Cumhuriyet, 15 Kasım 1960), "Affedilen 14'lerden birinin ismi usulsüz bir kredi teminine karıştı", (Cumhuriyet, 18 Kasım 1960).
- (258) ALTUĞ, Kurtul; a.g.e. s. 206.
- (259) NADİ, Nadir; Kazanan Yine Atatürk, Cumhuriyet, 16 Kasım 1960.
- (260) 14'lerden altısının Paris'te yaptığı basın toplantısından, Cumhuriyet, 31 Ekim 1961.
- (261) İPEKÇİ, Abdi; 14'ler Faşist miydi, Sosyalist mi? Yön, 20 Aralık 1961, Sayı: 1, s. 15.

3. TASFİYENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kalıcılığı benimsemelerinden dolayı 14'lerin tasfiyesi, parlamenter demokratik düzene geçişte önemli bir merhaledir. Bu tasfiye, sivil güçleri, Kurucu Meclis'le birlikte demokratik düzenin yeniden kurulması yönünde seferber ederken, Ordu için oldukça olumsuz bir rol oynamıştır. Nitekim, Silâhlı Kuvvetler Birliği adıyla anılan Albaylar Cuntası'nın kurulması vasatını, 14'lerin tasfiyesi sonrasındaki gelişmeler yaratmıştır(262). "Türk Silâhlı Kuvvetler Birliği"(263) adı altında, Ordu yasal alanda söz sahibi olmuştur(264). Türkiye'yi 22 Şubat darbe teşebbüsüne götüren bu gelişmelere asıl etken; 13 Kasım harekâtıyla MBK'nin aksiyonunu kaybetmesi, sonrasındaki tutumun (kendileri statükocu diyorlardı) da Ordu içindeki ihtilâlcı subayları tatmin etmeyerek, yeni çözümlere itmesidir. 14'ler de, yurt dışında olmalarına rağmen, iktidarın yeniden kazanılması anlamındaki bu girişimlerle yakından bağlantılı olmuşlardır(265). Özetle 14'ler olayı, demokrasi yönünde önemli bir adım olmakla beraber, Ordu içinde hizipleşmeler doğurarak, onu ileri derecede politize etmiştir(266).

(262) AYDEMİR, Talât; a.g.e. s. 90. SEYHAN, Dünder; a.g.e. s. 130-135. ALTUĞ, Kurtul; a.g.e. s. 208.

(263) "1961'in Nisan ayında Ordu'nun birliği ve disiplinini temin gayesi ile teşekkül etti", (İSEN, Can Kaya; Geliyorum Diyen İhtilâl, İstanbul, 1964, s.15).

(264) Buna en iyi örnek: 1 Haziran 1961 günü bir kararname ile görevinden alınan Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan TANSEL'in tekrar görevine iadesi ile sağlanan gelişmelerdir.

(265) "Türkiye'yi 22 Şubat olayına getirenler aslında 14'lerdir. Talât AYDEMİR, yurt dışında direktif almış, hareket plânları bir bakıma yurt dışında hazırlamıştır.", (ALTUĞ, Kurtul; a.g.e. s. 162).

(266) "14'lerin tasfiyesinden sonra geri kalan 23 Komite üyesi gruplar halinde Ordu içinde aşiret reisi imişler gibi taraftar toplamaya başladılar. Bir yandan da 14'lerin mağdur olduğuna inanan taraftarları da Ordu içinde ayrı bir teşkilat kurabilmek için bütün güçlerini harcıyorlardı", (AYDEMİR, Talât; a.g.e. s. 90).

G. 55'LERİN SÜRGÜNÜ

105 sayılı kanuna(267) istinaden çıkarılan bir kararname ile, şeyh, aşiret reisi ve ağa olarak adlandırılan 55'lerin Batı Anadolu'da mecburî iskanları kararlaştırılmış(268), bilâhâre de nakillerine başlanmıştır(269). Bu suretle birer-ikişer sevke tabi tutulan 55'lerin mecburî iskânı, kısa sürede tamamlanmıştır. Bunların, geldikleri iller itibarıyla dağılımı şöyleydi(270):

(267) T.C. Resmi Gazete, 25 Ekim 1960; "2510 sayılı İskân Kanununa ek Kanun", Kanun No: 105, Kabul Tarihi: 19.10.1960. Yedi maddeden oluşan Kanun'un ilk maddesi şöyleydi: "Madde: 1- Dinî his veya gelenekleri veya yabancı ideolojileri alet etmek veya cebir ve şiddet kullanmak suretiyle ikametgâhının veya maliki veyahut zilyedi olduğu gayrimenkulün bulunduğu mıntıkada yaşayan halkın tamamı veya bir kısmı üzerinde tesis eylediği nüfuza dayanarak,

A. O mıntıkada sekenesini maddeten veya manen tehdit ettiği veya huzurunu bozacak sair hareketlerde bulunduğu veya istismar eylediği, yahut;

B. Fertlerin hukukuna tecavüz ettiği veya tahakküm ve tagallüp ile haklarını kullanmalarında müessir olduğu, yahut;

C. Milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunduğu;

Mahallin en büyük idare amirinin sorumluluğu altında emiyet makamları tarafından yapılan tahkikat neticesi sabit olanlar ile bunların dördüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhri hısımlarından lüzumlu görülenler İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile, o mıntıkaya bir daha gelmemek üzere, yurt içinde başka yerlere bu ek kanun hükümlerine göre nakil ve iskan edilebilirler".

(268) "Mecburi iskana tabi tutulmaları kararlaştırılan 55 şeyh, aşiret reisi ve ağanın isimleri ile gidecekleri yerler tayin olundu", (Cumhuriyet, 22 Kasım 1960).

(269) "Şeyhlerle ağaların nakilleri başladı: Doğu Anadolu'dan Isparta'ya 5, Antalya'ya 2, Bursa'ya 2, Burdur'a 1 şeyh veya ağa getirildi", (Cumhuriyet, 17 Aralık 1960).

(270) Cumhuriyet, 22 Kasım 1960.

Kars (2), Erzurum (11), Ağrı (14), Diyarbakır (6), Van (8), Urfa (9), Siirt (1), Bitlis (1), Hakkari (1), Mardin (1), Adıyaman (1), Sonradan, ayrı bir kararname ile Diyarbakır'lı bir "ağa"nın daha sürgün edilmesiyle 55'lerin sayısı 56 olmuştur(271).

Aslında, 55'lerin sürgününe ait gelişmeler, 27 Mayıs'ın ilk günleriyle başlamıştır. "Doğu illerinde bazı olaylara sebebiyet vermeleri ihtimali ile", 244 kişi toplanarak Sivas'taki Caner Kışlası'nda gözaltına alınmıştır. Beş buçuk ayı bulan gözaltı sürelerini takiben, 55'i hakkında mecburî iskân kararı verilerek, 189'u tahliye edilmiştir(272).

105 sayılı kanun, mecburî iskâna tabi tutulanların, mallarının devletçe tasfiyesini de öngörüyordu(273). Bu itibarla, kanun; geri bir toplumsal düzenin tasfiyesi, köylünün topraklandırılması, Doğu Anadolu'nun toprak ağasından, din istismarcısından, mütegalibeden kurtarılması olarak, karşılanmıştır(274). Ne var ki, ciddi bir toprak reformunun(275) yapılamaması, "ağalar"ın belirlenmesin-

(271) BUCAK, Faik; Ağaları Tanıyomusunuz? Yön, 10 Ocak 1962, Sayı:4, s. 12.

(272) Cumhuriyet, 22 Kasım 1960.

(273) "Madde: 3- Nakil ve iskânlarına karar verilenler menkul mallarından, kullanacakları ev eşyası ile mesleklerine ait avadanlığı götürebilirler.

Bunların haricinde kalan menkul malları hakkında ve tapulu veya senetsiz tasarruf olunan gayrimenkulleri İskân Kanunu ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu esasları dairesinde Maliye, Tarım, İçişleri ve İmar ve İskân Bakanlıklarınca müştereken hazırlanacak tüzük hükümlerine göre, Devletçe tasfiye edilir ve bedellerinden borçları mahsup olunduktan sonra artanı kendilerine verilir".

(274) BUCAK, Faik; Ağaları Tanıyomusunuz? s. 12.

(275) Gerçi, bu konuda hazırlıklar ("Toprak reformu için hazırlıklara başlandı". Cumhuriyet, 10 Ağustos 1960) yapılmış, fakat sonuçsuz kalmıştır.

de yapılan hatalar(276), kanunu başarısız kılarken, uygulamayı da sürgünden ibaret kılmıştır. Gerçekte ise, kanunun hazırlanmasında feodal düzen kalıntılarının temizlenmesi saiki varsa da, asıl gaye, kürtçülük için tedbir alınması olmuştur(277). Nitekim, bu dönemde kürtçülükten yargılanmalar da vardır(278). Esasen GÜRSEL, 6 Ağustos 1960 günü Heybeliada'da İNÖNÜ ile yaptığı görüşmede; kendisini kürtçülük hareketlerinin tedirgin ettiğini, bunun ağalar tarafından geliştirildiğini ve tedbir düşündüklerini söylemiştir(279). Zaten, Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu gibi büyük bir vatan coğrafyasında, 55 ağanın (gerçekten büyük toprak sahipleri olsa bile) nüfûz ve mülklerinin tasfiyesiyle, ortaçağ kalıntısı geri düzen yıkılamazdı. Bu değerlendirmeye rağmen, 105 sayılı kanunun uygulama sonuçlarını da vermek yerinde olacaktır. İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlı Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü, 55 ağadan 67217 dönüm toprak alıp kamulaştırmıştır. Ayrıca 55 ağanın elindeki topraklardan 75146 dönümünün hazineye ait olduğu tesbit edilerek, hazine tarafından geri alınmıştır(280).

(276) "55'lerden gerçek toprak ağası olanların sayısı sadece 14'dür. Biraz daha ince eleyip sık dokuyunca bu toprak ağalarının sayısı 7'ye irmektedir", (BUCAK, Faik; Ağaların Bilinmeyen Tarafları, Yön, 21 Şubat 1962, Sayı: 10, s. 10); "Ayrıca, muhtelif tesirlerle bazı Halk Parti'li ağalar toplamamış ve yerlerinde bırakılmıştı", (ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 180).

(277) Bu husus da sanırım anlamlıdır: "Biz 55'lerden bir tekimizin bile anadili Türkçe değildir", (BUCAK, Faik; Ağaları Tanıyomusunuz? s. 13).

(278) "Kürtçülük propagandası yapan 49 kişinin duruşması", (Cumhuriyet, 4 Ocak 1961); "Kürtçülükten sanık 8 kişi tahliye edildi", (Cumhuriyet, 25 Ocak 1961), "Kürtçülükten sanık 7 kişi daha tahliye edildi", (Cumhuriyet, 8 Şubat 1961).

(279) TOKER, Metin; a.g.e. s. 79.

(280) BUCAK, Faik; Ağaları Tanıyomusunuz? s. 13.

55'ler, Mayıs 1961 tarihinden itibaren, sürgün kararının kaldırılması için, MBK ve hükümet nezdinde girişimlerde bulunmaya başlamışlardır(281). Fakat, bu teşebbüsler sonuçsuz kalarak, 27 Mayıs'ın bir tasarrufu daha, yeni dönemin sorunu olmuştur.

(281) BUCAK, Faik; 55'ler konusunda bir Açıklama, Yön, 27 Aralık 1961, Sayı: 2, s. 10.

İKİNCİ BÖLÜM
PARTİLEŞME SORUNU
(DEMOKRASİYE DOĞRU)

I. YENİ İHTİLÂL YÖNETİMİNİN TANIMLANMASI

GÜRSEL, 1961 yılı başında yeni yıl münasebetiyle yayınladığı kutlama mesajında; "1961 yılını II. Cumhuriyetin kuruluş yılı" olarak ilân etmiştir(1). Nitekim, 6 Ocak 1961 tarihinde Kurucu Meclis'in açılıp, faaliyete geçmesiyle fiilen başlayan bu dönem, kurulacak II. Cumhuriyetin hazırlıklarının tamamlandığı, bunun akabinde de seçimlerle demokratik parlamenter düzene geçildiği bir dönem olmuştur.

Esasen, bu dönemin kuruluşunun hazırlanması, ihtilâl yönetiminin Geçici Anayasa'sı olan 1 sayılı kanunda değişiklikler yapan 13 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen Kurucu Meclis Teşkilî hakkındaki kanunla(2) olmuştur. Bu kanun, Geçici Anayasa'nın 1. maddesini(3) değiştirerek, MBK ile Temsilciler Meclisi'nden oluşan bir "Kurucu Meclis" öngörüyordu(4). Kurucu Meclis, demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip teminat altına alacak olan yeni Anayasa ile yeni Seçim Kanunu'nu en kısa zamanda tamamlayarak 29 Ekim 1961 tarihinde iktidarı yeni seçilecek TBMM'ne devredecek, bu süre zarfında da yasama ve yürütme organını denetleme yetkilerini bu kanundaki esaslara göre kullanacaktı(5).

(1) Cumhuriyet, 1 Ocak 1961.

(2) "1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı kanuna ek "Kurucu Meclis Teşkilî" hakkında Kanun. Kanun No: 157, Kabul Tarihi; 13.12.1960.", (T.C. Resmî Gazete, 16 Aralık 1960).

(3) "Madde: 1- MBK,... yeniden kurulacak TBMM'ne iktidarı devredeceği tarihe kadar Türk Milleti adına hakimiyet hakkını kullanır. (...)"

(4) 157 sayılı kanunun 1. maddesi.

(5) 157 sayılı kanunun 2. maddesi.

Yeni ihtilâl yönetiminin esaslarının belirlendiği bu gelişmeler sonrasında önemli bir gelişme de hükümet cephesindedir. Bakanlar Kurulu, ("Demokratik gelişmemizin yeni bir safhaya girdiği bu sırada Kabine'nin yeniden kurulmasında zat-ı devletlerine tam bir hareket serbestisi sağlamak üzere..."), toptan istifa etmiştir(6). İstifa, MBK üyelerinin üzerlerine sorumluluk almamaları gerektiği gerekçesine dayanıyordu(7). Esasen, bunda uyarıcı olan, Sıtkı ULAY'ın iki gün önce Ulaştırma Bakanlığı'ndan istifasıdır(8). Yeni hükümetin kuruluş hazırlıkları içerisinde kamuoyunu meşgul eden bir husus, GÜRSEL'in yalnızca Devlet Başkanı olarak mı kalacağı, olmuştur(9). Bu GÜRSEL'in bir Başbakan tayin ederek Kabine'nin kurulmasını onun inisiyatifine bırakması demektir. İhtilâlin üçüncü hükümeti, gecikilmeyerek Kurucu Meclis'in ilk toplantısı arifesinde kurulmuştur(10). Hükümette altı yeni bakan görevlendirilirken, diğerleri bakanlıklarını korumuşlardır. Adalet, Millî Savunma ve Ulaştırma Bakanlıklarına ta-

(6) Cumhuriyet, 5 Ocak 1961.

(7) Akis, 9 Ocak 1961, sayı: 341, s. 13.

(8) "Kurucu Meclis'in çok mümtaz azalardan teşekkülü dolayısıyla, sayın Devlet Başkanımıza Meclis içinden büyük Milletimize daha İâyık bir Ulaştırma Bakanı seçebilmelerini temin maksadı ile Bakanlık vazifenden istifa ediyorum...", (Cumhuriyet, 3 Ocak 1961).

(9) Cumhuriyet, 5 Ocak 1961.

(10) "Başbakan Org. Cemal GÜRSEL, Devlet Bakanları, Nasır ZEYTİNOĞLU, Hayri MUMCUOĞLU, Ekrem TÜZEMEN, Millî Savunma Bakanı, Muzaffer ALANKUŞ, İçişleri Bakanı, Muharrem İ. KIZILOĞLU, Dışişleri Bakanı, Selim SARPER, Maliye Bakanı, Kemal KURDAŞ, Millî Eğitim B. Turhan FEYZİOĞLU, Bayındırlık B. Mukbil GÖKDOĞAN, Ticaret B. Mehmet BAYDUR, Sağlık ve Sosyal Y.B. Ragıp ÜNER, Gümrük ve Tekel B. Fethi AŞKIN, Tarım B. Osman TOSUN, Ulaştırma B. Orhan MERSİNLİ, Çalışma B. Ahmet TAHTAKILIÇ, Sanayi B. Şahap KOCATOPCU, Basın Yayın ve T.B. Cihat BABAN, İmar ve İskan B. Fehmi YAVUZ", (Cumhuriyet, 6 Ocak 1961).

rafsız isimler atanmıştır. Hükümette üniformalı şahıslar görev almazken, ihtilâlden sonra ilk defa siyasî parti mensuplarına (Turhan FEYZİOĞLU, Ahmet TAHTAKILIÇ, Cihat BABAN) kabinede görev verilmiştir. GÜRSEL, beklenenin(11) aksine, yeni dönemde de Devlet ve Hükümet Başkanlıkları'nı deruhte etmiştir .“Teminatlı bir demokratik nizam içinde, hakka, adalete, hürriyete, eşitliğe ve fazilete dayanan II. Cumhuriyeti kurmak(12)“, hükümetin tek gayesi olarak belirlenmiştir. Nitekim, bir müddet sonra, İçişleri Bakanlığı'nca siyasî faaliyetlere kısmen müsaade edilmiştir(13).

Bu gelişmeler içerisinde, Kurucu Meclis'in açılıp, II. Cumhuriyetin Anayasası'nı ve Seçim Kanunu'nu hazırlamaya başlaması ve diğer yandan da siyasî partilerin kurulup teşkilatlanmalarıyla demokrasiye geçiş süreci başlamıştır. Dönemin kilometre taşları, yeni Anayasa'nın referanduma sunulması, Yüksek Adalet Divanı'nın idam kararlarının infazı ve 15 Ekim 1961 tarihindeki genel seçimlerdir. Bu dönem, demokratik yapılanma yönündeki bütün yoğunluğa rağmen, yine de bir ihtilâl yönetimi dönemidir. Hükümet Kurucu Meclis'in klâsik parlamentolardan farklı olması itibarıyla, yine bir MBK hükümetiydi. Nitekim, siyasî faaliyetlerin serbest bırakılmasıyla birlikte, karşılaşılan sınırlamalar ve baskılar, dönemin özel (otoriter) niteliği bir kez daha ortaya koymuştur. Özetle, demokrasiye geçiş pek kolay ve sıkıntısız gerçekleşmemiştir.

(11) "Yeni kabineyi GÜRSEL'in kurmayacağı bildirilmekte, bu hususta iki ihtimal ileri sürülmektedir. Bunlardan biri, GÜRSEL'in bir Başbakan tayin ederek kabinenin kurulmasını onun inisiyatifine bırakmak, diğeri Başbakanlığı uhdesinde bırakarak, yardımcısına kabine başkanlığını yaptırmak suretiyle Bakanları kendi tayin etmesi ihtimalidir. Ancak, galip olan ihtimal birincisidir", (Cumhuriyet, 5 Ocak 1961).

(12) Devlet Başkanının Kurucu Meclis'i açış nutkundan, Cumhuriyet, 7 Ocak 1961.

(13) Cumhuriyet, 14 Ocak 1961.

II. İHTİLÂL DÖNEMİNDE KAPATILMAYAN SİYASÎ PARTİLER

Bilindiği üzere, 27 Mayıs'la birlikte, MBK'nin 13 numaralı tebliği(14) ile bütün siyasî partilerin faaliyetleri yasaklanmıştır. Daha sonra da D.P. mahkeme kararı ile kapatılmıştır(15). Dönemin diğer siyasî partileri ise, kapatılma gibi bir tasarrufla karşılaşmamışlar ve ihtilâl döneminde de siyasî varlıklarını canlı tutmuşlardır. İçişleri Bakanlığı'nın siyasî faaliyetlere kısmen izin verdiği sırada mevcut bulunan partiler şunlardı:

A. CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP)

Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası adıyla bir siyasi teşekkül kurmak istediğini 1922 yılında açıklamıştır(16). Daha sonra, Birinci TBMM, 1 Nisan 1923 tarihinde seçimin yenilenmesine karar vermiştir. Yeni seçime "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" (A-RMHC), başkanı olan Mustafa KEMAL Paşa'nın imzasını taşıyan ve "dokuz umde"den oluşan bir beyanname ile girmiştir(17). Bu beyanname (8 Nisan 1923) Mustafa KEMAL Paşa, memleketi Milli hakimiyete dayanan bir siyasî teşkilâta kavuşturmak için "Halk Fırkası" kurulacağını ve Meclis'te bulunan A-RMHC Grubunun da Halk Fırkası'na dönüşeceğini belirtmiştir(18).

(14) "... yeni Anayasa ilan ve tatbik mevkiine girinceye kadar bütün siyasi partilerin faaliyetini men ediyorum. Aksi hareketleri şiddetle cezalandıracağız...", (Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960).

(15) Cumhuriyet, 30 Eylül 1960.

(16) Anadolu Ajansının 7 Eylül 1922 tarihli tebliğinden: "... halkçılık esasına müstenid ve Halk Fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetindeyim", (GİRİTLİOĞLU, Fahir; Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii, Ankara, 1965, s. 28).

(17) KİLİ, Suna; Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler, İstanbul, 1976, s. 43.

(18) GİRİTLİOĞLU, Fahir; a.g.e. s. 31, (Eserde "Beyanname"nin tam metni verilmiştir).

"Beyanname", 1931 yılındaki Kurultay'da kabul edilen esas programına kadar, partinin programı mahiyetinde kalmıştır(19). Anılan güdümlü seçimler, A-RMHC/HF(20) adaylarının kesin başarısıyla sonuçlanarak, A-RMHC adayları noksansız seçilmişlerdir(21). Yeni seçilen milletvekilleri, TBMM ikinci dönem çalışmaları başlamadan önce, 7 Ağustos 1923 tarihinde Ankara'da ilk grup toplantılarını yapmışlardır. Bu toplantı Halk Fırkası ismi altında yapılmış olan ilk toplantıdır. Bu toplantılar sonucunda, 9 Eylül 1923 tarihinde "Halk Fırkası Nizamnamesi" kabul edilmiştir(22). Bu suretle, Yeni Türkiye'nin kuruluşu ile özdeşleşen siyasî parti (CHP) kurulmuştur. 11 Eylül 1923 tarihinde, TBMM Başkanı Mustafa KEMAL Paşa, Parti Genel Başkanlığına, Recep (PEKER) de Genel Sekreterliğe getirilmiştir(23). Parti 10 Kasım 1924 tarihinden 1931 yılına kadar Cumhuriyet Halk Fırkası olarak isimlendirilmiş; 1931 Kurultayı'ndan sonra da Cumhuriyet Halk Partisi ismini almıştır(24).

CHP, yeni Türk Devleti'nin kuruluşu ve Türk Toplumunun modernleşmesinde öncü olmuştur. Yalnız, Tek-Parti Dönemi(25) olarak

-
- (19) TUNCAY, Mete; Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 52, GİRİTLİOĞLU, Fahir; a.g.e. s. 31.
- (20) "Seçimin yenilenmesine karar verildiği 1 Nisan 1923 tarihinden seçimin yapıldığı ana kadar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı ile Halk Fırkası adının yek diğerinin karşılığı şeklinde kullanılmasına bilhassa dikkat sarfedilmiştir". (GİRİTLİOĞLU, Fahir; a.g.e. s. 36-37).
- (21) "Bağımsız birkaç milletvekilinin dışında, seçilenlerin hepsi bu örgüttendi". (TUNCAY, Mete; a.g.e. s. 56), (GİRİTLİOĞLU, Fahir; a.g.e. s. 37).
- (22) GİRİTLİOĞLU, Fahir; a.g.e. s. 37. KİLİ, Suna; a.g.e. s. 44.
- (23) KİLİ, Suna; a.g.e. s. 44.
- (24) Türk Ansiklopedisi, Cilt: 11, Milli Eğitim Basımevi, Ankara-1963, s. 268.
- (25) İki dereceli, adayların tepeden tayin edildiği bir seçimle oluşan TBMM, CHP'nin program ve inisiyatifine bağlı bir kuruluştur.

adlandırılan bu dönemde, ideoloji-demokrasi ilişkisinde demokrasi dışlanmıştır(26). Bundan sonraki dönem ise, 14 Mayıs 1950 serbest genel seçimleriyle başlayan ve 27 Mayıs 1960'a kadar süren CHP'nin muhalefet yıllarıdır. Bu dönemde iktidar olan D.P. "halkla birlikte kalkınma" hamlesini başlatmış ve bu dönem boyunca da vatandaş çoğunluğunun desteğini korumuştur(27). Nitekim, 1954-57 genel seçimleri D.P.'nin başarısıyla sonuçlanmıştır(28). Bütün bunlara rağmen, CHP'nin on yıl ana muhalefet partisi durumunda kaldığı bu yıllarda, muhalefet üzerinde baskılar da vardır. Bunlar, CHP'nin mallarının müsadere edilmesi(29), Malatya'nın bölünerek iki il (Malatya ve Adıyaman) haline getirilmesi(30), seçim kanunu değişiklikleri(31) rad-

-
- (26) KÖKER, Levent; *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul-1990, s. 121. "Bizim Tek-Parti deneyimimizin totaliter olmadığını, belki otoriter ile pragmatik türler arasında bir yer aldığını söyleyebiliriz", (TUNCAY, Mete; a.g.e. s. 13).
- (27) AKYOL, Taha; *Milletin Bağrından İdam Sehпасına*, Tercüman, 17 Eylül 1988.
- (28) 1954 seçimleri: D.P. oyların % 58.42'sini alarak 305 sandalye, CHP ise, oyların % 35.11'ini alarak 31 sandalye çıkarmıştır. 1957 seçimleri: D.P. oyların % 47.70'ini alarak 424 sandalye, CHP ise oyların % 40.82'sini alarak 178 sandalye çıkarmıştır.
- (29) EROĞUL, Cem; *Demokrat Parti (tarihi ve ideolojisi)*, Ankara-1970, s. 87.
- (30) "Malatya sadece ikiye bölünmekle ucuz kurtuldu, ilçe haline getirilmedi", (EROĞUL, Cem; a.g.e. s. 115).
- (31) "Demokrat Parti, seçim yasasını 11 Eylül 1957'de tekrar değiştirerek 7053 sayılı yasayı çıkarmıştır.", (Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar. TBMM Kütüphane ve Dökümantasyon Yayını, Ankara-1982, s. 96). "Seçim yasası da karşıt partilerin haklarını kısıtlayacak bir biçimde değiştirildi", (KONGAR, Emre; *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul-1981, s. 162).

yonun iktidar yanlılığı(32) ve "Meclis Tahkikat Encümeni"nin kuruluşu(33) gibi örneklendirilebilir. D.P. iktidarı-CHP ilişkileri, bilhassa 1957 genel seçimleri sonrasında(34) fevkalâde sertleşerek ülke 27 Mayıs sabahına gelmiştir(35). Nitekim, ihtilâlcı subayların ilk ihtilâl tebliğlerinde belirttikleri husus, "... kardeş kavgasına meydan vermemek"(36) olmuştur.

CHP için 27 Mayıs, Şanlı Türk Ordusu'nun, memleketi maddi ve manevi çöküntüye götüren açıkça Anayasa dışı baskı idaresine son ve-

-
- (32) "Radyo siyasal partilere kapatıldı. Bu radyo olanaklarından iktidar olarak yalnızca Demokrat Parti'nin yararlanması demektir", (KONGAR, Emre; a.g.e. s. 162). AYDEMİR, Şevket Süreyya; İkinci Adam, 3. Cilt, İstanbul-1983, s. 361 .
- (33) "D.P.'nin yıkılış günlerinin ikinci önemli merhalesi, Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkileri hakkındaki kanunun kabul edilmesidir", (EROĞUL, Cem; a.g.e. s. 175). "Encümen bir sivil cunta halinde olacaktı. Ona kazai yetkiler dahil, bütün yetkiler tanınıyordu. Artık Devlet demek, Tahkikat Encümeni demek olacaktı", (AYDEMİR, Şevket Süreyya; a.g.e. s. 404).
- (34) D.P. oyların % 48'ini alırken, muhalefet partileri oyların % 52'sini almıştı. Bundan dolayı D.P. azınlık iktidarı olarak suçlamaya başlamıştı, FERÖZ ve Bedia Turgay Ahmed; a.g.e. s. 171.
- (35) " ... şu içli ve romantik A. MENDERES dahi birbiri ardısına şiddet tedbirleri ile hür düşüncüyü her yanından kısıkvrak bağlamak yolunu tutmamış mıydı? Ve onun karşısında temkinli, itidalli bir devlet adamı olarak tanıdığım İsmet Paşa, gençlik çağlarında bile göstermediği bir atılganlık, bir coşkunlukla açtığı mücadelede bütün memleketi bir muharebe meydanına çevirmek üzere değilmiydi? Ve iki kişi arasındaki kördöğüşüne katılmaktan kim kurtulabilmişti". (KARAOŞMAN-OĞLU, Yakup Kadri; Politikada 45 Yıl, Bilgi Yayınevi, 1968, s. 207-208).
- (36) 27 Mayıs sabahı yapılan radyo konuşmasından.

nerek milletin mukadderatını eline alması(37) ve Türk Milleti'nin batılı manası ile hür ve demokratik bir idareye kavuşmasının gerçekleştirilmesi için her türlü imkânın ortaya çıkmasıydı(38). MBK Başkanı GÜRSEL için de CHP Genel Başkanı İNÖNÜ'nün emirleri, kendilerine bir "Peygamber Buyruğu" idi(39). Fakat, bunun bütün MBK üyelerince paylaşılmadığını ihtilâlin seyri göstermiştir.

CHP, Birinci MBK Dönemi (27 Mayıs'tan Kurucu Meclis'e kadar ki devre)'nde; Genel Başkanları İNÖNÜ'nün Devlet ve Hükümet Başkanını GÜRSEL'le görüşmeleriyle(40), basın toplantısı ve beyanatlarıyla (41), teşkilâta gönderilen tamimlerle(42) siyasî canlılığını korurken, ih-

(37) İnönü'nün CHP teşkilatına tamiminden, Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960.

(38) İnönü'nün CHP teşkilatına tamiminden, Cumhuriyet, 22 Haziran 1960.

(39) "Emirleriniz bizim için daima peygamber buyruğudur, sayın Paşam", (TOKER, Metin; İsmet Paşa'yla 10 Yıl, (1960-1961), 3. Cilt, Ankara-1967, s. 13).

(40) "İNÖNÜ, Org. GÜRSEL'i ziyaret etti", (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1960), "GÜRSEL, İNÖNÜ ile neler görüştü?", (Cumhuriyet, 8 Ağustos 1960). "Devlet Başkanı dün İNÖNÜ ile görüştü", (Cumhuriyet, 25 Ağustos 1960). "Cumhuriyet bayramı heyecan ile kutlandı. . . GÜRSEL, İNÖNÜ ile birlikte locada görüşmesi üzerine binlerce Ankara'lı kendilerine dakikalarca süren tezahüratta bulunmuşlardır", (Cumhuriyet, 30 Ekim 1960).

(41) "İNÖNÜ, dün Ankara'da yeni devrin ilk basın toplantısını yaptı". (Cumhuriyet, 2 Haziran 1960). "CHP liderinin Cumhuriyet'e beyanati: İNÖNÜ, Umumi seçimlerin bir an önce yapılmasını istiyor". (Cumhuriyet, 6 Temmuz 1960). "CHP Genel Başkanı, Anayasa Komisyonu'nun açtığı ankete geniş cevabını vermiştir". (Cumhuriyet, 7 Temmuz 1960). "CHP'nin kuruluş yıldönümünde Genel Başkanın beyanati".

(Cumhuriyet, 10 Eylül 1960). "İNÖNÜ'nün Ankara'da verdiği demeç". (Cumhuriyet, 19 Ekim 1960). "İNÖNÜ, ATATÜRK için konuştu". (Cumhuriyet, 17 Kasım 1960). "Rahatsızlığı geçen İNÖNÜ gazetecileri kabul etti". (Cumhuriyet, 29 Kasım 1960).

(42) "İNÖNÜ'nün teşkilata tamimi". (Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960). "İNÖNÜ parti teşkilatına dün bir tamim gönderdi". (Cumhuriyet, 22 Haziran 1960). "CHP Genel Merkezi bugün Parti Teşkilatına bir tamim göndermiştir". (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1960). "CHP Genel Merkezi tarafından İl Başkanlıklarına gönderilen bir tamimde ...". (Cumhuriyet, 8 Eylül 1960).

tilâl yönetimi üzerindeki etkisini de arttırmıştır. CHP'nin 27 Mayıs'ta "Ordu+CHP" imajını vermesi, bilhassa İkinci MBK Dönemi itibarıyla'dır. İhtilâl yönetimi ile CHP arasındaki hukuki işbirliği, 31 Ekim 1960 tarihinde ODTÜ Rektörü Turhan FEYZİOĞLU'nun Kurucu Meclis Anayasa'sını (157 sayılı kanun) hazırlamaya memur edilmesiyle başlamıştır(43). Bu arada, Kurucu Meclis Anayasası'nın MBK'nden geçirilebilmesi amacıyla 14'ler 13 Kasım'da tasfiye edilmişlerdir. Kurulan Temsilciler Meclisi'nde CHP hakim bir çoğunlukta'dı. CHP'ye tanınan parti kontenjanı 49 olmasına rağmen, birçok CHP ileri geleni iller temsilcisi olarak Kurucu Meclis'e girmişti(44). Sonuç olarak, temsilcilerin 222'si CHP, 25'i CKMP mensubu iken, 25'i de bağımsızdı(45). Üstelik, kurulan 3. MBK Hükümeti'nin iki bakanı da CHP'liydi. Böylece, CHP, ülkenin demokrasiye geçişini hazırlayan Kurucu Meclis'te ağırlıklı bir görev yüklenirken, kendisi için de büyük bir tehlikeyi hazırlamıştır(46). Bu, siyasî iktidar kesin olarak elinde bulunmadığı halde iktidar tarafından işlenmiş hataların partiye mal edilmesi, tehlikesiydi(47). Nitekim, CHP, Kurucu Meclis'in teşkilinde, yeni Anayasa'nın hazırlanmasında ve ihtilâl yönetiminin icraatlarında ihtilâli yapanlarla bir bakıma bütünleşmiş ve diğer partile-

(43) "Zira, Turhan FEYZİOĞLU halâ CHP'nin bir üyesiydi", (TOKER, Metin; a.g.e. s.150).

(44) Çünkü, iller temsilcileri (75 üye) için partisiz olmaları şartı yoktu.

(45) "Seçimleri tamamlanan ve ekseriyeti hukukçu olan temsilcilerin 222'si CHP, 25'i de bağımsız", (Cumhuriyet, 2 Ocak 1961).

(46) Nitekim, İNÖNÜ, belirecek tehlikeden kaçınmak için Kurucu Meclis'te görev almak istememiştir. ("İNÖNÜ ve CHP idarecileri Kurucu Meclis'e girmiyorlar", Cumhuriyet, 26 Kasım 1960). Sonradan, bir boykot anlamına geleceği düşüncesiyle girmiştir.

(47) Bu hususa o tarihlerde basında da işaret ediliyordu. Örneğin: "CHP ve Kurucu Meclis", Forum, 15 Ocak 1961, Sayı: 163, s. 3.

rin propagandalarıyla da CHP+Ordu=İktidar nitelemesi halk nazarında gerçeklik kazanmıştır(48). Bunun bedelini de CHP, 1961 seçimlerinde ağır şekilde ödemiştir. 1960 ihtilâli öncesinde iktidarın en yakın adayı olan CHP, 1957 genel seçimlerinde % 40,6 oy alırken, 1961 genel seçimlerinde ancak % 36,7 oy alabilmiştir.

15 Ekim 1961 genel seçimlerinde tek başına hükümet kurabilecek parlamenter çoğunluğu(49) sağlayamayan CHP, koalisyon hükümetleri kurarak(50) 1965 yılına kadar genel başkanları Başbakan İNÖNÜ'nün liderliğinde siyasî sorumluluğun birinci temsilcisi olmuştur. Bir askerî ihtilâl yönetiminden normal demokratik rejime geçiş dönemi olan bu devre (bilhassa 27 Mayıs'tan 1963 sonlarına kadar ki devre), demokratik rejim tecrübemizin en kritik dönemlerinden biridir. Bu dönemde, siyasî hayata ilk zamanlar açık, daha sonraları kapalı bir şekilde Silahlı Kuvvetler hakim olmuştur. Parlamento cuntalarının tesiri altında kararlar almak zorunda kalmış ve ülke üç ihtilâl teşebbüsü ile karşı karşıya gelmiştir(51). Dönemin koalisyon hükümetleri, ihtilâlin yarattığı siyasî mahkûmlar ve affı sorunlarıyla, rejime yönelik darbe teşebbüsleriyle (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963) ve askerlerin kışlasına çekilmesi sorunlarıyla uğraşmaktan, temel ülke sorunlarına başarılı şekilde eğilememişlerdir(52). Bu şartlar al-

(48) KİLİ, Suna; a.g.e. s. 138.

(49) CHP, 450 üyeli Millet Meclisi'nde 173 sandalye elde edebilmiştir.

(50) I. İNÖNÜ Koalisyon Hükümeti (CHP-AP): 20.11.1961 - 1.6.1962. II. İNÖNÜ Koalisyon Hükümeti (CHP, YTP, CMKP): 27.6. 1962 - 3.12.1963. III. İNÖNÜ Koalisyon Hükümeti (CHP ve Bağımsızlar): 25.12.1963 - 16.2.1965.

(51) ÖRTÜLÜ, Erdoğan; Üç İhtilâlin Hikayesi (13 Kasım, 22 Şubat, 21 Mayıs), Milli Ülkü Yayınevi, Konya-1966, s. 3.

(52) KİLİ, Suna; a.g.e. s. 195.

tında, ÜRGÜPLÜ Koalisyon Hükümeti'ne(53) kadar, hükümet etme sorumluluğunda bulunan CHP, bu koalisyon hükümetinin kurulmasıyla birlikte 1965 genel seçimlerine kadar muhalefette kalmıştır.

1965 genel seçimleri öncesinde CHP'deki önemli gelişme, İNÖNÜ'nün, Türkiye'deki partiler yelpazesinde CHP'nin yerini "ortanın solu" olarak belirlemesidir(54). Bu hususta partinin tarihindeki dönüm noktası, 18 Ekim 1966 tarihinde toplanan 18. Kurultay'dır. Kurultayda, "ortanın solu" partinin resmî politikası olarak kabul edilirken, Bülent ECEVİT de genel sekreterliğe seçilmiştir(55). Ortanın solu, "devrimci", "ilerici" bir parti olan CHP'nin, demokrasi ile, özgürlükle bağdaşabilecek ölçüde solda olması, demekti(56). Bu deyim, sosyalizm ile karıştırılıyordu; ortanın solu, ortada ve sağda olmadığı gibi, aşırı solda da değildi(57). Turhan FEYZİOĞLU ve onun gibi düşünenler, Kurultay'da CHP'nin ortanın solu politikasına

(53) Bu koalisyon (23.2.1965 - 22 Ekim 1965), AP, CKMP, MP, YTP'den oluşuyordu.

1965 seçimleri öncesindeki son hükümet olan bu koalisyon, Türkiye'nin ilk azınlık hükümetiydi.

(54) Milliyet, 29 Temmuz 1965.

(55) "Ortanın solu" onaylandı. CHP Kurultayı'nın son gününde, CHP'nin ortanın solunda olduğu kesinlikle tesbit edilmiştir, denilen bildiri ayakta ve alkışlar arasında kabul edilmiştir", (Milliyet, 22 Ekim 1966), "Ecevit, 31 oyla Genel Sekreter seçildi... gazetecilerle görüşen Bülent ECEVİT,... Kurultay'da benimlenen ortanın solu yolunda... yararlı olabilmek benim için büyük şeref ve mutluluk olacaktır, demiştir", (Tercüman, 25 Ekim 1966).

(56) ECEVİT, Bülent; Ortanın Solu, Tekin Yayınevi, İstanbul-1968, 4. Baskı. (İlk baskısı 14 Ekim 1966'da yayınlamıştır). s. 24.

(57) ECEVİT'in 18. Kurultay'daki konuşmasından, Milliyet, 22 Ekim 1966.

karşı, açıkça tavır almışlardır(58). Bu hususta parti içi mücadele-
nin gittikçe şiddetlenmesi üzerine, ortanın solu politikası aleyh-
tarlarının partide etkisizleştirilmesi amacıyla 4. Olağanüstü Kurul-
tay'ın (19. Kurultay) toplanmasına karar alınmıştır(59). Kurultayın
başlamasıyla birlikte, partide yolların ayrılacağı kesinlik kazan-
mıştır. İNÖNÜ, Kurultay'da yaptığı konuşmada 8'ler olarak adlandırıl-
an FEYZİOĞLU ve arkadaşlarını, "kimin emrinde olduğu bilinmez bir
takım" olarak suçlamış ve "halk ortanın solunu mükemmel anlıyor"(60),
 demiştir. Genel Sekreter ECEVİT de "yolumuz CHP'nin halkçı yoludur.
Bu arkadaşlarımdan şimdi artık bize gölge etmemelerini isteriz. Göl-
geler yolumuzdan çekilmelidir. Bu gölgeler kaldıkça halk bizi aydın-
lıkta göremeyecektir"(61), demiştir. Kurultay çalışmalarının ikinci

(58) FEYZİOĞLU'nun 18. Kurultay'daki konuşmasından; "FEYZİOĞLU, ortanın solunda bulu-
nan sivri uçlara bir hayli çatmış ve partinin amblemi 6 oku kastederek, "bu o-
kun paslandığını söylemek aşırı fikirdir", demiştir", (Tercüman, 22 Ekim 1966).
"FEYZİOĞLU; ... ortanın solu ile sosyalist bir parti olmadığımızı söylemeliyiz...
Ortanın solu terimi sosyal demokrasi anlamına getirilmelidir. CHP, sosyalist bir
parti değildir", (Milliyet, 22 Ekim 1966).

(59) "ilk ihtarı 18. Kurultay yapmış ve 8'ler Parti Meclisi'ne ancak İNÖNÜ'nün ısrarıyla seçilebilmişlerdir. Fakat, dinlemediler bu ihtarı... kalkın ey Millet,
parti elden gidiyor naralarıyla, önlerinde isyan bayrakları dolaşmaya başladılar...
Ve sonunda İsmet Paşa'nın sabrı bile taşıp, 19. Kurultay toplantıya çağrıldı.
CHP'nin hikayesi gösteriyor ki, bu Kurultay sadece isyan etmiş birkaç politikacıyı saf dışı bırakmak için değil, aslında yıllardan beri devam eden mücadeleyi durdurmak, eski ile yeni arasında daha önce yapılan seçmeyi bir ke-
re daha tescil etmek için toplamaktadır", (GÜRESİN, Ecvet; Kurultay Toplanıyor,
Cumhuriyet, 28 Nisan 1967).

(60) Cumhuriyet, 29 Nisan 1967.

(61) Cumhuriyet, 29 Nisan 1967.

gününde, tüzük değişikliği onaylanmıştır(62). Tüzük değişikliği üzerinde söz alan FEYZİOĞLU, konuşmasını tamamladıktan sonra, Kurultayı arkadaşlarıyla birlikte terketmiştir(63). FEYZİOĞLU, konuşmasında, CHP'nin Kara Avrupası'nın sosyalist partilerinin görüşlerini benimsemediğini ve iç yönetmeliğin gerekçesinde İttihat ve Terakki'nin görüşlerine atıf yapıldığını belirtmiştir(64). Bu olağanüstü Kurultay'dan sonra, 48 milletvekili ve senatör, CHP Genel Başkanlığı'na gönderdikleri ortak bir istifa mektubuyla(65), CHP'den ayrılmış-

(62) "Tüzük tadilini Kurultay onayladı... Yapılan değişikliğe göre, Disiplin Kuruluna sevkedilecek partilinin savunmasını yapmak için çağrı tarihinden itibaren tanınan 25 günlük süre 10 güne indirilmiştir. Diğer bir değişikliğe göre de yalnız seçimlerde veya herkesin gözü önünde açıkça veya yayın yolu ile işlenen disiplin suçlarında savunma için tanınan süre de bir haftadan üç güne indirilmiştir", (Cumhuriyet, 30 Nisan 1967).

(63) "FEYZİOĞLU, arkadaşları ile birlikte salonu terkederken yer yer itişip kakışmalar ve yumruklasmalar olmuş...", (Cumhuriyet, 30 Nisan 1967).

(64) Cumhuriyet, 30 Nisan 1967.

(65) "...CHP'nin gitgide tehlikeli hale gelen bir sol maceranın vasıtası yapıldığı yolundaki tertiplerin gün güne su yüzüne çıktığını gören, Türkiye'de demokratik rejimin ve Anayasa'ya dayanan Millî, demokratik, sosyal, hukuk devletinin yaşaması için siyasî partilerin iç bünyesinin de demokratik olması gerektiğini bilen... solcu nümayişçilerin baskılarıyla yürütülen bir Kurultay'ın, CHP'yi tarihi yolundan ayırdığına kani olan,... biz imza sahipleri CHP'den istifa etmeye... solculuk heveslerine kapılmadan ... Türk Milleti'nin emrinde ve Atatürk ilkelerinin yolunda mücadeleye devam etmeye karar vermiş bulunuyoruz", (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1967).

lardır(66). 1945 yılında çok partili demokrasiye geçerken içinden bir muhalefet partisi (DP) çıkan CHP'den bu ikinci kopuştur. FEYZİ-ÖĞLU ve arkadaşları, CHP'den ayrılmalarını müteakiben, yeni bir parti kurmaya karar vermişlerdir(67). Yeni parti, 12 Mayıs 1967 tarihinde "Güven Partisi" adıyla kurulmuş, genel başkanlığına da Turhan FEYZİÖĞLU getirilmiştir(68). Güven Partisi, FEYZİÖĞLU'nun demeçlerinden(69) anlaşıldığına göre, CHP'deki değişimi onaylamayan muhafazakâr CHP'li kesimlere dayanmak istiyordu(70). Parti savunduğu

(66) "İstifa edenlerin 15'i senatör, 33'ü milletvekilidir. CHP Senato grubu 47'den 32'ye, Meclis grubu ise 135'den 102'ye irmiştir", (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1967).

(67) "Basına açıklama yapan FEYZİÖĞLU şunları söylemiştir: "... arkadaşlarımız bu mücadelenin yeni bir siyasi kuruluş içinde yapılması konusunda görüş birliği içindedirler. Gerekli çalışmalara başlamış bulunuyoruz", (Cumhuriyet, 2 Mayıs 1967).

(68) Cumhuriyet, 13 Mayıs 1967.

(69) "... totaliterpartilerin baskı usullerini benimseyen, sosyalist parti ve derneklerin mensuplarıyla dost olup Milliyetçi ve Atatürkçü CHP'lileri düşman sayanlar ettiklerini biçiyorlar", (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1967); "... partimiz toplumun temel inançlarını, demokratik rejimi, kanun hakimiyetini, dini inançları, mülkiyeti, şeref ve itibarı yıkmak isteyen komünistlere veya çeşitli maskeler altında aynı gayreti sarfedenlere ve laik Cumhuriyet Esasları'nı tanımayanlara karşı Anayasa düzenini savunacaktır", (cumhuriyet, 13 Mayıs 1967).

(70) "Güven Partisi'nin umudu, yeni akımdan hoşlanmayan tutucu Halk Partililer midir?... Taraftar sayısını artırmak için bu parti yöneticileri er geç A.P.'yi tutan kalabalıklara göz dikmek sorunluluğunu duyacak görünüyorlar", (NADİ, Nadir; Yeni Parti, Cumhuriyet, 14 Mayıs 1967).

değerleriyle partiler yelpazesinde sağda olan bir partiydi(71). GP, 1969 genel seçimlerinde % 6,6 (597.818) oy nispetiyle 15 milletvekili çıkararak, Türkiye'nin üçüncü partisi olmuştur.

CHP, yıllar sonra bir hesaplaşmanın daha eşiğine gelerek 5 Mayıs 1972 tarihinde yapılan Olağanüstü Kurultaya karar alınmıştır. Kurultay çağrısına göre: Partinin hali o günkü şekli ile devam edemezdi. Partiyi, her geçen Atatürkçü temellerinden kaydırıp, onu sonu meçhûl ve karanlık maceraların bir aleti bir aracı haline getirmek isteyen ve partinin varlığı üzerinde ağır kuşklar uyandıran Merkez Yönetimi hizbinin işlem ve eylemleri gözden geçirilmeli ve partiyi kurtarıcı tedbirler alınmalıydı(72). İNÖNÜ için anılan hızip, CHP'yi olduğundan ve olması gerekenden başka bir teşekkül haline getirmek çabasında idi(73). İNÖNÜ'nün kanaatine göre; CHP, altı ok olarak adlandırılan ilkeleri ile ortanın solunda, fakat sos-

(71) "Güven Partisi, bir sınıf ve zümre partisi değildir. Milletimizin hürriyet ve sosyal adalet içinde hızla kalkırmasını isteyen... millî bir partidir... Türk Milleti'ni aynı tarihten gelen aynı Milli Kültüre sahip ortak ülkü ve kader birliği içinde bölünmez ve ebedî bir varlık olarak kabul eder. Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının, ülke ve Millet olarak bütünlüğünün korunmasını milliyetçilikte görür... karma iktisat sistemini, devamlı bir sistem olarak görmektedir. Kalkırmada tanınması zorunlu olan rolün, özel teşebbüsün geliştirilmesini önleyici tarzda ve özel teşebbüs düşmanlığı şeklinde yorumlamasını asla kabul etmez. Devlet elindeki geleneksel tekellerin genişletilmesini gerekli görmemez", (Güven Partisi Program Özeti, G.P. Yayını, Ankara-1967, s. 1,2,3'den özetlemiştir).

(72) Olağanüstü Kurultay çağrısından alınmıştır. MİRKELAMOĞLU, Necip; İNÖNÜ ECEVİT'i Anlatıyor, Kervan Yayınları, İstanbul-1976, s. 156.

(73) İNÖNÜ'nün Olağanüstü Kurultay'da yaptığı konuşmadan alınmıştır. MİRKELAMOĞLU, Necip; a.g.e. s. 154.

yalist olmayan bir parti idi(74). İNÖNÜ, olağanüstü Kurultay'ın aleyhine sonuç vermesi üzerine 8 Mayıs 1972 tarihinde CHP genel başkanlığından istifa etmiştir(75). Bundan sonra CHP, Bülent ECEVİT'in genel başkanlığı altında Türk siyasetindeki ağırlıklı mevkiini koruyarak 12 Eylül 1980 ihtilâli'ne kadar gelmiştir. Bu tarihte ordu, ülke yönetimine el koymuş ve siyasi partilerin faaliyetlerini durdurmuştur(76). Daha sonra da, 16 Ekim 1981 tarihli bir kanunla(77)

-
- (74) Olağanüstü Kurultayda yaptığı konuşmadan kendi ifadeleriyle: "Benim kanaatimce CHP, kendi karakterindeki altı ok dediğimiz ilkelerini takip eder, bununla ortanın solunda bir mahiyet taşır. Bu, sosyalist bir karakter değildir...Avrupa'nın her türlü kalıplaşmış sosyalist partilerinden hiç birisi değiliz ve olmayacağız", (MİRKELAMOĞLU, Necip; a.g.e. s. 151).
- (75) MİRKELAMOĞLU, Necip; a.g.e. s. 169. İNÖNÜ, 5 Kasım 1972 tarihinde de CHP'den istifa etmiştir.
- (76) Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Kenan EVREN'in 12 Eylül günü saat 13.00'de Türkiye radyoları ve televizyonunda yaptığı konuşmadan: "...yurdumuzda her türlü siyasi faaliyetler her kademedede durdurulmuştur. Zorunlu olarak faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin yeniden hazırlanacak Anayasa'daki düzenlemelere ve yeni seçim ve partiler kanununa göre zamanı, koşulları ilân edilecek seçimlerden yeterince önce faaliyete geçmesine müsaade edilecektir", (Milliyet, 13 Eylül 1980).
- (77) T.C. Resmi Gazete, 16 Ekim 1981, "Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun". Kanun no: 2533, Kabul Tarihi: 16.10.1981. Dokuz madde olan bu kanunun ilk iki maddesi şöyle idi: "Madde: 1- 12 Eylül 1980 tarihine kadar kurulmuş olan ve faaliyetleri Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 numaralı bildirisi ile yasaklanmış bulunan bütün siyasi partiler; tüm merkez, il, ilçe ve diğer şube teşkilâtları, kadın ve gençlik kolları, temsilcilik, lokal ve diğer adlarla kurulan her türlü yardımcı kuruluş ve yan organları ile birlikte feshedilmişlerdir. Madde: 2- Feshedilmiş bulunan; siyasi partilerin ve her türlü yardımcı kuruluş ve yan organlarının para dahil taşınır ve taşınmaz bütün malları bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihte hazineye geçer".

siyasî partilerin kapatılmasına karar verilmiştir.

Bu suretle, Atatürk'ün kurduğu ve 58 yıl 1 ay ve 7 gün Türk siyasetinde önemli bir mevki işgal eden CHP, kapatılarak tarihe intikal etmiştir.

B. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ (CKMP)

CKMP'nin kuruluşu, esasen Millet Partisi (MP)'nin kuruluşu ile başlar. CKMP, MP'nin siyasî gelişmeler içerisinde kazandığı bir tüzel kişiliktir. MP, 20 Temmuz 1948 tarihinde, DP'nin CHP'ye karşı etkili muhalefet yapmadığından şikayetçi olan ve "12 Temmuz Beyannamesi"ni bir muvazaa olarak gören, bu tutumlarından dolayı da DP'den uzaklaştırılan milletvekilleri tarafından kurulmuştur(78). DP içindeki bütün sert politika taraftarlarının neredeyse tamamının MP'de toplandığı belirtilir(79). MP program itibarıyla; "Cumhuriyet, Adalet, Liberallik ülkülerine ve Milliyetçilik esasına bağlı"(80); Anayasa'nın gerçek demokrasiye uymayan hükümlerinin ve bilhassa CHP'nin siyasî umdelerini devletin ana vasıfları haline getiren ikinci maddenin(81) kaldırılmasını isteyen(82); din müessesesi ve Milli geleneklere saygılı olduklarını da vurgulayan(83) bir parti idi. MP, ku-

(78) ERER, Tekin; Türkiye'de Parti Kavgaları, İstanbul-1963, s. 24. BOZDAĞ, İsmet; Demokrat Parti ve Ötekiler, İstanbul-1975, s. 38,41,42. Partinin kurucuları şunlardı: Mareşal Fevzi ÇAKMAK, Enis AKAYGEN, Hikmet BAYUR, Kenan ÖNER, Mustafa KENTLİ, Osman BÖLÜKBAŞI, Osman Nuri KÖNİ, General Sadık ALDOĞAN.

(79) BOZDAĞ, İsmet; a.g.e. s. 43.

(80) Millet Partisi Program ve Tüzük, İstanbul-1950, s. 3. (Programın 1. maddesinden alınmıştır).

(81) 1924 Anayasası'nın 2. maddesi: "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâik ve İnkılâpçıdır...".

(82) Millet Partisi Program ve Tüzük, s. 4. (Programın 6. maddesinden alınmıştır.)

(83) Millet Partisi Program ve Tüzük, s. 4. (Programın 8. maddesinden alınmıştır.)

kuruluşunu doğuran şartlara uygun olarak, gerek iktidarda bulunan CHP'ye, gerekse o zaman bir muhalefet partisi olan DP'ye karşı şiddetli bir muhalefet ortaya koymuştur(84). Ne varki, 1950 seçimleri ile seçmenler, muvazaa iddiasını yalanlarken, sert muhalefeti tasvip etmediklerini de göstermiştir. MP, bu seçimlerde oyların % 3,1'ini alarak, ancak bir milletvekili çıkarabilmiştir(85). Bundan sonraki yıllar, DP iktidarına karşı muhalefet yıllarıdır. 1953 tarihinde toplanan MP'nin büyük kongresinde ihtilâf çıkmış ve aralarında Hikmet BAYUR'un da bulunduğu kırk kadar üye partiden ayrılmıştır. Gerekçe olarak da, partinin Atatürk'e ve inkılâplarına aleyhtar olmasını göstermişlerdir(86).

Bu beyanlar savcılık tarafından ihbar kabul edilerek parti hakkında tahkikat açılmıştır. Daha sonra da, mahkeme kararı ile 27 Ocak 1954 tarihinde kapatılmıştır(87). Olayın aslı ise, 1951 tarihinden başlayarak ülkenin bilhassa muhafazakâr kesimlerinde güçlenen, ileride rakip olacağından endişe edilen MP'nin, DP iktidarınca, halkın dinî duygularını istismar ettiği iddiasıyla kapatılmasıdır(88). MP'nin manevî başkanı Mareşal Fevzi ÇAKMAK'tı. Kurulu-

(84) "Her iki partiyi de çok sert bir şekilde tenkit ettiler. Yıllarca memlekete hakim olan tek parti rejimine karşı o zamana kadar yapılmayan çok acı saldırıları ve tenkitleri, halk arasında adeta bir şaşkınlık uyandırdı", (TÖKİN, F. Hüsrev; Türk Tarihinde Siyasal Partiler, İstanbul-1965, s. 84).

(85) 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara-1978, b. 2,3.

(86) EROĞUL, Cem; a.g.e. s. 88.

(87) EROĞUL, Cem; a.g.e. s. 88.

(88) BAŞGİL, Ali Fuat; 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri, (Çevirenler; M.Ali SEBÜK, İ. Hakkı AKIN), İstanbul-1966, s. 99.

şundaki Genel Başkanı ise Prof. Hikmet BAYUR'du. Sonraki genel başkanları ise, Mustafa KENTLİ (1951) ve Enis AKAYGEN (1952)'dir(89).

MP, kapatılmasının üzerinden onbeş gün geçmeden, "Cumhuriyetçi Millet Partisi" (CMP) adıyla 10 şubat 1954 tarihinde yeniden kurulmuştur(90). CMP'nin ondört kurucusu arasında, MP'nin 1948 tarihindeki kurucularından üç kişi (Enis AKAYGEN, Sadık ALDOĞAN, Osman BÖLÜKBAŞI) de vardır(91). CMP'nin programı esasta MP'nin programı ile aynı olmakla birlikte; CMP'nin programında, 250.000 oy almış ve 22 ilde teşkilatlanmış(92) bir partinin sıradan bir dernek gibi kapatılmasının uyarıcı etkileri açıkça görülür. Nitekim, partinin programında; İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi(93)'ndeki hak ve hürriyetlerin Anayasa'da açıkca yer alarak teminata bağlanması(94), çift meclisli bir parlamento sistemine geçilmesi(95), kanunların Anayasa'ya aykırılığı davaları ile siyasî partilerin feshi davalarını karara bağlayacak bir Anayasa Mahkemesi kurulması gereği(96), öngörülüyordu. CMP, girdiği 1954 ve 1957 seçimlerinde başarılı olamayarak Meclis'te grup kuramamıştır. Sadece liderleri Osman BÖLÜKBAŞI'nın Kırşehir'den aldığı oylarla Meclis'te temsil edilebilmiştir(97). CMP, 16 Ekim 1958

(89) Türk Ansiklopedisi, Cilt: 11, Milli Eğitim Basımevi, Ankara-1963, s. 270.

(90) Türk Ansiklopedisi, Cilt: 11, s. 270.

(91) Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, Ankara-1954. s. 72.

(92) Bu veriler 1950 seçimleri itibarıyladır.

(93) Bu beyanname CMP programına aynıyla konmuştur. s. 11 vd.

(94) Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, s. 4.

(95) Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, s. 5.

(96) Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, s. 5.

(97) CMP, 1954 seçimlerinde: Toplam 434.085 oy almış (% 4.8). Fakat, yalnızca Kırşehir'den aldığı oylarla Parlamento'ya girebilmiştir: 34.374 oy (% 43.5) ve 5 milletvekili. CMP, 1957 seçimlerinde: Toplam 652.064 oy almış (% 7.0). Fakat, yine yalnızca Kırşehir'den aldığı oylarla Parlamento'ya girebilmiştir: 38.022 oy (% 63.1) ve 4 milletvekili.

tarihinde Türkiye Köylü Partisi(98) ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi(CKMP) adını almıştır(99). Bu birleşme, TKP'nin seçmen tabanının yokluğundan dolayı isim değişikliğinden öte geçmemiştir(100). CKMP, DP iktidarına karşı muhalefetini Osman BÖLÜKBAŞI'nın şahsi gayreti ve uslûbu(101) içerisinde 27 Mayıs'a kadar sürdürmüştür. Bu dönemin sonlarına doğru bilhassa sertleşen DP iktidarı-muhalefet ilişkileri, Meclis'te temsil edilen üçüncü ve son parti olan CKMP için de geçerlidir(102).

27 Mayıs ihtilâlini müteakiben, CKMP Genel Başkanı BÖLÜKBAŞI

-
- (98) TKP, 19 Mayıs 1952 kurulan ve köylülerle birlikte bütün çalışanların hayat seviyesini yükseltmeyi amaçlayan, iktisadi liberalizmden yana, muhafazakâr bir parti idi. Fakat, siyasi hayatta etkili bir yeri olamamıştır.
- (99) Türk Ansiklopedisi, Cilt: 32, s. 388.
- (100) TKP, 1954 seçimlerinde geçerli oyların ancak % 0.6'sını alabilmiştir. "Aslında Köylü Partisi münasip bir yol bularak faaliyetini tatil etmek arzusunda idi.", (BABAN, Cihad; Politika Galerisi -Büstler ve Portreler-, İstanbul, 1970, s. 455).
- (101) "Osman BÖLÜKBAŞI, çeyrek yüzyıllık politika hayatımızın ısırgan otu değildir. Ama, onun gelişmiş dikenli bir kaktüs çiçeği olduğu muhakkaktır", (BABAN, Cihad; a.g.e. s. 441). "Nadir siyaset adamlarımızdan biridir ki, iktidara gelmeyi, bakan olmayı, hatırına en son getirir. O politikada ayakta dumanın çaresini, sorumluluk almakta değil, sorumluları dağıtmakta arar", (BABAN, Cihad; a.g.e. s. 442).
- (102) Bu hususta BÖLÜKBAŞI'nın 22 Ocak 1960 tarihli bir beyanatından bir alıntı yapmak isabetli olacaktır: "Dp lideri ne derse desin, şartlar ne kadar ağır olursa olsun, CKMP, siyasette sebat, ahlâk ve idealizmin bekçiliğini fütur getirmeyen bir metanet ve cesaretle yapmaya devam edecektir", (BÖLÜKBAŞI'nın MENDE-RES'e Cevapları, Emek Basım-Yayımevi, Ankara-1960, s. 3).

beraberindeki arkadaşlarıyla GÜRSEL'i makamında ziyaret ederek tebrik ve başarı dileklerini ifade etmiştir(103). BÖLÜKBAŞI, İNÖNÜ ile görüşmesinde de 27 Mayıs ihtilâlini bir "Milli Hareket" olarak nitelendirmiştir(104). CKMP'nin 27 Mayıs'ı bu şekilde karşılmasına, şirazesinden çıkan iktidar - muhalefet ilişkilerinin yanında, bazı tarihî sebepler de etkindir. Bir kere, CKMP'nin mirasçısı olduğu MP, DP iktidarı tarafından haksız şekilde sıradan bir dernek gibi kapatılmıştır. Kırşehir'de 30 Haziran 1954 tarihinde çıkarılan bir kanunla(105) ilçe haline getirilmiştir(106). CKMP lideri BÖLÜKBAŞI ise, parlamenterliğine rağmen Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmalardan dolayı hapse atılmıştır(107).

27 Mayıs'tan sonra CKMP lideri de (İNÖNÜ kadar yoğun ve etkili olmasa da) GÜRSEL'le görüşmelerde bulunmuş(108) ve çeşitli beya-

-
- (103) "CKMP Genel Başkanı ve Kırşehir milletvekili Osman BÖLÜKBAŞI beraberinde Kırşehir milletvekilleri Hayri ÇOPUROĞLU, Osman CANATAN ve parti Umumi İdare Heyeti azaları Mehmet ALTINSOY ve Nurettin ARDIÇOĞLU olduğu halde... GÜRSEL'i makamında ziyaret ederek tebriklerini ve muvaffakiyet temennilerini ifade etmiştir", (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1960).
- (104) "İNÖNÜ ile BÖLÜKBAŞI görüştüler... İNÖNÜ: Ne haberler Osman Bey? BÖLÜKBAŞI: İyilik Paşam, Milli Hareket sevgisi gittikçe halk içinde daha çok yayılıyor", (Cumhuriyet, 4 Haziran 1960).
- (105) "Kırşehir vilayetinin kaldırılmasına ve Nevşehir kazasında (nevşehir) adıyla yeniden bir vilayet kurulmasına dair Kanun".
- (106) "Suçu ısrarla Millet Partisi'ne ve yerini alan CMP'ye oy vermesiydi", (EROĞUL, Cem; a.g.e. s. 114).
- (107) BABAN, Cihad; a.g.e. s. 450.
- (108) Cumhuriyet, 30 Mayıs 1960; BÖLÜKBAŞI GÜRSEL'i ziyaret etti", (Cumhuriyet, 25 Haziran 1960); GÜRSEL, BÖLÜKBAŞI'yı ziyaret etti", (Cumhuriyet, 1 Eylül 1960). Bu görüşmede Bölükbaşı, Gürsel'e hitaben gazetecileri göstermiş ve "bunlar yıkamadığımız diktatörler Paşam" diye şakalaşmıştır.

natlarıyla(109) ihtilâl yönetimini etkilemeye çalışmıştır. İhtilâl yönetimi - BÖLÜKBAŞI ilişkilerinin iyi olduğu bu dönemde; BÖLÜKBAŞI'nın asıl hedefi, 27 Mayıs sonrasında derhal seçimlere gidilmesini önlemeye çalışmak olmuştur. BÖLÜKBAŞI, 27 Mayıs'la artan CHP sempatisi ortamında derhal gidilecek bir seçimde CHP'nin kesin bir başarı sağlayabileceği endişesini taşıyordu. Kurucu Meclis'te 25 üye ile temsil edilen CKMP, 3. MBK Hükümetine bir de bakan vermiştir(110). Siyasî faaliyetlere izin verilmesi ve partilerin kurulması ile başlayan siyasî mücadele ortamında; CKMP'nin de DP mirasıyla ilgili görünmesi, ihtilâl yönetimi - BÖLÜKBAŞI ilişkilerini bozmuştur. Seçmen tercihlerinin nisbeten değiştiği ve eski DP'li seçmenlerin de partilerinin devamı olarak tamamen Adalet Partisi (AP)'nde karar kıldıkları bir ortamda yapılan 15 Ekim 1960 genel seçimlerinde CKMP, oylarını (1.415.390) ikiye katlayarak (% 14.0), Millet Meclisi(111)'nde 54 üyeli bir grup kurabilmiştir(112). CKMP'nin TBMM'nde kurduğu 70 üyeli grup, 27 Mayıs şartları ve değişen seçim sisteminin (Nisbî temsile geçilmesi) bir sonucu olmuştur. CKMP'ndeki gelişmeler de par-

(109) "BÖLÜKBAŞI'ya göre seçimler 1961'den evvel yapılamaz", (Cumhuriyet, 26 Haziran 1960); "BÖLÜKBAŞI: Seçimlere acele olarak gidilemez", (Cumhuriyet, 12 Temmuz 1960); "BÖLÜKBAŞI gazetecilerle görüştü", (Cumhuriyet, 31 Temmuz 1960); "BÖLÜKBAŞI'nın beyanatı", (Cumhuriyet, 25 Kasım 1960).

(110) Ancak, CKMP Genel Sekreteri bir açıklama yaparak, TAHTAKILIÇ'ın yeni hükümette şahsî kararı ile girdiğini ve malûmatları olmadığını, belirtmiştir, Cumhuriyet, 8 Ocak 1961. Anlaşıldığı üzere, CKMP, bu dönemde siyasi sorumluluğa ortak olmak istemiyordu.

(111) 1961 Anayasası'nın 63. maddesine göre; TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan kuruluydu.

(112) CKMP, Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçiminde de 1.350.892 oy alarak (% 12.5), 16 senatör çıkarmıştı.

tiddeki büyümenin (4 üyeden 54 üyeye yükselme) normal bir gelişme olmadığını göstermiştir. Nitekim, BÖLÜKBAŞI, parti içindeki kişisel tutumuna cephe alınmasından dolayı 1961 tarihinde CKMP genel başkanlığından istifa etmiş(113); 31 Nisan 1962 tarihinde sona eren I. İNÖNÜ Koalisyon (CHP-AP) Hükümeti sonrasında CHP ile kurulacak bir koalisyon hükümetine CKMP'nin katılma isteği üzerine de 29 milletvekili arkadaşıyla CKMP'den istifa etmiştir(114). 13 Haziran 1962 tarihinde ise, BÖLÜKBAŞI, CKMP'den ayrılan arkadaşlarıyla birlikte Millet Partisi (MP)'ni yeniden kurmuştur(115). CKMP'ndeki bölünme, yeni parti şeklinde ifade bulacak bir tutum ve menfaate dayanmadığı için(116), MP de aynı tabanın partisiydi(117).

(113) "BÖLÜKBAŞI'nın istifası CKMP çevrelerinde hayret uyandırdı", (Cumhuriyet, 15 Aralık 1961).

(114) ABADAN, Nermin; 1965 Seçimlerinin Tahlili, SBF Yayını, Ankara-1966, s. 184. BÖLÜKBAŞI, Osman; Zaruri Bir Açıklama (CKMP Genel İdare Kurulunun İstifamız Dolayısıyla Neşrettiği Broşüre Cevap), Millet Partisi Yayını, Ankara-1962, s. 7. (İstifaları münasebetiyle 2 Haziran 1962 tarihinde yayınladıkları tebliğ bu broşüre alınmıştır).

(115) "BÖLÜKBAŞI ve arkadaşlarının dün Ankara Vilayetine yaptığı müracaatla "Millet Partisi" yeniden faaliyetğe geçti", (Cumhuriyet, 15 Haziran 1962). Millet Partisi Tüzüğü, Ankara-1962, s. 3.

(116) 13 Haziran 1962 tarihli MP'nin kuruluş tebliğinden; "... 'Millet' adlı bir siyasi parti kurmak... kararımızla kendimizi CKMP'nin ruh ve davasından ayrılmış saymıyoruz", (BÖLÜKBAŞI, Osman; a.g.e. s. 16). "...BÖLÜKBAŞI, kendilerini CKMP için mutlaka elzem saymanın gururu içinde idi... BÖLÜKBAŞI'nın istifası izahı mümkün olmayan parti-dışı sebeplere dayanmaktadır", (Osman BÖLÜKBAŞI'nın CKMP'den istifası Hakkında Zaruri Bir Açıklama, CKMP Yayını, Ankara-17 Haziran 1962, s. 7,10); "Büyük ve kalabalık bir partide otoritesi tartışılan bir başkan olacağına, dilediği gibi hareket edeceği küçük bir partide başkan olmayı tercih etti...1948'de olduğu gibi Millet Partisi'ni kurdu". (BABAN, Cihad; a.g.e. s. 458).

(117) 2 Haziran 1962 tarihli CKMP'den ayrılış tebliğinden: "Bu ayrılış, CKMP'nin ruhundan ve davasından değil, sadece çatısından", (BÖLÜKBAŞI, Osman; a.g.e. s. 7).

Bundan sonraki gelişmeleri, MP ve CKMP başlıkları altında özetlemek yerinde olacaktır. BÖLÜKBAŞI, kuruluğu ile birlikte genel başkanlığa getirildiği MP'nde, siyasî hayattan çekilinceye kadar değişmez genel başkan olarak kalmıştır. CKMP'nin 1962 yılına kadar getirdiği, kökü MP (1948)'nin kuruluşuna dayanan siyasî geleneğin (bölünmenin) uzantısı, CKMP'den kopan MP olmuştur. Hatta, bu hususta o kadar ileri gidilmiştir ki, CKMP'nin 1961 yılında 5. büyük kongresine sunulan "Parti Programı Tasarısı"(118), aynıyla kabul edilmiştir(119). MP (1948), Türk siyasi tarihindeki çizgisi (CMP '1954', CKMP '1058', MP '1962') ile, kalıcı olanın siyasî bölünmeler olduğuna, partilerin tüzel kişiliklerindeki değişmenin çok anlamlı olmadığına güzel bir örnektir. Bölükbaşı partisi olarak da bilinen MP tipik bir lider(kişi) partisi idi(120); kitleler üzerindeki etkisi program ve ilkelerinden çok bütün rakiplerine meydan okuyan tek bir kişinin karizmasına dayanıyordu(121). MP, bilhassa 1965 sonrasında Türk Toplumunun sosyal ve ekonomik gelişmesine paralel olarak seçmen tercihlerinin değişmesiyle(122) birlik-

(118) CKMP'nin 5. Büyük Kongresine sunulan parti programı Tasarısı, Ankara-1961, (Bir önsözle 115 maddeden ibarettir).

(119) Millet Partisi (MP) Programı, Ankara-1963, (120 maddeden ibarettir. Sadece 5 madde fazlası vardır, esasa ilişkin olmayan. Geriye kalan 115 maddenin (bir-ikisi hariç) tıpkı basımı yapılmıştır).

(120) TURAN, İter; Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, İstanbul-1976, s. 120.

(121) ABADAN, Nermin; a.g.e. s. 192.

(122) "Türk Toplumunda, 1965'ten sonra, artık kişilerin değil ama, belli bir görüş ve programa bağlı olarak sosyal taban oluşturan partilerin etkinliklerini sürdürürebileceği dönem başlar", (TEZİÇ, Erdoğan; 100 Soruda Siyasi Partiler, İstanbul-1976, s. 319).

te, Türk siyasî hayatındaki etkinliğini sür'atle kaybetmeye başlamıştır. 1965 genel seçimlerinde 582.704 oy olan (% 6,3) MP, 31 milletvekili ile Millet Meclisi'nde grup kurabilmiştir. Seçimlerdeki bu sonuç, MP için gerilemeden ziyade, siyasi hayatın istikrar bulması ve partinin tabîî oylarının sınırına çekilmesidir(123). 1969 genel seçimlerinde ise MP, belirgin bir gerileme göstererek 292.961 oy almış (% 3,2) ve 6 milletvekili çıkarabilmiştir.

Sağlık sebepleri dolayısıyla genel başkanlıktan ayrılmak isteyen BÖLÜKBAŞI(124), 1972 yılında MP genel başkanlığından ayrılmış, bu şekilde boşalan MP genel başkanlığına da 1969 yılında emekliye ayrılmış bulunan eski Genelkurmay Başkanı Cemal TURAL getirilmiştir(125). TURAL'ın genel başkanlığı altında MP, programını değiştirmemekle birlikte, geleneksel siyasî değerlerinden(126) uzakla-

(123) MP'nin 1957 genel seçimlerindeki oyu 652.064 ile % 7,0'dir. CKMP'nin 1965 genel seçimlerinde aldığı oyla (208.696 oy ile % 2,2) nisbeten bölme etkisini değerlendirirsek, MP tabanında henüz bir gerileme olmadığını belirtebiliriz.

(124) "BÖLÜKBAŞI, ölümün eşiğindeyim bana aktif vazife vermeyin, dedi ve ısrarlarına dayanamayıp tek aday olarak katıldığı MP'nin 4. büyük kongresinde tekrar genel başkanlığa seçildi", (Tercüman, 4 Mayıs 1970).

(125) TEZİÇ, Erdoğan; a.g.e. s. 319.

(126) "Madde: 5- Parti, içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlâkın, geleneklerin, örf ve adetin büyük hisselerini tanır.. Madde: 7- Milliyetçilik partimizin ana prensiplerinden biridir... Madde 18- ...şahsî teşebbüs ve şahsî mülkiyete, meşru rekabete, iç ve dış pazarlarda serbestçe ayarlanan ve işbölümüne dayanan serbest mübadele ekonomisine taraftardır. Bu arada şahsî teşebbüsü önleyici her türlü tedbirleri reddeder...", (Millet Partisi Programı, Ankara-1963, s. 6,9).

şarak, devletçi, solda bir nitelik kazanmıştır(127). Bu gelişmeler sonrasında da, partinin 18 yıl genel başkanlığında bulunmuş, parti ile özdeşleşmiş BÖLÜKBAŞI, MP'den istifa etmiştir(128). 1973 genel seçimleri, seçimlere BÖLÜKBAŞI'nın manevî desteğinden mahrum giren MP için tam bir başarısızlık olmuş; aldığı 32.377 oyla da (% 0.6) TBMM'de milletvekilliği elde edememiştir. Böylece, 9 Aralık 1973 mahallî seçimlerinde de aldığı % 0,1 oy nisbeti(129) ile Türk siyasî hayatından fiilen silinen MP'nin genel başkanlığına, 21 Haziran 1975 tarihinde yapılan 6. büyük kongrede Celâl KARGILI getirilmiştir(130). Bu şekilde etkisiz de olsa siyasî canlılığını 1975'lere kadar sürdüren MP'nin 1973 genel seçimleri, son seçimleri olmuş ve bir müddet sonra da siyasî hayattan çekilmiştir.

CKMP ise, BÖLÜKBAŞI ve arkadaşlarının partiden ayrılmasından sonra, Ahmet OĞUZ'un liderliğinde II. İNÖNÜ koalisyon hükümetine katılmıştır(131). CKMP, 17 Kasım mahalli seçimlerinde AP'nin

-
- (127) "BÖLÜKBAŞI; Bugünkü Millet Partisi artık MP'lilerin program ve felsefesine devirler boyunca sadık kaldıkları ve kurucusu ve 25 yıl ideallerinin hizmetinde bulunduğu MP değildir. MP, programını, felsefesini ve siyasi geçmişini hiçe sayan sorumsuz bir zihniyetin beyan ve davranışlarıyla milletçe bilinen hüviyetinden bir kaç ay içinde tamamıyla uzaklaştırılmış, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partilerin safinda yer almış ve adeta onların bir şubesi olmuştur", (Tercüman, 2 Eylül 1973).
- (128) "BÖLÜKBAŞI, 18 yıl genel başkanlığını yaptığı ve 25 yıldan beri mensubu bulunduğu MP'den ve milletvekilliğinden istifa etmiştir", (Tercüman, 10 Eylül 1973).
- (129) İl Genel Meclisi üyeleri seçimi sonuçlarına göre.
- (130) TEZİÇ, Erdoğan; a.g.e. s. 319.
- (131) "Kabine buhranında 26. gün. Üçlü hükümetin bakanları belli oldu. CHP, YTP, CKMP ve bağımsız milletvekilleri... birleştiler... İNÖNÜ... Cumhurbaşkanı ile görüşmüş ve müteakiben kabine ilân edilmiştir", (Cumhuriyet, 26 Haz.1962).

birinci parti olması ve oylarının gerilemesi üzerine koalisyondan çekilmeye karar vermiştir(132). Koalisyonun diğer ortağı YTP'nin de hükümetten çekilmeye karar vermesi(133) üzerine, İNÖNÜ'nün de istifasıyla(134) hükümet dağılmıştır. Daha sonra kurulan III. İNÖNÜ Koalisyon Hükümeti'ne(135) katılmayan CKMP, bu koalisyondan çekilmesiyle senatör Suat Hayri ÜRGÜPLÜ'nün başkanlığında kurulan koalisyon hükümetine katılmıştır.

Kuruluşu ile birlikte sahip olduğu program yönünde önemli bir değişikliğe uğramaksızın 1965 yılına kadar siyasî mücadelesini sürdüren CKMP, 1965 genel seçimlerine yeni bir program, yeni bir liderle girmiştir. CKMP'de bu değişikliği doğuran gelişmeler, 14'lerin parti saflarına katılmasıyla başlamıştır(136). Bu katılma sonrasında partide başlayan hizipleşme (iç mücadele) ve CKMP Genel

(132) "CKMP Koalisyondan çekilme kararı aldı", (Cumhuriyet, 27 Kasım 1963). "CKMP hükümetten çekilme kararının gerekçesini açıkladı... hükümetten çekilmenin gerekçesi olarak, 'Hükümetin... huzurlu çalışmaması ve istikrar manzarası arz etmekten uzaklaşması, mahallî seçimlerin dolaylı da olsa ortaya koyduğu gerçekler... CKMP'yi karma hükümetten ayrılma kararına sevk etmiş bulunmaktadır', denilmektedir", (Cumhuriyet, 3 Aralık 1963).

(133) "YTP de dün çekilme kararı aldı", (Cumhuriyet, 28 Kasım 1963).

(134) "Başbakan İNÖNÜ, dün istifa etti", (Cumhuriyet, 3 Aralık 1963).

(135) "İNÖNÜ, 3. koalisyon hükümetini dün kurdu... CHP ve bağımsızlardan teşekkül eden üçüncü koalisyon hükümeti...", (Cumhuriyet, 26 Aralık 1963).

(136) "14'lerden TÜRKES, ÖZDAĞ, BAYKAL, ve TAŞER CKMP'ye girdiler... OĞUZ, ...MBK eski üyelerinin aynı fikir, prensip ve ideallerinin savunucusu olan CKMP'de yer almaları kadar tabii birşey olamayacağını belirtmiş...bilhassa aşırı solun karşısında olması gerektiğini belirterek...", (Tercüman, 1 Nisan 1965).

İdare Kurulu'nun "Olağanüstü Kongre"nin Haziran 1965 sonunda yapılmasını kararlaştırması, Ahmet OĞUZ'un partinin genel başkanlığından istifasına sebep olmuştur(137). Bu istifa, CKMP'nin geçirmekte olduğu yapısal değişikliğe bir tepkiydi(138). Alparslan TÜRKES ve arkadaşları, Olağanüstü Kongre öncesinde totaliter dünya görüşü ve faşistlikle suçlanmışlardır(139). TÜRKES, 30 Temmuz 1965 tarihinde başlayan CKMP Olağanüstü Kongresinde(140), genel başkanlığa seçilmiştir(141). Olağanüstü Kongre sonrasında, CKMP'nin sadece ismi kaldı gerekçesiyle, partiden ayrılmalar olmuştur(142).

Bütün bunlara rağmen, CKMP'nin yeni programında önemli değişiklikler yoktu. Parti, biraz daha yoğun vurgulanmakla birlikte

-
- (137) "Ahmet OĞUZ CKMP Genel Başkanlığından istifa etti...OĞUZ'un istifa mektubu şöyledir: ...Genel Merkez'de suni olarak yaratılan huzursuzluk...partiyeye yeni giren arkadaşların da tutumu ile gittikçe artmakta ve düşünülen verimli bir çalışmaya imkân verilmemektedir", (Tercüman, 18 Haziran 1965).
- (138) "CKMP Genel Merkezi, OĞUZ'u itham eden bir bildiri yayınladı:... sayın OĞUZ'unda kadrosu içinde bulunduğu CKMP... büyük bir harekete yönelmiş bulunmaktadır. Partimizin merkez bünyesinde bir iç mücadele olmadığı gibi son aylar zarfında merkezde ve teşkilâтта çok önemli büyük gelişmeler kaydedildiği...", (Tercüman, 19 Haziran 1965).
- (139) "Adalet Bakanı ve CKMP İdare Kurulu üyesi İrfan BARAN, TÜRKES'i HITLER'e benzetti", (Tercüman, 29 Temmuz 1965).
- (140) "CKMP Kongresi bugün başlıyor", (Tercüman, 30 Temmuz 1965).
- (141) "TÜRKES, CKMP Genel Başkanı oldu", (Tercüman, 1 Ağustos 1965).
- (142) CKMP Büyük Kongresinden üç gün sonra ikisi bakan diğer altısı milletvekili olmak üzere sekiz eski partili, dün partilerinden istifa etmiştir... istifa sebeplerini bir bildiri ile açıklamışlardır:...partinin programı, tüzüğü ve manevi hüviyeti ortadan kaldırılmış, sadece CKMP ismi kalmıştır", (Tercüman, 5 Ağustos 1965).

yine milliyetçi(143), lâik(144) ve serbest piyasa ekonomisinden(145) yana idi. Programda, faşizm suçlaması ile bağdaşabilecek bir düzenleme de bulunmamakta idi(146). Yalnız, programda sosyal devlet kavramının vurgulanmasında yoğunluk vardı. Toplumculuk görüşümüz, başlığı altında dört maddenin(147) düzenlendiğini de belirtmek anlamlı olacaktır.

CKMP, yeni program ve kadrosuyla girdiği 1965 genel seçimlerinde, ancak 208.696 oy alarak (% 2,2) 11 milletvekili çıkarabilmiştir.

CKMP, 8 Şubat 1969 tarihinde Adana'da başlayan kongresinde adını ve amblemini değiştirmiştir. Parti, "Milliyetçi Hareket Partisi" (MHP) olurken, amblemi de üç hilâl olmuştur(148). Bu isimle siyasî mücadelesini 12 Eylül 1980'e kadar getiren CKMP'nin uzantısı olan bu parti, 1981 yılında siyasî partilerin kapatılmasıyla tarihe intikal etmiştir.

(143) CKMP'nin 1961 programında milliyetçilik sadece 7. maddede düzenlenmiştir. Anılan programda ise, 21,22 ve 23. maddelerle düzenlenmiştir. "Madde: 22- Partimizin ilke ve amaçlarından saydığı Türk Milliyetçiliği anti-emperyalist, barışçı, hürriyetçi, demokratik bir milliyetçiliktir...".

(144) "Madde: 17- Biz lâikliği dinsizlik olarak değil devlete din izafe edilmemesi, devletin sosyal, ekonomik, hukuki temel düzeninin din kurallarına dayanandırılması anlamında kabul ediyoruz".

(145) "Madde: 37- Sosyal devlet kavramının çerçevesi içinde parti, ekonomi alanında, özel teşebbüse, meşru rekabete, işbölümüne taraftardır...".

(146) "Madde: 5- Bizce kutlu olan insandır. Devlet, insan şahsiyetinin serbestçe teşekkül ve gelişmesine yardımcı olmalıdır. Kişinin hak ve hürriyetlerinin özü, toplum hakları ile aynı değerdedir... Madde: 7- Partimiz, Ben Türk'üm diyen ve kendini Türk sayan her insanı Türk kabul eder. Irkçılığı reddeder...".

(147) 32,33,34 ve 35. maddeler.

(148) "CKMP Kongresi TÜRKES'in konuşması ile açıldı... Amblemini üç hilâl, adını Milliyetçi Hareket yapan CKMP, siyasî hayatının...". (Tercüman, 9 Şubat 1969); "CKMP, 'Milliyetçi Hareket Partisi' oldu", (Tercüman, 10 Şubat 1969).

C. BİRLİK PARTİSİ (BP)

Fehmi EREN ve Dr. Mustafa Enver BİROL tarafından 15 Şubat 1957 tarihinde "Cumhuriyetçi Parti" adıyla kurulan parti, sonradan adının CHP ile karıştığı gerekçesi üzerine "Birlik Partisi" adını almıştır(149). "Atatürk'ün liderliğinde kurulan Cumhuriyet ve demokrasi rejiminin inkişaf ve istikrarına hizmet etmek ve iktisadiyatta endüstrileşmek ve faaliyeti artırmak amacı ile"(150) kurulan BP, 1957 genel seçimlerine katılamamış ve 27 Mayıs İhtilâli'ne kadar da Türk siyasetinde etkisi görülmemiştir(151). BP, 27 Mayıs döneminde Kurucu Meclis Anayasası için görüşleri alınan CHP ve CKMP'nin ardından üçüncü ve son parti olmuştur(152). 1961 yılında siyasi partilerin kurulmasına izin verildiğinde bir "tabelâ partisi" durumunda bulunan BP'nin kurulma aşamasındaki AP (TAP) ile birleşmeye karar verdiği açıklanmışsa(153) da, sonradan bu birleşme tahak-

(149) TERZİOĞLU, Sait Arif; Cumhuriyet Devrinde Kurulan Siyasi Partiler, Cumhuriyet, 19 Şubat 1961; TÖKİN, F. Hüsrev; Türk Tarihinde Siyasi Partiler, İstanbul, 1965, s. 91.

(150) Birlik Partisi Program ve Tüzüğü, İstanbul-1960, s. 3.

(151) "BP ...memleketimizde hiçbir zaman bir parti hüviyetini elde edememiş... bir kulüp veya dernek seviyesinden yukarı çıkamamıştır", (Akis, 13 Şubat 1961, sayı: 346, s. 12).

(152) "Kurucu Meclis Yasası hakkında partilerin de fikirleri alındı... Birlik Partisi mensuplarından İhsan YAZMAN ve Mustafa GENÇ, etrafını saran gazetecilere, 'diğer partiler bizim saatlerimizi aldılar görüşemedik, saat 19.00'da geleceğiz' demişlerdir", (Cumhuriyet, 3 Aralık 1960); "Bu arada Birlik Partisi de istişari toplantılarda Meclis'e girecek aza adedinin beşte birinin kadın olmasını teklif etmiştir", (Cumhuriyet, 4 Aralık 1960).

(153) "TAP lideri emekli Org. Ragıp GÜMÜŞPALA,... Birlik Partisi ile birleşmeye karar verdiklerini açıklamıştır", (Cumhuriyet, 9 Şubat 1961).

kuk etmeyerek, partinin siyasî faaliyetine devam ettiği görülmüştür(154). Türk siyasetinde bir varlık gösteremeyen BP, bir müddet sonra da dağılmıştır.

D. SOSYALİST PARTİ (SP)

10 Ocak 1960 tarihinde Prof. Atıf AKGÜÇ ve arkadaşları tarafından kurulmuştur(155). Partinin genel sekreterliğini Alâeddin TİRİTOĞLU(156) üstlenmiştir. SP, "...komünistlerin güttüğü manada bir sınıf ve kardeş kavgasına gitmeden, bir ihtilâle bel bağlamadan, içtimaî islahat yolu ile ve Millet meclisleri bünyesi içinde çalışarak, içtimaî adaleti sağlamak"(157) amacıyla olan, batılı anlamda sosyal demokrat bir partiydi. SP, kuruluşunun hemen sonrasında karşılaştığı 27 Mayıs ihtilâlini "hayırlı bir olay" olarak karşılamıştır(158). Türkiye'de çok partili demokratik düzenle birlikte kurulan sosyalist partilerin, kapatıldıkları(159), üyelerinin

(154) "Birlik Partisi İstanbul İl Başkanı, Avukat KAYACAN, dün saat 14.30'da bir basın toplantısı yaparak...". (Cumhuriyet, 8 Nisan 1961).

(155) TERZİOĞLU, Sait Arif; a.g.t. Cumhuriyet, 19 Şubat 1961; TÖKİN, F. Hüsrev; a.g.e. s. 91.

(156) Eski CHP ve CMP milletvekilidir.

(157) Sosyalist Parti Genel Sekreterlik (Basın Toplantısı), 4.6.1960, Emek Basım Yayınevi, Ankara; ("Sosyalist Partisi Genel Sekreteri Alâeddin TİRİTOĞLU bugün evinde bir basın toplantısı yapmıştır", Cumhuriyet, 5 Haziran 1960).

(158) "27 Mayıs inkılâbı Türk Milleti'nin insanlık tarihine hediye ettiği örnek, olgun, milli bir harekettir, herhangi bir askeri darbe telâkki etmek, satıhi bir görüştür, yanlıştır... memleketimizde başarılan inkılâbı kendi partimizin istikbali içinde hayırlı bir olay olarak alıyoruz". (5.6.1960 tarihli anılan basın toplantısından).

(159) "14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi Kuruldu. Bunu 20 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kuruluşu izledi. Fakat, 13 Aralık 1946'da yöneticileri tutuklandıktan sonra her iki parti de kapatıldı", (KONGAR, Emre; a.g.e. s. 157).

adlî takibata uğradıkları(160) değerlendirilirse, bu tutumları daha iyi anlaşılabilir. SP, Kurucu Meclis'te temsil için parti kontenjanı tanınmasına uğraşmış(161), fakat, bunda başarılı olamamıştır. Partinin ileri gelenleri 27 Mayıs döneminde siyasî faaliyette bulunmaktan yargılanarak(162), beraat etmişlerdir(163). "Sosyalist ve sosyalizan akımların gün ışığına çıkması ikinci Cumhuriyetin önemli özelliklerinden biridir"(164). Nitekim, sosyalist eği-

(160) "Türkiye Sosyalist Partisi idare kurulu üyelerinin sekiz yıldan beri şehrimiz 3. Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam etmekte olan yargılamaları, dün nihayete ermiş ve mahkeme, sanıklar hakkında beraat kararı vermiştir. Hatırlanacağı gibi 1946 yılında kurulan TSP, ilk defa olarak 1948 yılında 'Örfi İdare Komutanlığı' tarafından kapatılmış ve kurucuları 'komünizm propagandası' yaptıkları iddiasıyla mahkemeye verilmişti. O tarihlerde şehrimiz 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan duruşmalar sonucunda sanıklar beraat etmişlerdi. Bu beraat kararı üzerine 1950 yılında tekrar faaliyete geçen TSP, 1952 yılında yine 'komünizmi yaymak' iddiasıyla kapatılmış ve İdare Kurulu üyeleri ikinci defa olarak mahkemeye verilmişti. Şehrimiz 3. Ağır Ceza Mahkemesi'nde sekiz yıl devam eden bu duruşma, nihayet dün tekrar sanıkların beraatıyla sonuçlanmıştır", (Cumhuriyet, 2 Ekim 1960).

(161) "Sosyalist Parti mensupları Kurucu Meclis'e girmek istiyorlar", (Cumhuriyet, 19 Kasım 1960).

(162) "Sosyalist Parti ileri gelenlerinin duruşması. İnkılâp hükümetinin siyasi faaliyetlerin men'ine dair çıkardığı kararın neşrinden sonra...partiyeye üye kaydettikleri ve arme nizamlarına riayet etmedikleri iddiası ile SP Başkanı Şükri BIÇAKLI, Genel Sekreter A. TİRİTOĞLU ve M. HAYDAROĞLU aleyhine açılan davaya bugün şehrimiz 4. Sulh Ceza'da başlamıştır", (Cumhuriyet, 14 Aralık 1960).

(163) "Sosyalist Parti mensupları beraat ettiler", (Cumhuriyet, 7 Şubat 1961).

(164) FERNAU, Frederich Wilhelm; İkinci Cumhuriyette Sosyal Akımlar, (ORIENT dergisinden çeviri), Yön, 30 Ocak 1963, Sayı: 59, s. 12.

limli, politik basın ve entellektüel çatışmanın genel olarak seviyesini yükselten Yön Dergisi, ilk sayısını 20 Aralık 1961 tarihinde yayınlamıştır. Bu gelişmenin somut olarak ilk nüveleri de, ihtilâl yönetiminin Sosyalist Parti'ye karşı olumlu yaklaşımında görülebilir: "Türkiye'de bir Sosyalist Partisi vardır. Onların faaliyetine müsaade ettim. Sosyalist bir parti Türkiye için zararlı değildir"(165).

SP, seçimlere katılabilmek amacıyla, siyasî faaliyetlerin... kısmen serbest bırakılmasıyla birlikte, teşkilâtını yaygınlaştırmaya çalışmıştır(166). "Sosyal bünyeli" partileri birleştirme çabası(167) sonucunda, yeni kurulan partilerden olan "Çalışma Parti-

(165) Devlet Başkanı GÜRSEL'in basına beyanatından, Cumhuriyet, 10 Ağustos 1960.

Bu gelişme eğilimine tepkiler de yok değildi: "İhtilâlden bu yana cemiyetimizde bir kıpırdanış devam ediyor. Kıpırdanış istikâmetinin sol olduğunda zerrece şüphe yoktur. 14'ler bu kıpırdanışı bir nasyonal sosyalist sistem içinde kanalize edeceklerini sanmışlardır. Yanıldıkları akıbetlerinden bellidir. Cereyana, komünist veya komünizan, hatta demirperde gerisindeki anlamıyla sosyalist kanalları şimdilik el altından tavsiye edenler de, ilk teşebbüslerinde - bu hatayı işlerlerse - kafalarını duvarların en kalınına vuracaklar ve duvarlar değil, kafaları kırılacaktır", (TOKER, Metin; Cemiyetimizin Düzeni, Akis, 23 Ocak 1961, Sayı: 343, s. 5).

(166) "Sosyalist Parti, siyasi faaliyetlerin serbest bırakılması üzerine teşkilatlamaya başlamıştır. Partinin, Ankara, Bursa, İzmir, Uşak, İstanbul, Konya teşkilatları kurulmuştur", (Cumhuriyet, 22 Ocak 1961). "Adana - Sosyalist Parti Genel Başkanı A. TİRİTOĞLU iki günden beri şehrimizde temaslarda bulunmaktadır. Daha önce de Tarsus ve Mersin'de temaslarda bulunmuştur", (Cumhuriyet, 22 Mart 1961).

(167) "Bu konuda SP Genel Sekreteri A. TİRİTOĞLU şunları söylemiştir: 1946 yılından beri sosyal bünyeli partiler ile bir parti kurulmuş olsa idi, şimdi ana parti olarak memleket siyasi hayatında mevkii bulunurdu. Teklifimizi G.İ.K. olarak Çalışma Partisi ile İşçi Partisi'ne yapmış bulunuyoruz. Hepimiz henüz Genel Kurul toplantısı yapmadığımız için idare heyetleri olarak birleşme daha kolaydır", (Cumhuriyet, 25 Şubat 1961).

si"(168) ile birleşmiştir(169). 1961 Anayasası'nın referanduma sunulmasında "evet kampanyasına" katılan(170) SP, en az 15 seçim çevresinde il ve ilçe teşkilatını kuramadığından 1961 genel seçimlerine katılamamıştır. Daha sonraki siyasî mücadelesiyle de programını halka maledemeyen SP 1962 yılında Türkiye İşçi Partisi'ne katılarak(171) siyasî hayattan çekilmiştir.

(168) Bu parti, 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur.

(169) "Sosyalist ve Çalışma Partileri Ankara'da dün resmen birleştiler... bir basın toplantısı yapan Çalışma Partisi Genel Başkanı Bedrettin ERTENSOY: Türkiye'de bugünkü ortam, bilhassa İngiltere ve Şimal memleketlerinde olduğu gibi sosyalizmin iktidara geleceğini açıkça göstermektedir. Belki, bu iktidar Sosyalist Parti adı ile olacaktır", (Cumhuriyet, 4 Mart 1961).

(170) "SP lideri A. TİRİTOĞLU bugün yaptığı basın toplantısında idare amirlerini 'Komünizm fobisinden kurtularak Sosyalist Partisi'nin teşkilatlanmasına imkân vermeye' davet etmiştir... İzmir, Bursa ve Zonguldak'da işçi kitlelerinin kesafetine ve Anayasa'nın işçi hakları bakımından mütakamil karakterine rağmen, 'hayır' oylarının fazlalığını belirten TİRİTOĞLU, gerek Sosyalist Parti'nin ve gerekse İşçi Partisi'nin Anayasa'ya 'evet' demiş olmalarına mukabil tezahür eden bu durumun belli başlı sebebinin, bu iki partinin bu bölgelerde teşkilat kuramaması olduğunu kaydetmiştir.", (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1961).

(171) "Sosyalist Partisi'ni de saflarına alan "Türkiye İşçi Partisi" Genel Başkanı Mehmet Ali AYBAR, bir basın toplantısı yaparak...". (Yön, 13 Haziran 1962, Sayı: 26, s. 4).

III. YENİDEN PARTİLEŞME SÜRECİ

A. DÖNEMDEKİ PARTİLEŞMENİN NİTELİĞİ

27 Mayıs ihtilâli ile DP'nin kapatılması siyasî partiler yelpazesinde bir "partileşme boşluğu"na(172) neden olmuştur. Bundan dolayı da gidilecek genel seçimler öncesinde yeni partilerin kurulması gerekmiştir. Bu itibarla, bu dönemdeki partileşme toplumun sosyo-ekonomik gelişmesine paralel olarak yeni sosyal bölünme ve çatışmaların ifadesi değil, bir yeniden partileşmedir. Bunun istisnası olarak "Türkiye İşçi Partisi" (TİP) nin kuruluşu anlamlıdır(173). Ne varki, TİP'nin siyasî hayattaki etkinliği daha sonraki yıllardadır.

Siyasi partiler yelpazesini 1961'in Türkiye'sinde sağ ve sol bölümleriyle ifade etmek, isabetli değildir(174). 1965 seçimleri öncesinde İNÖNÜ'nün CHP'yi, siyasî partiler yelpazesinde "ortanın solu"na yerleştirdiği zaman(175), bu henüz CHP için bile tartışma-

(172) Demokratik toplumdaki partileşmeye, anti-demokratik bir şekilde müdahale ile, belirli partilerin (ya da toptan) kapatılmasıyla ortaya çıkan fiilî durumu ifade etmek için kullanılmıştır.

(173) Fonksiyonel (İşçi-İşveren) nitelikli sosyal bölünmeyi ifade eden bir partileşme olarak ilk anlamlı örnektir. Fonksiyonel nitelikli sosyal bölünme için bakınız: ÖZBUDUN, Ergun; Siyasal Partiler, A.Ü. H.F. Yayınları, Ankara-1983, s. 42 vd.

(174) Bununla birlikte yeni kurulan partiler pratik olarak CHP'nin sağında mı, solunda mı analizine tabi tutulmuşlardır: "Yeni parti, CHP'nin sağında mı, solunda mı yer alacak? Sorusuna gelince...", (Seyda, Mehmet: Gene Üçüncü Parti, Son Havadis, 3 Şubat 1961).

(175) Abdi İPEKÇİ'nin İNÖNÜ ile yaptığı mülâkatın girişi: "İNÖNÜ, Ortanın solundayız deniş ve ortalık karışmıştı... CHP Genel Başkanı ne demek istemişti?... bu sorunun karşılığını bizzat İNÖNÜ'nün ağzından almak, gerçeği aydınlatacak, duyulan tereddütleri giderecekti", (Milliyet, 29 Temmuz 1965).

lıydı(176). Bundan dolayı, toplumun siyasi bölünmesini "devletçi-seçkinci" ve "gelenekçi-liberal" kavramlarıyla(177) nitelendirmek yerinde olacaktır. Partileşme boşluğu, Cumhuriyet'in devrimci kadrosunu oluşturan devletçi-seçkincilerin (CHP) karşısındaki gelenekçi-liberallerdeydi. DP'nin kapatılmasıyla bu kesim partisiz kalmıştı(178). Diğer bir ifade ile, partileşme, münfesi DP'nin temsil ettiği dünya görüşü için sözkonusuydu(179). Bu şartlar altındaki partileşme ihtilâl yönetiminin önemli bir sorunu olmuştur. Sivil yönetime geçilmesiyle birlikte, kendileriyle ve 27 Mayıs'la muhtemel bir hesaplaşmanın önlenmesi için, bu kesimdeki partileşme, etkisizleştirilmeye, denetlenmeye çalışılmıştır. Bu durum, muvazaa (YTP, MSP) partilerinin kurulmasına neden olurken, partiler üzerinde sınırlandırma ve baskılar da doğurmuştur. Bu fiilî durumun dışında, hukukî düzenleme olarak "Gezici İnkılâp Mahkemeleri"

(176) "CHP Adana milletvekili Kasım GÜLEK: Biz ne solcu ne sağcı..Dosdoğru halkçıyız. Ortanın solu da yine ortadadır. Partimiz Anayasa'nın öngördüğü, halkın çoğunluğunu kalkındırmak amacını güden sosyal bir partidir, dedi", (Milliyet, 29 Temmuz 1965).

(177) "Demokrat Parti'nin kuruluşu sonunda devletçi-seçkincilerin iktidarı bitiyor ve yerine, gelenekçi-liberaller geçiyordu", (KONGAR, Emre; a.g.e. s. 159).

(178) Bu kesim 1957 seçimleri itibarıyla % 47,3 oy nisbeti ve yaklaşık 4,5 milyon seçmen demektir.

(179) "27 Mayıs devrimi ile bu gerici akımlarına da artık bir son verilmesini zaten bekliyorduk. Devrim, aslında bir iktidara, ya da bir hükümete karşı olmaktan ziyade bir zihniyete, bir acaip dünya görüşüne karşı idi", (NADİ, Nadir; Büyük Dava, Cumhuriyet, 29 Ocak 1961).

kurulmuştur(180). Yalnız bu mahkemeler, dönem boyunca fiilen faaliyete geçmemiş, sadece bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır(181). Bu dönemdeki partileşme için olumlu bir husus, eski DP teşkilâtı ileri gelenlerinin siyasî haklarının kısıtlanmamasıdır(182). Siyasî hakların kısıtlanması meselesi, 1961 seçimleri öncesinde münfesh DP teşkilatı mensuplarının faal olarak AP'de görev almaları

(180) "İnkılâp mahkemelerinin faaliyete geçeceği ısrarla söyleniyor... Bilindiği gibi, bu mahkemelerin kurulacağı yeri tayin etmek yetkisi Bakanlar Kurulu'na aittir. Son zamanlarda kuyrukların kıpırdamaya başlamaları, bu karara gidilmesine sebep olmuştur", (Cumhuriyet, 28 Şubat 1961); "MBK, merkezi Ankara'da olmak üzere gezici bir İnkılâp Mahkemesi'nin kurulmasına karar vermiştir... İnkılâp Mahkemesi, devletin bütünlüğü aleyhine işlenen suçlarla, Devlet Başkanı'nın, Kurucu Meclis üyelerinin ve bakanların şahıslarına karşı işlemiş suçlarını muhakeme edecektir. Bu mahkemenin vazifesi dahiline giren suçlar, teşebbüs halinde kalsa bile 5 yıldan 15 yıla kadar ağır hapis cezası hükümlenacaktır. Vahim hallerde ölüm cezası verilecektir", (Son Havadis, 2 Mart 1961).

(181) "İşte İnkılâp Mahkemeleri kuruluyor. Ve kimseye, Nu lüzumu vardı da? diyemeyiz. İskenderun'da Heykele bomba, Ankara'da darbe-i hükümet tasarlanmak, şurada burada demokrat kokulu kıpırdamalar. Siz ihtilâl olsanız, boynunuzu bükerek beklemisiniz? Temenni edelim ki, mahkemelerin yalnız kurulması, gafilleri uyarsın ve doğru yoldan sapmalarına mani olsun da, hükme, cezaya, tatbikata mahal kalmasın", (FELEK, Burhan; Seçim Sistemleri, Cumhuriyet, 6 Mart 1961).

(182) Sonradan bunun yapılmadığına hayıflanılanlar da olmuştur: "27 Mayıs, bu gerici kuvvetlere ilk darbeyi şiddetle indirmişti. Sonunu getiremedi... Bunları bıçakla deri kazır gibi Türk Toplumunun siyasî bünyesinden kazıyıp atması lazımdı. Tutulacak yol basitti: DP'nin üst ve alt kademelerinde faaliyet göstermiş ne kadar partizan varsa, ellerinden siyasî haklarını almak, ve yeni kurulacak partilere bulaştırmamak. Çekilirse, bütün yakınlarını da bu karara dahil etmek. Daha şiddetlileri de düşünülebilirdi...", (ŞAHOĞLU, Fikri; AP'nin İçyüzü, İstanbul-1965, s. 40).

üzerine Bakanlar Kurulu'nda gündeme getirilmişse de sonuçsuz kalmıştır(183). Otoriter bir dönem olması itibarıyla, gerek-mese de, ifade hürriyetinin kısıtlılığını Ali Fuat BAŞGİL örneği(184) ile belirtmek yerinde olacaktır.

Yeni kurulacak partilerin, münfesihi DP'nin uzantısı görüntüsünü vermelerini önlemek çabasından olmak üzere, "Demokrat" adını almaları(185) engellenmiştir(186).

(183) BABAN, Cihad; a.g.e. s. 255.

(184) "Prof. A.F. BAŞGİL ile Osman GÜRDEMİREL'in nezarete alımları ile ilgili olarak İstanbul Örfi İdare Komutanlığı'nca şu bildiri yayınlamıştır: İstanbul'da münteşir Dünya ve Türkiye adlı siyasi mecmuanın 20.12.1960 gün ve 123 sayılı nüshasının 4şahifesinde Ord.Prof. A.F. BAŞGİL imzası ile yazılan Bugünkü İç Siyasi Durumda Kurucu Meclis Nasıl Seçilebilir başlıklı yazı, bütün münderecat ve muhtevası itibarıyla... münfesihi DP'nin propagandası ve kanunla teşekkül edecek Kurucu Meclis'in meşruiyetini suizanna sevkedebilecek mahiyette görülmüştür... iş bu fiil T.C.K. gereğince suç teşkil ettiğinden mecmuanın 3832 sayılı Örfi İdare Kanununun 3/4 maddesi gereğince süresiz olarak kapatılmasına ve mecmuanın mes'ul müdürü Osman GÜRDEMİREL ile makale sahibi Ord.Prof. A.F. BAŞGİL nezaret altına alınarak haklarında kanuni takibat icrasına karar verilmiş olduğu sayın halkımızın bilgisine arz olunur", (Son Havadis, 12 Ocak 1961). "27 Mayıs gibi bir devrimden sonra, bütün kuyruklar kesilmiş, halka faydalı olmayan her çeşit neşriyat yok edilmiş olduğu halde Dünya ve Türkiye adlı bu dergi...", (Akis, 16 Ocak 1961, Sayı: 342, s. 27).

(185) "Yeni partiler Demokrat adını paylaşamıyor", (Son Havadis, 22 Ocak 1961).

(186) "Kuruluş halinde bulunan partilerin alacakları isimlerde Demokrat kullanamayacakları öğrenilmiştir. Kurucuları ve yürütücüleri Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı huzurunda hesap vermekte olan münfesihi DP'nin adı ile karıştırılmaması ve bu yoldan oy avcılığına meydan verilmemesi için bu şekilde hareket edildiği anlaşılmaktadır", (Son Havadis, 1 Şubat 1961); GİRİTLİ, İsmet; Demokrat Kelimesi ve Siyasi Parti, Cumhuriyet, 4 Şubat 1961).

Yeni partilerin kurulmasına 12 Ocak 1961 ile 12 Şubat 1961 tarihleri arasında izin verilmiş olmasına rağmen, yeni kurulan siyasî partiler sadece nihai şekillerini bu dönemde kazanmışlardır. Yoksa ki, partileşme süreci, 27 Mayıs'ın hemen sonrasında başlamıştır. Basına da yansıyan bu partileşme çalışmalarından aktarmalar yapmak, partileşmenin niteliği açısından anlamlı olacaktır:

"1946 Demokratlarından bir grup yeni bir parti kurmak üzere hazırlıklara başlamışlardır. Bunlar arasında DP'nin ilk İstanbul il Başkanı Kenan ÖNER ile birlikte DP'den ayrılan 33'ler grubu mensuplarından bazıları da bulunmaktadır. 1950'den sonra siyasî hayattan çekilmiş bulunan bu şahısların, bilhassa ismi hiçbir şekilde kirlenmemiş eski DP'liler ve eski Hürriyet Partililerden bir kısmı ile temaslarda buldukları bildirilmektedir. Kurulacak yeni siyasî teşekkülün adı, muhtemelen "Hür Demokrat Partisi" olacaktır. Yeni parti-nin müteşebbisleri şimdilik iktidara geçmek arzu ve iddiasında bulunmadıklarını, gayelerinin önümüzdeki seçimlerde CHP aleyhtarlarının oylarını organize etmek olduğunu, bu suretle iktidar partisinin mu-
rakebesinin daha kuvvetle yapılabileceğini, bunun da inkılâp hareke-
tindeki gayelerin tahakkuku bakımından faydalı olacağını belirtmiş-
lerdir"(187).

"Münfesih Hürriyet Partisi üyelerinden 5 kişi dün vilayete mü-
racaat ederek, Hürriyet Partisi'nin kurulmasına müsaade edilmesini
istemişlerdir"(188).

(187) Cumhuriyet, 6 Temmuz 1960.

(188) Cumhuriyet, 20 Temmuz 1960.

"Emekli subaylar yeni siyasî parti kuruyor. Emekli Topçu Albayı Enver TUNÇALP, ...emekliye ayrılan subaylardan bazılarının bir parti kurmak üzere teşebbüse geçtiklerini açıklamıştır...Emekli Albay, emekli subayların kendi aralarında kuracakları partinin daha faydalı alacağını belirttiikten sonra, bu partinin CHP ve CKMP'ye rey vermemiş kimselerin iltifatlarına mazhar olabileceğini beyan etmiştir"(189).

"1946 Demokratlarının kuracakları yeni parti. Mahkeme kararı ile DP'nin faaliyetten men edilmesi ve evrakına el konulması üzerine, 1946 Demokratları Hür Demokrat Parti adı altında yeni bir parti kurmak hususundaki çalışmalarını hızlandırmışlardır... Yeni partinin faaliyete geçmesi için gerekli müracaatın, düşük iktidar mensuplarının duruşmaları sona erdikten sonra yapılacağı bildirilmektedir. Hür Demokrat Parti'nin hazırlıkları ile meşgûl olanların başında, 1950-1954 yılları arasında DP' milletvekilliği yapmış olan Hürriyet Partisi kurucularından Enver ADAKAN bulunmaktadır"(190).

"Memleketçi Demokrat Parti hazırlıkları... Kurulması üzerinde bir müddetten beri çalışılmakta olan Memleketçi Demokrat Parti'nin geçişi tüzük ve programı son şeklini almıştır. İlmî ve akademik bütün çalışmaların tamamlandığı, partinin kurulma müsaadesini almak üzere bugünlerde Vilayete müracaat edileceği öğrenilmiştir"(191).

"Memleketçi Demokrat Parti'nin faaliyetine müsaade edilmiyor... Kuruluşu için Ankara Valiliği'ne bir dilekçe ile müracaat ederek

(189) Cumhuriyet, 10 Eylül 1960.

(190) Cumhuriyet, 19 Eylül 1960.

(191) Cumhuriyet, 24 Ekim 1960.

müsaade isteyen Memleketçi Demokrat Parti'nin bu isteği bugün Vılayet makamınca reddedilmiştir"(192).

"Yeni DP kurucuları hakkında takibat... Bir müddet evvel kuruluş muamelesi için Ankara Valiliği'ne müracaat edildiğini bildirdiğimiz Memleketçi Demokrat Parti'nin kurucuları hakkında siyasî faaliyetinde bulunulduğu iddiasıyla takibata geçilmiştir"(193).

"Yeni parti Kuruçu Meclis'ten sonra faaliyete geçiyor... Yeni partinin programı henüz hazır değil, parti liderliği Ekrem ALİCAN' a teklif edildi... Daha evvel de yazdığımız gibi yeni partiyi Ekrem ALİCAN, Amil ARTUS, Hayri MUMCUOĞLU, sabık Ulaştırma Bakanı Daniş KOPER, sabık Tarım Bakanı Feridun ÜSTÜN, sabık Ticaret Bakanı Cihat İREN, Prof. Hikmet BELBEZ, SBF Dekanı Prof. Cahit TALAS, eski Hürriyet Partililerden N.Reşat BELGER, Enver ADAKAN, Ziyad EBUZZİYA, Hasan KANGAL, Doçent Münci KAPANİ, Doçent Aydın YALÇIN, Karayolları eski Genel Müdürü Orhan MERSİNLİ... kuracaklardır...parti programı, Hürriyet Partisi'nin programına çok benzeyecek, iktisadî alanda Halk Partisi'nden daha az devletçi, Millet Partisi'nden daha az liberal olacaktır... Partinin ismi, daha iyisi bulunmadığı takdirde, Hür Demokrat Parti olarak muvafık görülmektedir(194).

"MBK, yeni parti ile hiç bir alakası bulunmadığına dair, şu tebliği yayınlamıştır: MBK Basın İrtibat Bürosu'ndan tebliğ edilmiştir: MBK'nin kurulmuş veya kurulacak herhangi bir partiyle hiç bir

(192) Cumhuriyet, 28 Ekim 1960.

(193) Cumhuriyet, 22 Kasım 1960.

(194) Cumhuriyet, 28 Kasım 1960.

alâkası yoktur. Bugünkü mer'i kanunlara göre, komite üyelerinden veya bakanlardan herhangi bir partiye girecek olan şahsın, komite üyesi ise ordudan ve komiteden, bakan ise bakanlıktan daha evvel istifası icap etmektedir. Keyfiyet, tavzihan umumi efkâra arz olunur"(195).

"Yeni bir partinin kuruluş hazırlıkları dolayısıyla Mâliye Bakanı Ekrem ALİCAN'ın bakanlıktan istifa edeceği ve partinin liderliğine getirileceği dün şayi olmuştur"(196).

"Memleketçi Demokrat Parti... kuruluş hazırlıklarını tamamlamış bulunmaktadır. Bu arada, parti tüzüğü ve programı son şeklini almıştır... Son günlerde faaliyete geçmiş bulunan Hürriyetçi Parti'nin kuruluşu ile Memleketçi Demokrat Parti'nin ilgisi olmadığı... anlaşılmaktadır"(197).

"Yeni siyasî partinin kurucuları faaliyetlerine devam ediyorlar. Kuruculardan Aydın YALÇIN, atılmış olan bu adımdan geri dönmek imkansızdır, dedi"(198).

Görüldüğü üzere, kapatılan DP'li kesimi gerçekten temsil edemeyecek, bu münfesih partinin kadro ve program olarak ifadesi olamayacak; fakat, bütün bunlara rağmen bu kitlenin oylarını almaya aday partileşme çabaları, siyasî faaliyetin yasak oluşuna rağmen, müsama-

(195) Cumhuriyet, 29 Kasım 1960.

(196) Cumhuriyet, 29 Kasım 1960.

(197) Cumhuriyet, 29 Kasım 1960.

(198) Cumhuriyet, 1 Aralık 1960.

ha ile karşılanmıştır(199). 13 Kasım tasfiyesi sonrasında ise, demokrasiye geçişin kesinlik kazanmasıyla birlikte, ihtilâl yönetimi, partileşme çabalarını, gizliden, fiilen yönlendirmeye çalışmıştır: Öyle partilerin kurulup güçlenmesi lâzımdı ki, ne eski devrin hesabı sorulsun, ne de ihtilâle karşı durulsun, idi(200).

27 Mayıs ihtilâli sonrasında kapatılan DP'nin siyasî hayattaki yerini alabilecek, muvazaa olmayan, sivilleşmeyi temsil edebilecek bir partileşme olgusuna gelince, bunun önemli sınırlılıkları vardı. Bir kere, ihtilâl, DP iktidarına karşı yapılmıştı. 27 Mayıs, meşruiyet zeminini güçlendirmek için, devrilen DP iktidarına karşı, adeta bir savaş açmıştı(201). Bu bağlamda, Devlet Başkanı ve MBK üye-

(199) Bu hususta bir kez, şekli de olsa, İçişleri Bakanlığı'nın bir tebliği ile uyarı da bulunulmuştur: "İçişleri Bakanlığı'ndan bildirilmiştir: Son üç dört gün içinde Ankara ve İstanbul basını vasıtasıyla yeni parti kurma teşebbüslerinin yapılmakta olduğu ve bu maksatla toplantılar tertip edildiği ve geniş ölçüde prapaganda havası yaratıldığı görülmektedir... Yürürlükte bulunan MBK'nin 3 no'lu tebliği muvacehesinde hiçbir resmi müsaade alınmadan yapılan bu hareketlerin tecviz edilemeyeceğinin bütün vatandaşlarımızın ve sayın basın mensuplarının göz önünde bulundurmalarını memleketin siyasi huzur ve sükûna muhtaç bulunduğu bu anlarda... ehemmiyetle rica ederim", (Cumhuriyet, 30 Kasım 1960).

(200) ÖRTÜLÜ, Erdoğan; a.g.e. s. 90.

(201) Devlet Başkanı GÜRSEL'in konuşmasından: "Şimdi bizim yıktığımız bu insanlar ki çok mücrimdir. Tarihte bunlar kadar mücrim insan tasavvur edilemez ve yoktur. Neronlar belki bunlar seviyesine ulaşabilirler... Düşünün ki, bu adamlar, ordumuzun irfan kaynağı biricik Harbiyemizi ve burada yurt aşkı ile yanan 1500 kişilik masum çocukları, vatanperver evlatlarımızı, toptan imha etmeyi tasavvur etmiş insanlardır". (Cumhuriyet, 9 Haziran 1960). GÜRSEL'in Erzincan'da halka hitabından: "Eski idareciler yollarını şaşımışlar, milletin varlığını keyfi, hesapsız, plânsız, rastgele har vurup, harman savummuşlar ve devletin maliyesini tam takir ettikleri gibi, manevî alanda da millet varlığını çok kötü istikametlere götürmüşlerdir... Hırsızlık alabildiğine yürümüş, millet hazinesinin yağna edilmesi sevap kabul edilmiştir", (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1960). GÜRSEL'in İzmir konuşmasından: "On sene devam eden bu idare, itimat edin ki, ilk günden memleketi tahrip etmeye başlamıştı...", (Cumhuriyet, 19 Ağustos 1960).

lerinin yurt gezileri(202) dışında, Orduya Şükran (DP iktidarını tel'in) mitingleri olarak adlandırabileceğimiz açık hava toplantıları da düzenlenmiştir(203). Basında da hergün, devrilen iktidarın "yolsuz-

(202) "Milli Birlik Komitesi üyelerinin yurt içi gezileri devam ediyor... Her gittikleri yerde halkın coşkun tezahüratları ile karşılanan üyeler, vatandaşın alâka ile dinlediği konuşmalar yapmaktadırlar", (Cumhuriyet, 24 Eylül 1960).

(203) "Yurtta bayram sevinci ve şenlikleri devam ediyor... Aydın, Malatya, Nazilli, Adana, Mersin ve Adapazarı'nda büyük mitingler yapıldı... İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin İstanbul'da hazırlayarak Adapazarı'na getirdikleri dövizlerde, "Kahraman Ordumuz Sana İtimadımız Sonsuzdur", "Yüzüne Tükürdük Bize Teşekkür Etti", "Orduyla Beraberiz Türk Gençliği", ibareleri okunuyordu", (Cumhuriyet, 1 Haziran 1960). "Orduya minnet ve şükran... Dün yapılan iki muhteşem mitinge bütün İstanbul halkı candan katıldı. Gençlik, Ordu ve halk dünkü mitinglerde milli birliğin ensalsiz bir örneğini verdiler... halk, "Diktatörler kahrolsun", "İşte Hürriyet", "Katiller", "Hırsızlar" diye bağırarak sakıt iktidar liderleri aleyhine tezahüratta bulunuyorlar ve ordu mensuplarını omuzlarında taşıyarak onlara sevgi gösterilerinde bulunuyorlardı", (Cumhuriyet, 9 Haziran 1960). "Dünkü tarihi miting... Mitingte Rektör Ord.Prof. ONAR da bir konuşma yaparak üniversite adına orduya şükranlarını bildirdi", (Cumhuriyet, 14 Haziran 1960). "CHP ve DP'liler hep birlikte bir hürriyet mitingi yaptı... Türk Ordusu'na hararetli tezahürat yapılan mitingte şu dövizler görülmüştür: "Gaflet ve Delalete Düşenlerin Sonu İdamdır", "Kahrolsun Diktatörler", (Cumhuriyet, 11 Temmuz 1960). "Aydın'da büyük bir miting yapıldı... 15 bin kişinin katıldığı mitingte Aydınlılar, "Menderesleri fahri hemşehrilikten çıkartıyoruz" diye bağırıldılar, GÜRSEL, bir mesaj yolladı", (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1960).

"BAYAR'ın doğduğu köyde... sabık Cumhurbaşkanı'nın doğum yeri Umurbey köyü halkı 27 Mayıs İnkılâbı'nı tasvip etmektedir. Resimlerde, bugün Gemlik'te yapılacak olan mitinge katılmak üzere hazırlanan Umurbeylilerden bir grup ile BAYAR'ın babasının ismini taşıyan ilkokulun yeni tabelası (27 Mayıs İlkokulu) yazılırken görülüyor", (Cumhuriyet, 26 Haziran 1960).

lukları", "suistimalleri", "haksızlıkları" ortaya konulmuştur. Bu siyasî hava içerisinde, DP'li vatandaşların mağduriyetlerinin önlenmesi için tedbirler almak bile gerekmiştir(204). Bu şartlar altında 29 Eylül 1960 tarihinde DP kapatılmış ve bir devrin "sorumluları", Yasıada'da yargılanmaya başlamıştır(205). Bu siyasî ve sosyal şartlar altında, DP'nin siyasî değerlerinin, dağılmış teşkilâtının bir uzantısı olabilecek partileşme çabaları, açıktan cereyan edemezdi. Bütün bunlara rağmen, bu kesimdeki partileşme çabaları, ihtilâlin ilk aylarının geçmesi ve DP'nin akıbetinin belli olmasıyla birlikte, gündeme gelmiştir. Nitekim, ileride "Adalet Partisi"nin kuruluşunu hazırlayan ilk ciddi girişim, 8 Eylül 1960 tarihinde vukû bulmuştur(206).

(204) GÜRSEL'in radyo konuşmasından: "Memleketin bazı yerlerinde bir kısım partililerin Demokrat Parti mensuplarına karşı nahoş tavırlar takındıklarını, bazen de bunu, tecavüz derecesinde ileri götürdüklerini esfle haber alıyorum... Demokrat Parti'li vatandaşların, bizim kadar masum ve vatanfervêr olduklarını anlayamamak, güya bütün bu parti mensuplarını hükümetle beraber mes'ul farzederek politika hırsı ile onlara tecavüze yeltemek...", (Cumhuriyet, 28 Haziran 1960). "Düşük iktidarın içine saplandığı sakat zihniyete işaret ederken, bunu memleket ölçüsünde genişletip en aşağı kademelere kadar bütün DP teşkilâtını suçlu ve sorumlu tutamayacağımızı biz burada sık sık belirtmiştik. DP'ye üye yazılan, o partiye oy veren, bütün vatandaşlar memleketin nasıl idare edildiğini yakından bilemezlerdi... çoğu okuma yazmadan yoksun... vatandaş kalabalığına ne diyebiliriz", (NADİ, Nadir; Bu Vatanda Partizan Kinlere Yer Yoktur, Cumhuriyet, 29 Haziran 1960).

(205) "Türk tarihinin en büyük davası dün 9.30'da başladı ve 18'e kadar sürdü... DP'nin Meclis grubu, mefsuh partinin tarihinde 5. defa olarak tam kadro ile bir arada idi", (Cumhuriyet, 15 Ekim 1960).

(206) "...8 Eylül 1960 günü Hülya Pastanesi'nde biraraya getirmiş ve GÜMÜŞPALA'nın fikrini açmıştı. Bu toplantıda bir siyasi parti kumak için karar alındı ve sonuç Şinasi OSMA tarafından GÜMÜŞPALA'ya mektupla bildirildi", (ÖRTÜLÜ, Erdoğan; a.g.e. s. 94).

Şimdi de, resmî partileşme sürecine geçmeden evvel, bu partileşme sürecinin siyasî ortamını bir kaç alıntı ile tesbite çalışmak yerinde olacaktır:

"Yeni partiler, ismi ve bünyesi ile ne sakıt DP, ne de başka partileri ihya ve canlandırmak durumunda olmamalı"(207).

"Bu memlekette din ve mukaddesat istismarına dayanarak oy avcılığı yapmayacak siyasî partiler arasındaki mücadele ve münasebetler ancak Türk Demokrasisi'ni kurar ve salim yola çıkarabilir. Aksi halde, siyasî hayatımızson on senede görüldüğü gibi bir buhrandan kurtulamaz. Bu bakımdan, devrimleri anlamış siyasî partilerin kurulmasında ancak fayda vardır"(208).

"Demokrat geçinenlerin çoğu şimdi bana içerliyorlar. Telefonlar, mektuplar, yazılar. Neden Demokratların parti kurmak hakları olmazmış? Ben öyle demiyorum. Demokrat Parti ruhunun bir daha dirilmesi olamaz diyorum. Yahu! Koskoca ihtilâl şakadan mı yapıldı. Bu kadar zahmet, meşakkat, sefalet ve felaket boşuna mı gidecek?"(209).

Bu partileşme süreciyle birlikte, "Kuyruk" tabiri siyasî edebiyatımızda tekrar revaç bulmuştur(210). Bu tabir, DP uzantısı şeklin-

(207) O dönemin Ulaştırma Bakanı Sıtkı ULAY'ın beyanatından alınmıştır, Cumhuriyet, 29 Kasım 1960.

(208) Prof. Tarık Z. TUNAYA'nın 3. parti konusundaki görüşlerinden alınmıştır, Cumhuriyet, 30 Kasım 1960.

(209) FELEK, Burhan; Partilere Dair, Cumhuriyet, 15 Şubat 1961.

(210) "Menfi faaliyette bulunanlara Başkan, 'Basit Kuyruklar' dedi". (GÜRSEL'in basın toplantısından, Cumhuriyet, 30 Aralık 1960). "Kuyruklar lafı, Türkiye'de en çok 1961 ilkbaharında söylemiştir... bu laf -Menderes, hüriyetçileri DP'den attığı Büyük Kongre'de bunların başlarından partinin kurtarıldığını, fakat, kuyruklarının içerde kaldığını söylemişti- resmi edebiyata bile geçti ve resmi ağızlar tarafından kullanıldı", (TOKER, Metin; a.g.e. s. 174).

de partileşme oluşumlarını baskı altında tutmak için kullanılmıştır(211). "Kuyruk" olarak nitelendirilmek, "Devrim aleyhtarlığı" ile de eşdeğerdi(212).

ihtilâl şartları içerisinde yapılan partileşme olgusuna belirlenmek istenilen yörüngeyi, bir başyazıyı aktarmakla ortaya koyabiliriz:

"Eski DP'liler ve Yeni Partililer

(...).

Suçları görülmemiş, haklarında kanunî takibat yapılmamış eski Demokratların, siyasî faaliyetlerine devam etmelerini tabîî karşılamak gerekir. Beri yandan yeni kurulan partilerin mazide oylarını Demokrat Parti için kullanmış milyonlarca seçmeni kazanmak uğrunda gayretlerini de makûl görmek lazımdır.

Endişe davet edebilecek cihet, bu tabîî ve makûl görünen durumun, bir kin ve intikam teşekkülünün doğumuna yol açmasıdır. Yeni partilerin... bugünkü liderleri dikkatli ve hassas davranmadıkları takdirde tehlike varittir. Olayların gelişmesi önlenemeyecek bir hâl alabilir ve iyi niyetlerle kurulmuş partiler bir anda memleketin başına büyük felâketler açabilecek teşekküller hüviyetine girebilir.

(211) "Yeni partide kuyruklara yer verilmeyecek". (Milliyet, 18 Ocak 1961). Kuyruklar...

Ord.Prof. A.F. BAŞGİL'in Demokrat Parti'yi övücü ve Kurucu Meclis'in meşruiyetini şüpheye düşürecek bir makalesinden ötürü Örfî İdarece nezâret altına alındığını..., tepki uyandırdı. Bunun başlıca sebebi, Demokratların BAŞGİL'in liderliği altında toplanmaya hazırlandıklarının bilimesiydi", (Akis, 16 Ocak 1961, Sayı: 342, s. 18).

(212) "Devrim aleyhtarı 32 kişi yakalandı... İddianamede, 27 Mayıs ve DP'nin fes-hedilmesinden sonra muhtelif toplantılar yaparak teşkilatlandıkları, birbirlerini tanımak için...", (Milliyet, 27 Ocak 1961).

Eski DP mensuplarının tümünün günahkâr olduğu nasıl iddia edilemezse hepsinin sadece iyi niyet taşıdığı ileri sürülemez. "Kuyruklar" tabiri durup dururken yaratılmamıştır. Nitekim, son günlerde eski demokratlardan gerici ve sorumsuz bir zümrenin kıpırdanışları, bu gibi insanların korkunç niyetlerini ortaya çıkaran mahiyettedir. Endişemiz, bunların kitle halinde bir partinin kademelerine nüfûz etmeleri ve sonra ellerine geçirdikleri teşekkül vasıtasıyla memleketi karanlığa sürüklemeleridir... Arzumuz, eski demokratlardan siyasî faaliyete devam hazırlananların kin ve intikam hissiyle değil, hizmet kaygusuyla hareket etmeleri, yeni partilerin de oy amacıyla hiçbir taviz vermeyip, karanlık niyetlileri cesaretlendirmemeleridir.

Aksine hareket, müsamahakâr ihtilâlin kadife eldivenlerini çıkarmasına sebep olabilir. O zaman, patlamak zorunda kalacak yumruklar, yalnız kuyrukları müteessir etmeyecek, bir an evvel kavuşmayı dilediğimiz demokratik düzeni alıp uzaklara götürecektir¹¹(213).

Dönemdeki partileşmenin bir diğer özelliği de, emekli subayların yeni partilerin kuruluşuna faal olarak katılmalarıdır. Esasen bu olgu, yetişmiş politik kadroların takibe uğradığı(214), siyaset

(213) Milliyet, 2 Mart 1961.

(214) 27 Mayıs şartlarındaki siyasete atılma ürkekliğini ULAY'ın ifadeleriyle tesbit edebiliriz: "Bir ihtilâlin tesirlerinden sonra cesaret edecek insan bulmak, partinin maddi yönünü yaratmak ve kısa zaman içerisinde inkişaf ettirmek kolay olmuyordu", (ULAY, Sıtkı; Harbiye Silah Başına (27 Mayıs 1960), İstanbul-1968, s. 164).

ve siyasetçinin aşağılandığı(215) bu otoriter dönemlerdeki partileşmenin tabii bir tezahürüdür. 27 Mayıs'ın bu hususa ilâve bir katkısı ordudaki tasfiye operasyonu ile bir subay işsizliğine neden olmasıdır. Tabiatıyla, ordudan uzaklaştırılan subayların bir bölümü, siyasî alanda yeni bir kimlik, saygınlık arayışında olmuşlardır. Bu husus, yeni partileşmenin endişe doğurabilecek hareket noktalarından biri olarak bile görülmüştür(216).

Özetle, bu dönemin iktidar alternatifi olabilecek partileşmeleri (YTP, AP) için, serbestîden ziyade, muvazaa veya icazetli olma sözkonusudur.

B. YENİ PARTİLERİN KURULUŞ İZİNİ

İçişleri Bakanlığı'nın 12 Ocak 1961 tarihli aşağıdaki tebliği ile siyasî partilerin kurulmasına izin verilmiştir:

"12 Ocak 1961 tarihinden itibaren aşağıdaki esaslar dahilinde siyasî parti kurma ve tüzük tadili faaliyetine müsaade edilmiştir.

1. Yeni kurulacak partilerin 4.7.1960 ve 8 sayılı kanun hükümlerine göre il ve ilçe merkez teşkilâtı kurmalarını siyasî faaliyet addedilemez.

(215) Bu durumu 27 Mayıs şartları için tesbit eden bir alıntı: "Politikacılar'da, politika ile beraber hücumu uğrayan, karikatürcülerimizin hemen her gün faaliyetlerine mevzu teşkil edenler meyanındadır. Böylece, politikacı, her türlü oyun ve vasıtaya başvuran, hiçbir ahlak kaidesi tanımayan bir mahlûk haline getirilmiştir", (Forum, 15 Nisan 1961, Sayı: 169, s. 2).

(216) "Partiler, müspet siyasi taazzuflar olmalıdır ki yapıcı olsunlar. Şimdi de kurulacak yeni partilerin ilk unsurları arasına mefsuh Demokratlar, Eminsümler, Tasfiyzedeler girecek veya gimesi beklenenecektir. Haklı veya haksız bunların ilk hedefi acaba hareket noktalarına dönmek olmayacak mıdır?", (FELEK, Burhan; İsim ve Cisim, Cumhuriyet, 4 Şubat 1961).

2. Eski ve yeni kurulacak partiler, tüzüklerini 6 sayılı kanunun 4. maddesine göre bir ay zarfında ilgili makamlara vermeye mecburdurlar.

3. 8 sayılı kanun hükümlerine göre yapılacak teşkilât ve tüzük tadilleri sırasında propaganda faaliyetinde bulunmak yasaktır.

İçişleri Bakanı

M. İhsan KIZILOĞLU" (217).

Görüldüğü üzere, bu tebliğ ile siyasî faaliyet tamamen serbest bırakılmamış, sadece demokratik düzenlerin vazgeçilmez unsurları olan siyasî partilerin kurulup teşkilâtlanmaları siyasî faaliyet kapsamı dışına çıkarılmıştır. Bu suretle, ülke, 27 Mayıs'tan sonra resmî partileşme sürecinin başlamasıyla birlikte, bir ay süren yoğun parti kurma çalışmalarına tanık olmuştur.

Burada, İçişleri Bakanlığı'nın siyasî parti faaliyetleri ile ilgili olarak yayınladığı ek tebliğin 3 ve 4. maddelerini de belirtmek yerinde olacaktır:

"3. Yeni kurulan ve kurulacak olan siyasî partilerin tüzük ve programları kurucular veya müteşebbis heyetler tarafından hazırlanarak en geç 13 Şubat 1961 tarihine kadar ilgili makamlara verilecektir. Bu tarihten sonra siyasî parti kurma teşebbüsü 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu hükümlerine göredir.

4. Hazırlanmakta olan yeni Anayasa ve Seçim Kanunu esaslarına göre siyasî partiler tüzüklerinde ve gerekirse programlarında tadilat yapacaklarından 8 sayılı kanunun hükümlerine göre yapılacak tadilat maksadıyla il, ilçe ve Genel Kongre veya Kurultay toplantısı yapamayacaklardır. Siyasî propaganda ve faaliyetlerini geniş ölçüde içerisine alacak olan bu gibi siyasî parti Kongre veya Kurultay toplantılarına ancak yeni Anayasa ve Seçim Kanunu'nun kabul ve yürürlüğe girmesinden sonra müsaade edilecektir"(218).

Bu gelişmeler içerisinde, Başbakanlık, Bakanlıklara ve Valiliklere gönderdiği bir tamimle, "Siyasî faaliyetlere bundan böyle gerekli müsaadenin yalnız Başbakanlık tarafından verileceğini" bildirmiştir(219). Bu, siyasî faaliyetlerin tamamen serbest bırakılması hususunun Başbakanlığın denetimine alınması demektir.

C. YENİ PARTİLERİN KURULUŞU VE GELİŞMESİ

Yeni partilerin kuruluş izninin verildiği 12 Ocak - 12 Şubat 1961 tarihleri arasını resmî partileşme süreci olarak adlandırabiliriz. Çünkü, önceden de belirtildiği üzere, partileşme çabaları 27 Mayıs'ın hemen sonrasında başlamıştır. Yeni partilerin kurulması için belirlenen bir aylık süre zarfında, ülkede 13 yeni siyasî parti kurulmuş ve Türk siyasî hayatında hukuken varlığını sürdüren partilerin sayısı 21'e yükselmiştir(220). Bu dönemde, iktidar

(218) Cumhuriyet, 24 Ocak 1961.

(219) Cumhuriyet, 27 Ocak 1961.

(220) Biz 4'üne işaret etmekle birlikte, 4'ünün varlığı daha sözkonusudur: Milli Kalkırma Partisi, Vatan Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Demokrat İşçi Partisi, Milliyet, 15 Şubat 1961.

alternatifi olabilecek yeni partilerin kuruluş hazırlıkları, birbirinden kopuk, yek diğerinin kuruluşuna kayıtsız kalan partileşme çalışmaları olarak cereyan etmemiştir. Yeni partiler kuruluş safhasında iken, bir gün birleştiklerini, ertesi gün de ayrıldıklarını ilan etmek durumunda kalmışlardır.

Bir ihtilâl döneminde kuruluşlarını gerçekleştiren bu yeni partiler için belirtilmesi gereken bir husus, halkın siyasetten dışlandığı bir ortamda sınırlı oluşumlar olarak ortaya çıkmalarıdır.

1. MEMLEKETÇİ SERBEST PARTİ (MSP)

Yeni kurulan partilerin ilki, MSP'dir. 14 Ocak 1961 tarihinde "Memleketçi Cumhuriyet Partisi" (MCP) adıyla kurulmuştur(221). Partinin kuruluşu, İçişleri Bakanlığı'nın anılan tebliğinden sonra, bir "Üçüncü Parti"(222) olarak ALİCAN'ın partisinin kuruluşunun beklendiği bir sırada, süpriz olarak karşılanmış(223) ve "Parti kurmak yarışında rekoru kimseye kaptırmamak gayesinden başka bir görünüş aksettirmeyen masum bir müracaat"(224) olarak değerlendiril-

(221) Ankara Valiliği'ne Emekli Albay Naci BOZKURT tarafından verilen partinin kuruluş dilekçesinde kurucular olarak, Nâci BOZKURT (Emekli Albay), Hakkı KETENOĞLU (Emekli Başsavcı), Akif İYİDOĞAN (Emekli Vali), Necip AKYILDIZ (Emekli Tümgeneral), Şakir ZORLUOĞLU (Sanayici-Fabrikatör), Nedret PINAR (Hukukçu Avukat), Talât AKDOĞAN (İktisatçı) gösterilmiş ve partinin tüzük ve programının hazırlanması ile 120 kişi olması istenen kurucuların tesbiti için yapılması tasarlanan bir Ön Kongre'ye müsaade edilmesi istemiştir, (Cumhuriyet, 15 Ocak 1961; Milliyet, 15 Ocak 1961.

(222) Yeni kurulacak ilk parti, CHP ve CKMP'den sonra bir "muvazene" unsuru olarak görüldüğü için "Üçüncü Parti" olarak anılmıştır.

(223) Akis, 16 Ocak 1961, Sayı: 342, s. 8.

(224) Düşünen Adam, 19 Ocak 1961, Sayı: 3, s. 14.

miştir. Esasen, MCP'nin kuruluş hazırlıkları, 27 Mayıs'ı izleyen günlerde DP'nin oylarını alabilecek partileşme çabalarıyla başlamıştır(225). Bu dönemde, "Memleketçi Demokrat Parti" adıyla bir kuruluş müracaatında da bulunulmuştur(226).

MCP'nin kurulduktan(227) sonra önündeki sorun, ALİCAN'ın kuracağı parti ile birleşme konusu olmuştur(228). Bu husustaki çalışmalar sonucunda, "Hür Demokrat Parti" adıyla, ALİCAN'ın kuracağı parti ile birleşme konusunda kesin karara da varılmıştır(229). Daha sonra kurulacak partinin programı(230) ve kurucuları üzerinde

-
- (225) "PINAR ve ODER daha ihtilâlin üzerinden bir ay bile geçmeden yeni bir parti kurma teşebbüsünâ girişmişlerdi. Hukukçu demokratlar DP'nin nasılsa kapatılacağını biliyorlardı. Sıcağı sıcağına kurulacak bir parti pekâlâ DP'nin mirasçısı olabilirdi... Partinin adı, DP'nin başına bir "memleketçi" kelimesi oturtularak bulunacaktı. Memleketçi Demokrat Parti, yersiz yurtsuz, avare DP oylarının toplanacağı aş ocağı olacaktı", (Akis, 23 Ocak 1961, Sayı: 343, s. 9).
- (226) Cumhuriyet, 28 Ekim 1960.
- (227) "Memleketçi Cumhuriyet Partisi'nin ALİCAN'ın partisi ile birleşme görüşmesi sonuç vermedi... Yeni partinin idarecileri, diğer partiyi kuracak olan ALİCAN ve arkadaşları ile anlaşamadıkları için bu partiyi kurmuşlardır", (Milliyet, 15 Ocak 1961).
- (228) "...kuruculardan bir kısmı E. ADAKAN ve E. ALİCAN tarafından kurulması için çalışılan parti ile birleşmesi için teşebbüse geçmişlerdir... MCP kurucularının mı ALİCAN Partisi'ne, ALİCAN Partisi'nin mi bunlara iltihak etmesi icapettiği kesin olarak tesbit edilememiştir", (Cumhuriyet, 22 Ocak 1961).
- (229) Milliyet, 25 Ocak 1961. Cumhuriyet, 27 Ocak 1961.
- (230) "ALİCAN kurulması düşünülen partinin ileri devletçi olduğunu ileri sürmüştü. MCP'den Ü. ALACAKLI, ALİCAN böyle düşünürse bizim anlaşmamıza imkan olmaz. Biz, ileri liberalizm taraftarıyız, demektir", (Cumhuriyet, 28 Ocak 1961).

anlaşılmasından dolayı birleşme gerçekleştirilememiştir(231). MCP kurucuları, 11 Şubat 1961 tarihinde Ankara Valiliği'ne tüzük ve programlarını vererek partinin kuruluşunu tamamlarken, partinin adını da "Memleketçi Parti" olarak değiştirmişlerdir(232). Kuruluşunun ikinci günü Adalet Partisi ile birleştikleri bir bildiri ile ilân edilmiş(233) ise de, ertesi gün böyle bir birleşmenin gerçekleşmediği MP tarafından basına açıklanmıştır(234).

MP, kuruluşundan sonra 27 Temmuz 1961 tarihinde bir isim değişikliği daha geçirerek "Memleketçi Serbest Parti" (MSP) adını almıştır(235).

Programının ana hatları çerçevesinde MSP:

"Devletin halkın vasisi değil, hadimi olduğuna inanırız. Devlet amme hizmetlerini yürütmek, elindeki gücü kullanarak ferdi Anayasa ile tayin edilmiş kişisel, ekonomik, sosyal ve siyasî haklarını gereği gibi kullanıp, bunlardan faydalanmasını sağlamak için her türlü siyasî ve ekonomik engelleri ortadan kaldırmak suretiyle

(231) Cumhuriyet, 30 Ocak 1961.

(232) Milliyet, 12 Şubat 1961.

(233) "MP, AP ile birleşti... bu birleşme ile ilgili olarak şu deklârasyon yayınlamıştır: Memleketimizin muhtaç bulunduğu birliği temin etmek maksadıyla MP müteşebbisleri ile AP müteşebbisleri tam bir anlayış havası içinde bugün yaptıkları müşteker toplantıda eşit haklarla Adalet Partisi ismi altında birleşmeye karar vermişlerdir. Anlaşına, her iki tarafça tesbit edilen bir protokol ile kararlaştırılmış ve her iki tarafın selâhiyetli şahısları tarafından imzalanmıştır. 13.12.1961. (İmzalayanlar: AP adına, Em.Org. Ragıp GÜMÜŞPALA, MP adına, N. BOZKURT)", (Cumhuriyet, 14 Şubat 1961). Milliyet, 14 Şubat 1961.

(234) Cumhuriyet, 15 Şubat 1961. "Memleketçi Parti, Adalet Partisi ile de birleşmedi", (Milliyet, 15 Şubat 1961).

(235) Cumhuriyet, 28 Temmuz 1961. "Memleketçi Serbest Parti, 'Liberal' oldu", (Cumhuriyet, 29 Temmuz 1961).

halka hizmet eder(236).

"Dinde reform işinin din adamlarına bırakılmasına taraftarız"(237).

"Baraj, elektrifikasyon ve sulama işleri gibi amme hizmeti mahiyetini iktisap etmiş olanlardan maada bilcümle sınaî faaliyetlerin serbest rekabet esasına dayanan bir sistem içinde hususî teşebbüsün faaliyet sahasına bırakılmasına taraftarız".(238).

"...devlete ait hisse senetlerinin, peyderpey küçük tasarruf sahiplerine ve prim temettü ikramiyeleri vs. gibi formüller ile mümkün mertebe o şirketin işçi ve müstahdemine intikal ettirilmesini partimiz bir prensip olarak kabûl eder" (239).

"Eğitim sistemimizin gayesi, muasır medeniyet anlayışı içinde demokratik idaremizin gelişen esaslarına bağlı, tarihimizin ilhamı ile millî geleneklerimize uygun ahlâkta,... kendi mutluluğunu milletin mutluluğunda bulan ve tarihi mefahirimizin ve inkılâplarımızın şuuruna sahip... vatandaş yetiştirmektir"(240).

Partinin Genel Başkanlığını, Akif İYİDOĞAN(241) ve Fahri BELEN'den(242) sonra Enver ADAKAN(243) üstlenmiştir. Parti olarak Dev-

(236) Memleketçi Serbest Parti Programı, İstanbul-1962, s. 4.

(237) Memleketçi Serbest Parti Programı, s. 4.

(238) Memleketçi Serbest Parti Programı, s. 17.

(239) Memleketçi Serbest Parti Programı, s. 17.

(240) Memleketçi Serbest Parti Programı, s. 10.

(241) "Akif İYİDOĞAN, Memleketçi Parti Genel Başkanı oldu. Yardımcıları da Hayati ATAĞER, Enver Safder ODER ve Necmi AKYILDIZ olmuştur", (Milliyet, 20 Şubat 1961).

(242) "Memleketçi Parti Genel Başkanlığına, Temsilciler Meclisi üyesi ve eski Bayındırlık Bakanlarından General Fahri BELEN getirilmiştir", (Cumhuriyet, 5 Temmuz 1961).

(243) "Bugün bir toplantı yapacak olan Memleketçi Serbest Parti Genel Başkanı Enver ADAKAN...", (Cumhuriyet, 28 Temmuz 1961).

let Başkanı GÜRSEL'in iltifatına kamuoyu önünde muhatap olan MSP (244), Yüksek Seçim Kurulu kararı ile 1961 genel seçimlerine katılamamıştır(245).

Esasen, bir muvazaa partisi olan MSP(246), katılmadığı 1961 seçimleri sonrasında etkili bir siyasî mücadele ortaya koyamamış ve daha sonra da Kongre kararıyla kapatılmıştır(247). Bu suretle, yeni demokratik dönemdeki seçmen tercihleri; gerisinde eski ihtilâl yönetiminin bulunduğu, toplumun sosyal, siyasî bir bölünmesini ifade-den öte, eski DP'li seçmenlerin "tekrar aldatılmalarını önlemek" için kurulmuş siyasî bir partiyi tasfiye etmiştir.

2. YENİ TÜRKİYE PARTİSİ (YTP)

YTP, münfesi DP'nin temsil ettiği "gelenekçi-liberal" kesimi, "memleketin hayrına kanalize etmek" için kuruluş hazırlıklarına

(244) GÜRSEL'in beyanatından: "Yeni partilerden bilhassa Memleketçi Parti asla bu yola gitmemiş, rey avcılığı yerine dürüst kalmayı tercih etmiştir. Vakıa bugün fazla inkişaf edememiştir. Fakat, bu temiz tutum onların ve memleketin istikbali için iyi bir teminat olduğunda şüphe yoktur", (Cumhuriyet, 13 Mayıs 1961).

(245) "MSP'nin bu seçimlere katılamayış sebebi olarak, kuruluşunu 15 ilde tamamlanmış olması gösterilmektedir", (Cumhuriyet, 23 Eylül 1961). Sonradan GÜRSEL, MSP için bazı kolaylıklar sağlamasını istemişse de MSP'nin genel seçimlere katılması mümkün olmamıştır, Cumhuriyet, 24 Eylül 1961.

(246) ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 164-165; ÖRTÜLÜ, Erdoğan; a.g.e. s. 91.

(247) TEZİÇ, Erdoğan; a.g.e. s. 350.

başlanılan(248) ve kuruluşuna doğrudan ihtilâl yönetiminin önyak olduğu(249) bir partidir. 27 Mayıs sonrasında, "Hür Demokrat Parti" adıyla kuruluş hazırlıklarına başlamış(250) ve yeni partilerin kuruluşuna İçişleri Bakanlığı'nca izin verilmesinin öncesinde kuruluşu yönünde önemli mesafeler alınmıştır(251). YTP kurucularından (sonradan lideri) Ekrem ALİCAN, partinin kuruluşuna nihaî şeklini vermek için, 24 Aralık 1960 tarihinde uhdesinde bulundurduğu Maliye

(248) "Hasan KANGAL da Yeniköy'lü idi o yaz (1960 yazı). Üç arkadaş (Hasan KANGAL, Ziyad EBÜZZİYA, Firuzan SELÇUK), evinde bulunmuşlardı. İki susuyordu. KANGAL, uzun bir monoloğa girişmişti...: 'Memleketin hali malûm... Demokrat Parti çöktü. Halk Partisi'ni memlekette tutan bir zümre var... Bu zümrenin karşısında organize hiçbir kuvvet yok... Destekten yoksun fakat dağılmamış bir Demokrat parti kütlesi var. O kütlenin başına geçmeliyiz ve bu sahipsiz kuvveti memleketin hayrına kanalize etmeliyiz... ben hem memleketin hem de CHP'nin menfaatini düşünüyorum. Bu başı boş Demokrat kütlesinin başına, onları en kötü yola sürükleyecek kimseler geçebilir, onlar da sürüklenirler...', (ARZİK, Nimet; YTP Nasıl Kuruldu, Yön, 28 Şubat 1962, Sayı: 11, s. 15).

(249) "GÜRSEL, çok partili demokrasi fikrini benimsediği için Halk Partisi'nin karşısına bir muhalif partinin çıkmasını candan istiyordu. Enver ADAKAN'la tanışmış, kendisinin aradığı partici tipini temsil ettiğine inanmış ve etrafındakilere de bunu duyumuştur... GÜRSEL, Halk Partisi'nin karşısında yalnız bir tek yeni parti kurulmasını doğru buluyordu. Ekrem ALİCAN, ADAKAN ve arkadaşlarından başkasının parti kumalarına izin verilmesini İçişleri Bakanlığı'ndan istemişti", (YALMAN, Ahmet Emin; Gördüklerim ve Geçirdiklerim. Cilt: 4, 1971, s. 380-381); ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 164; BABAN, Cihad; a.g.e. s. 247.

(250) "1946 demokratları bir parti kuruyorlar. Hazırlıklara başlandı. Yeni partiye Hür Demokratlar Partisi ismi verileceği söyleniyor", (Cumhuriyet, 6 Temmuz 1960).

(251) "Yeni parti Kurucu Meclis'ten sonra faaliyete geçiyor. Yeni partinin programı henüz belli değil, parti liderliği ALİCAN'a teklif edildi", (Cumhuriyet, 28 Kasım 1960).

Bakanlığı'ndan istifa etmiştir(252). ALİCAN'ın istifa gerekçesi ("Siyasî hayatta hareket serbestliğimi mahafaza edebilmek üzere Maliye Bakanlığı vazifesinden ayrılmaya karar vermiş bulunmaktayım"), pek yakında yeni siyasî partilerin kurulmasına izin verileceğine de zımnen işaret etmiştir.

Siyasî partilerin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte resmîyet kazanan partileşme çalışmalarının basında asıl mihrakını, öteden beri "Üçüncü Parti" olarak kuruluş hazırlıkları takip edilen ALİCAN ve arkadaşlarının kuracağı parti teşkil etmiştir(253).

ALİCAN, henüz partinin kuruluş günlerinde, eski DP'li kitleye karşı olan tutumlarını aşağıdaki şekilde açıklamıştır(254):

"27 Mayıs hareketi Demokrat Parti'nin büyük vatandaş kitlesine karşı değil, partiyi 1946 yılındaki kuruluş gayelerinden uzaklaştırmak ve bu suretle memlekette şahsî idarelerini kurmaya çalışan mahdut liderler tabakasına karşı yapılmıştır. Gene bu hare-

(252) Cumhuriyet, 25 Aralık 1960.

(253) Nitekim daha ilk günle birlikte haberlerin yoğunluğu ALİCAN partisindedir:

"3. Parti de devrimci bir teşekkül olacak. Kurucular bugün öğleden sonra resmî müracaatı Vilayet'e yapacaklar". (Son Havadis, 14 Ocak 1961). "Ankara'da Ekrem ALİCAN ve arkadaşları tarafından kurulacak üçüncü parti için bir toplantı yapılmıştır. Bugün de toplantıya devam edileceği ve basına bir açıklama yapılacağı bildirilmektedir... toplantıya, Ulaştırma Bakanı Orhan MERSİNLİ, eski Maliye Bakanı Ekrem ALİCAN, Doçent Aydın YALÇIN, Prof. Hikmet BELBEZ, Temsilciler Meclisi üyesi Şukûfe EKİTLER, eski Hürriyet Partililer Enver ADAKAN, İrfan Aksu, Mahmut YALAY ile Suat DİNÇER ve Temsilciler Meclisi üyesi Esat ÇAĞA katılmışlardır.", (Milliyet, 14 Ocak 1961). "... şehrimizde bulunan Enver ADAKAN, partinin kuruluşu yolunda büyük bir gayret sarfetmektedir...Partinin Genel Başkanlığı için en kuvvetli namzet olarak Ekrem ALİCAN gösterilmektedir", (cumhuriyet, 14 Ocak 1961).

(254) Cumhuriyet, 27 Ocak 1961.

ket her hangi bir siyasî teşekkül zorla iktidara getirmek gibi zorba fikri ilk günden itibaren şiddetle reddetmiştir... Mevcut partiler gibi, yeni kurulacak partilerin de eski DP mensuplarına saflarını açık tutmalarından tabiî birşey olamaz. Bu hakikatı ifade etmenin ne fırsatçılık, ne tavizcilik ve ne de DP'lilere hoş görünmeye çalışma ile alâkası yoktur... 1946 yılından bu yana DP saflarında çalışmış veya bu parti fikriyatını sempatican olarak benimsemiş milyonlarca vatandaşa, diğer parti mensuplarına olduğu gibi, rahatça ve eşit şartlarla siyasî faaliyetlerde bulunmak imkan ve fırsatını hazırlamak mecburiyetindeyiz. Bu zümre içerisinde bulunabilecek, mahkemelerin ve amme vicdanının mahkûm ettiği kimseler, cemiyetin manevî değer hükümlerine aykırı hareket etmiş olmanın cezasını elbet çekeceklerdir"(255).

MCP ile kuruluş hazırlıkları sırasında "Hür Demokrat Parti" adıyla birleşme çalışmaları da olan "Alican Partisi", hem bu birleşmenin tahakkuk etmemesi, hem de partilerin "Demokrat" adını almala-

(255) Burada resmi partileşme süreciyle birlikte takınılan bu ve benzerî tutumlara olan tepkilere de işaret etmek anlamlı olacaktır: "Bölükbaşı'ların ve Alican'ların, onların yanında bir takım meçhûl şöhretlerin giriştikleri yarış hatırıma geldi. Demokrat Avı'nın en ziyade kızıştığı bir hafta içinde 28 Nisan ile 27 Mayıs arasında cereyan eden hadiselerin dosyasının açılması iyi bir tesadüf olmuştur... Şimdi, DP'nin iade-i itibar ettiğini sanabilmek için pek hayalprest olmak lâzımdır. Hele, Demokrat oy sahiplerini sosyal kanunlarla ve memleket şartlarıyla hiç alâkası bulunmayan, bir kelime peşinde ve bir takım değnekçilerin idaresinde her an sevkedilebilecek bir sürü sarmak hayalprestlik de değildir. Bu, ayda yaşamının ta kendisidir", (TOKER, Metin; Fareli Köyün Kavalcıları, Akis, 6 Şubat 1961, Sayı: 345, s. 5).

rının önlenmesi(256) gelişmeleri sonrasında, Yeni Türkiye Partisi adıyla 13 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur(257). Partinin kurulmasını müteakip, Genel Başkanlığa Ekrem ALİCAN getirilmiştir(258). ALİCAN, Genel Başkan seçilmesi münasebetiyle yaptığı basın toplantısında, eski DP'li kitlelerin oylarını almak için siyaset sahnesine çıkmasına rağmen, MENDERES'i kınamaktan kaçınmamıştır(259).

Programının anahatları çerçevesinde YTP:

YTP Programı, parti programlarında bulunmayan bir önsözle başlamaktaydı. Bu önsöz, çok partili hayat tecrübemizle bir hesaplaşma ve 27 Mayıs'ın "meşruiyetinin" tanınmasıdır. Esasen, YTP, bu

- (256) "Hür Demokrat adından ALİCAN'ın bütün ısrarlarına rağmen vazgeçilmişti. Hürriyet Partisi macerasının sonucu, kurucuları düşündürüyordu. Bu ismin faydadan çok zararlı olacağı kanaati hemen hepsinde hakimdi. Sosyal Demokrat adı zamana zemine uygundu... Ama, haftanın ortalarında yeni partilerin Demokrat adını alamıyacakları belirtilince... isim ne olacaktı? Yeni Türkiye Partisi pek cazip isim olmamakla beraber, ehven-i şer kabilinden üzerinde durulan bir isim oldu", (Akis, 6 Şubat 1961, Sayı: 345, s. 19).
- (257) Milliyet, 14 Şubat 1961, (Partinin kurucuları şunlardı: İrfan AKSU, Ekrem ALİCAN, Raif AYBAR, Hikmet BELBEZ, Esat EĞİLMEZ, Hasan KANGAL, Sırrı ÖKTEM, Mithat SAN, Cahit TALAS, Aydın YALÇIN).
- (258) ALİCAN Genel Başkanlığa seçilirken, Raif AYBAR da ikinci başkanlığa getirilmiştir, Milliyet, 20 Şubat 1961. ALİCAN, 1950 yılında DP'den milletvekili seçilmiştir. 1955 yılında da Hürriyet Partisi'nin kurucularındandır.
- (259) "Gerçi, bu sözü (Devr-i sabık yaratmayacağız) MENDERES de söylemişti, ama on yıl bunun aksini yaptı", (Cumhuriyet, 20 Şubat 1961), "... GÜRSEL'in bütün desteğine rağmen partileri ölü doğdu. Bunlar, Menderes'ci değillerdi. Öyle görünmeyi kabul etmeyecek kadar da haysiyetliyidiler. Ama, istedikleri oylar DP'nin oylarıydı. Diğer taraftan, ihtilâle de sahiden bağlıydılar. Yani, iki cami arasında binamazdılar ve zaten öyle de kaldılar", (TOKER, Metin; a.g.e. s. 171).

program girişiyle "Gelenekçi - Liberal" bölünmeyi ifade etmek durumunda olmadığını ortaya koymuştur(260).

"Bu hayat tarzını devrimci bir zihniyetle milletimizin birbuçuk asırdır benimsemeye çalıştığına inanarak içtimaî, iktisadî, siyasî ve kültürel alanda sür'atli değişmelerin, ancak tereddüt etmeden bütün gücümüzle modernleşme ve batı uygarlığına ulaşma çabası ile başarılabilieceğine kaniiz. Modernleşme ve batılılaşmanın, yalnız şekil bakımından değil, ruh ve muhteva bakımından da temelli değişmelerle mümkün olacağına inanıyoruz. Milletimizi batı uygarlığına yetişme çabasından alıkoyacak, gerici, müteredit ve köstekleyici tesirlerden uzak tutmak, önemli hedeflerimizdendir"(261).

"Devletçilik anlayışımız, milletimizin modern medeniyet seviyesine kısa bir zamanda ulaşması, iktisadî kalkınmamızın sür'atle gerçekleştirilmesi işinde hususî teşebbüsü esas ve temel tutan

(260) "Böyle bir vazifeyi omuzlarına yüklenecek olanların, çok mühim tarihi mes'uliyetlerle karşı karşıya bulduklarında ve geçmişte cereyan etmiş ve milletçe giriştiğimiz her demokratik teşebbüsün soysuzlaşması neticesini doğurmuş kötü itiyat, inanış ve usullerden kendilerini kurtarmak mecburiyetinde olduklarında şüphe yoktur... Siyasî hayatlarının büyük bir kısmını bir başka gidişin alışkanlıkları içerisinde geçirmiş siyaset adamlarının, DP tecrübesinde olduğu gibi, birdenbire kendilerini demokratik rejimin icaplarına uydurmuş gözükmeleri, umum yetle muhalefet devrinin kitlelere hoş görünme arzusundan doğmaktadır. Ruhlara ve dimağlara sirmiş olan asıl hüviyet, kolay kolay sökülüp atılamamakta ve iktidarın imkânları ele geçirildiğinde, bu aslî hüviyet gayri iradî bir şekilde olsa bile nüksetmektedir", (Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı, 1963, s. 29-30). Bu beş sayfalık program önsözünüle YTP, bir siyasî parti olmanın ötesinde, adeta Türk siyasetini ıslah edecek bir okuldur. (261) Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı, s. 35.

ve gayeye ulaşmada bu esas temele devletin yardımcı olma sorumluluğunu tanıyan bir görüşü ifade eder. İktisadî kalkınmada, ferdî gayret ve teşebbüslere devlet, yardımları ve desteklemeleri ile, daha verimli ve tatminkâr çalışma imkanı temin eder. Ferdî teşebbüslerin başarı ile çalışabilecekleri sahalarda, devlet, ona rakip olmak şöyle dursun, para, maliye ve yatırım politikaları ile ona yardımcı olmak mecburiyetindedir"(262).

DP'den kopan ondokuz milletvekilinin(263) kurdukları, DP'ye muhalefetiyle tanınan ve feshinden sonra bir kısım milletvekillerinin CHP'ye katıldığı eski Hürriyet Partisi(264)'nin bir uzantısı intibainı bırakan, bundan dolayı da DP'li kitlelerce kendilerini temsil hususunda samimi bulunmayan, ihtilâl yönetiminin tasvibi doğrul-

(262) Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı, s. 36. BARLAS, bu madde için şöyle yazıyordu: "Bilmiyoruz, nedense bu madde 'Devletçilik' ismi altında gösterilmiştir. Ortada devlet teşebbüsü diye birşey kalmamaktadır. Fert kazanacak, hususi teşebbüs kâr edecek, yükünü devlet çekecektir... Öyle görünüyor ki 19'uncu yüzyılın liberalizmi bu maddenin devletçilik namı altında yeniden canlandırılmak istenmektedir", (BARLAS, Cemil Sait; Devletçi Liberal Parti Kuruldu, Son Havadis, 16 Şubat 1961).

(263) "İspat hakkı"ndan dolayı partiden ayrılan 19 milletvekilinin, 9'u DP'den ihraç edilmiş, kalan 10'u da partiden istifa etmiştir. Hürriyet Partisi'nin ilk Yönetim Kurulu'nda Ekrem ALİCAN ve Raif AYBAR da bulunuyordu.

(264) Hürriyet Partisi, anılan 19 milletvekili tarafından 20 Aralık 1955 tarihinde kurulmuştur. Parti, 1957 seçimlerinde % 3,8 oy alarak 4 milletvekili çıkarabilmiştir. 24 Kasım 1958 tarihinde de Olağanüstü Kongre kararıyla feshedilmiştir. Hürriyet Partisi'nin DP'ye karşı tutumunu belirlemek için bir seçim dövizini buraya almak yerinde olacaktır: "Adı Demokrat, Bayrağı İstibdat, Korkusu Hakikat, Sonu Milletten Tokat".

tusunda politikalar izleyen (âdeta, ihtilâlle organik bir bütünlük sergileyen) YTP(265), 1961 genel seçimlerinde geçerli oyların (10.138.035) ancak 1.391.934 (% 13,7)'ünü alarak 65 milletvekili çıkarabilmiştir(266).

YTP'nin 1961 seçimleri sonrasında da bilhassa AP' lehine olan oy kayıpları, değişen siyasî şartlarla birlikte açıkça DP'nin devamı olduğunun vurgulanmaya başlanmasına(267) rağmen, önlenememiştir. Seçimler sonrasında II. İNÖNÜ Koalisyon Hükümeti ile ÜRGÜPLÜ Koalisyon

- (265) 1946 Demokratıyız denilmiş ve sadece DP'nin 1950-54 yılları arasındaki icraatına sahip çıkılabılmıştır. Anayasa'ya "evet kampanyası"na alt kademe teşkilâtların isteksizliğine rağmen, nisbeten kayıtsız kalınmamıştır, dahası GÜRSEL, YTP'nin Cumhurbaşkanı adayı olarak açıklamıştır: "YTP'nin Reiscumhur adayı, Cemal GÜRSEL...YTP İl Başkanı GÖKAY, dün gazetecilere bu hususu açıkladı", (Son Havadis, 29 Ağustos 1961). Sonradan bu haber yalanlamıştır: "GÜRSEL, YTP Cumhurbaşkanı adayı olacağını yalanladı", (Cumhuriyet, 30 Ağustos 1961).
- (266) Aynı tarihte yapılan Senato seçimlerinde de % 14 oy alarak 28 senatör çıkarmıştır.
- (267) "YTP İl Başkanları toplantısında tenkitleri cevaplandıran ALİCAN, 'YTP, kuruluşundaki prensip ve gayelerden sarf-ı nazar etmemiştir. Bu düşünceler 1946'da DP'nin kuruluşunda esas olan temel düşüncelerdir. Bu bakımdan biz DP'nin devamı sayılırız' demiştir... Sivas YTP milletvekili Tahsin TÜRKAY şunları söylemiştir: 'Büyük krizden YTP'yi kurtarmalıyız. ALİCAN Zile konuşmasında, biz DP'nin devamıyız, demişti. Bu söz üzerine orada bulunan bütün demokratlar sevinç gözyaşları dökmüşlerdi. ALİCAN, Yüksel MENDERES'i partiye aldıktan sonra, partinin kapılması pahasına onu bırakmalı idi. Bize seçimi kazandıran YTP değil, DP'dir arkadaşlar. Partiyi sevk ve idare edenler bunu biliyorlar. Dağılacağız arkadaşlar", (Milliyet, 3 Eylül 1962).

Hükümetine katılan YTP, 1965 seçimlerinde 346.514 (% 3,7) oy alarak 19 milletvekili çıkarabilmiştir(268). Partinin Genel Başkanı ALİCAN ise, seçim bölgesi olan Sakarya'da gerekli oyları sağlayamamış ve iki günlük bir kararsızlıktan sonra millî bakiyeden düşen bir üyeliği kabul ederek milletvekili olabilmiştir(269). 1965 seçim sonuçları, YTP'nin gittikçe eriyen ve üyeleriyle sempatizanlarını AP lehine kaybeden, parti teşkilâtı olarak da hemen hemen tabanı kaçımayan bir parti olduğunu ortaya koymuştur(270).

YTP Genel Başkanlığına Ekrem ALİCAN'ın yerine 18 Ekim 1966 tarihinde İsparta milletvekili İrfan AKSU getirilmiştir(271). Partinin devamı konusunda çıkan bir anlaşmazlıktan dolayı, Genel Başkan İrfan AKSU ve YTP Başkanlık Divanı'nın istifa etmesi üzerine, 2 Mart 1968 tarihinde Genel Başkanlığa Diyarbakır milletvekili Dr. Yusuf AZİZOĞLU getirilmiştir(272). AZİZOĞLU'nun istifası üzerine de YTP Genel Başkanlığına Prof.Dr. Tahsin BANGUOĞLU seçilmiştir(273).

Eski DP'li seçmenlerin oylarını almak için kurulan bir muvazaa partisi olan ve 1965 seçimleriyle birlikte AP'nin anılan bölün-

(268) Bu 19 sandalyenin onaltısı, o tarihte uygulanan millî bakiye sistemi sayesinde çıkarılmıştır.

(269) ABADAN, Nermin; a.g.e. s. 203.

(270) ABADAN, Nermin; a.g.e. s. 208.

(271) Tercüman, 19 Ekim 1966.

(272) Cumhuriyet, 3 Mart 1968. "Dr. İrfan AKSU'nun önceki gece yapılan Genel İdare Kurulu toplantısında Genel Başkanlıktan istifa etmesi ve yerine AZİZOĞLU'nun seçilmesi, partinin feshedilmesinin beklendiği başkent siyasî çevrelerinde sürpriz olarak karşılanmıştı", (Cumhuriyet, 4 Mart 1968).

(273) Tercüman, 2 Mart 1970.

meyi tamamen temsil eder duruma gelmesiyle birlikte(274), hikmet-i vücudunu kaybeden YTP, 1969 genel seçimlerinde ancak % 2,2'lik oy nisbetiyle (197.929) 6 milletvekili çıkarabilmiştir.

Kuruluşuyla birlikte parti teşkilâtı kademelerinde AP ile birleşmenin gündeminde olduğu, kendine sosyal bir taban oluşturamayan ve mahallî eşraf sayesinde varlığını 1970'li yıllara kadar sürdüren YTP(275), 1973 genel seçimlerine katılmadan dağılmıştır.

Kuruluşu itibarıyla bir "Baraj Partisi"(276) olan YTP, esasen Türk seçmeni tarafından 1965 seçimleriyle tasfiye edilmiştir. Bundan sonra parti, ancak mahallî eşrafın nüfûzuyla Meclis'te temsil bulabilmiştir.

3. ADALET PARTİSİ (AP)

Eski Genelkurmay Başkanı Emekli Orgeneral Ragıp GÜMÜŞPALA(277), kuracağı yeni partinin kuruluş hazırlıklarını, ihtilâl yönetiminin i-

(274) AP, % 52,9 oy nisbetiyle tek başına iktidar olmuştur. AP'yi İNÖNÜ, daha 1965 seçimlerinin öncesinde İkinci Demirkırat Partisi olarak adlandırılıyordu: "Birinci Demirkırat Partisi, dinsizlik isnadından senelerce faydalandı. İkinci Demirkırat Partisi, buna bir de komünistliği eklemeye çalışıyor", (Milliyet, 29 Temmuz 1965).

(275) TEZİÇ, Erdoğan; a.g.e. s. 310; ABADAN, Nermin; a.g.e. s. 208-209; ARZİK, Nimet; Ekrem ALİCAN (Yaratılmış Lider), Yön, 14 Mart 1962, Sayı: 13, s. 15.

(276) "Prensipsizlik varsa, temelden vardı. Partiler fikir partisi değildi. İsyan partisi veya baraj partisi. Bu yeni kurulacak parti de 'Baraj ve Kanalizasyon Partisi' olarak düşünülüyordu. Hani gençler kötü yola sapmasın diye kulüpler kurulur, o cinstendi biraz", (ARZİK, Nimet; YTP Nasıl Kuruldu, Yön, 28 Şubat 1962, Sayı: 11, s. 15).

(277) GÜMÜŞPALA ordudaki tasfiye ile 2 Ağustos 1960 tarihinde Genelkurmay Başkanı iken emekliye sevk edilmiştir.

cazetini sorarak başlatmıştır(278). GÜMÜŞPALA, izmir'de "Ege'de pek yakında yepyeni bir güneş doğacak... Egeliler yakında arzularına kavuşacak..." mesajıyla başlattığı kuruluş çalışmaları için 30 Ocak 1961 tarihinde Ankara'ya gelmiştir(279). Başkentteki ilk temaslarla birlikte GÜMÜŞPALA, herhangi kurulacak bir partinin kurucularından olmayıp, yeni bir parti kurmaya kesin olarak karar vermiştir(280).

GÜMÜŞPALA, Ankara'da bulunuşunun ikinci günü Devlet ve Hükümet Başkanı GÜRSEL'i ziyaret ederek, bir saate yakın görüşmüştür.

(278) "... GÜMÜŞPALA'nın selamlarını getirdi. Ve sayın Orgeneral'in gazetelerdeki beyanlarımızı okuyarak kendisinin de bir parti kurmaya teşebbüs etmek istediğini ve düşüncelerimi sorduğunu söyledi. Ben de memnun olarak sayın Orgeneral'in acele etmeyerek derhal Ankara'ya teşrif etmesini, sayın ALİCAN'ın hazırlanmaya çalıştığı partide önemli bir yer almasını ve durumu ALİCAN beye de bildireceğimi anlattım", (ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 174).

(279) Adalet Partisi'nin kuruluş hazırlıkları bu tarihten itibaren basına yansımıştır.

(280) "Dün gece İzmir'den şehrimize gelen... GÜMÜŞPALA, yeni parti kurmak üzere teşebbüslere geçmiştir. GÜMÜŞPALA yarın bir basın toplantısı yaparak kuracağı parti hakkında izahat verecektir. Bu sabah Hür Demokrat Parti kurucularından Ertuğrul ALATLI, Gül Palas Oteli'nde Ragıp GÜMÜŞPALA ile bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada GÜMÜŞPALA, hiç bir partiye girmeyip yeni bir parti kuracağını söylemiştir", (Cumhuriyet, 31 Ocak 1961). GÜMÜŞPALA'nın Ankara'daki ilk günlerini yakın dostu ve AP kurucuları arasında yer alan emekli kurmay albay Şinasi OSMA şöyle anlatıyor: Kaldığımız otelde hemen çalışmalara başladık. GÜMÜŞPALA'nın geldiğini duyanlar otele koşuyorlar... ve görev almak istediklerini söylüyorlardı. GÜMÜŞPALA, ilk geldiğimiz gün E. ALİCAN ve MCP Genel Başkanı N. BOZKURT ile ayrı ayrı görüştü. İkisi de birlikte olalım diyordu... Fakat, biz bunların tutum ve davranışını, MBK ile olan yakınlığını görünce müzakereleri daha ilk gününde kestik. Zira, milletimizin artık öyle danışıklı döğüşlü istikamette gitmeyeceğine inanıyorduk", (Aktaran: SÜMER, Doğan; Demokrasinin 3 Generali, Tercüman, 27 Mayıs 1988).

GÜMÜŞPALA, görüşmeyi müteakip bir basın toplantısı düzenleyerek, şu açıklamayı yapmıştır:

"Gürsel Paşa'yı ziyaret ettim. Kendisi kumandanım ve sevip saydığım çok yakın arkadaşımıdır. Ziyaretim 50 dakika sürdü. Kendilerini tam sıhhatli ve neşeli buldum. Büyük azimleri hastalığı tamamen yenmiştir... Üzüntülü olarak geldiğim Ankara'dan sevinç ve sadet içinde dönüyorum. Gürsel Paşa, Kumandanlık hayatında bana büyük cesaret ve enerji vermiştir. Politika hayatına atılmak üzere bulunduğum bugün de aynı enerji ve cesareti almakta kuvvet buldum. Bu görüşmeden sonra politika hayatında daha faydalı vazifeleri sevk edebileceğime inandım".(281).

Bu görüşme ile partinin kuruluşu için Çankaya'dan icazet alınırken, adı da "Türkiye Adalet Partisi" olarak açıklanmıştır. Kuruluş çalışmaları TAP olarak sürdürülen parti, 11 Şubat 1961 tarihinde "Adalet Partisi" (AP) adıyla(282) kurulmuştur(283).

Programının ana hatları çerçevesinde AP:

"1- Çağdaş Garp medeniyeti hukukuna ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifadesini bulan zihniyete uygun bir cemiyet

(281) Düşünen Adam, 3 Şubat 1961, Sayı: 5, s. 9; Cumhuriyet, 1 Şubat 1961.

(282) Bu ad, Yassıada'da devrilen DP iktidarının bir ihtilâl mahkemesinde yargılandığı, eski DP'li kitlelerin aşağılandığı bir dönemde, anlamlı bir mesajdır.

(283) Milliyet, 12 Şubat 1961; Cumhuriyet, 12 Şubat 1961; Akis, 13 Şubat 1961, Sayı: 346, s. 12. Onbir kişi olarak açıklanan AP kurucuları şunlardır: Ragıp GÜMÜŞPALA, Tahsin DEMİRAY (eski Köylü Partisi lideri), Ethem MENEMENCİOĞLU (Prof. eski Köylü Partili), Necmi ÖKTEM (EMİNSU emeklisi Tümgeneral), Cevdet PERİN (Doçent), Muhtar YAZIR (Yayıncı, işadamı), Kamuran EVLİYAĞLU (gazeteci), Mehmet YORGANCIOĞLU (işadamı), İhsan ÜNAL (doktor), Şinasi OSMA (EMİNSU emeklisi albay).

düzeni ve hukuk devletinin gereği gibi kurulması ve tekemmül ettirilmesi gayemizdir.

6- Çalışma sahasının vatandaşlara en geniş ölçüde pürüzsüz olarak açık tutulması ve iş hürriyetinin mutlak suretle sağlanması lazımdır. Devletçilik, şahsî teşebbüsün bittiği yerde başlar. Ancak, zaruret hâllerinde tatbik edilir. İktisadî kalkınmamız için yabancı sermayenin teşvikine taraftarız.

8- Lâikliği, din aleyhtarlığı şeklinde anlamıyoruz. Devletin lâik olması, vatandaşların dinleri ile alâkalarını kesmek demek değildir. Her vatandaş, mensup olduğu din ve mezhebin ibadet şekillerini icrada serbesttir.

19- İdarî adem-i merkeziyetin samimi şekilde tatbikini, mahallî idare fikrinin takviyesini, cemiyetimizde nazım rol oynayan müesseselerin muhtar hale getirilmesini, demokrasinin teminatı olarak kabul ediyoruz. Sıkı merkeziyet sisteminin terkedilerek, tedricen hazırlanacak esaslara göre muhitin mahallî işlerinde muhtar idareye kavuşturulmasını ve her bakımdan mevzuatımızın adem-i merkeziyet icaplarına intibak ettirilmesini istiyor ve bunu millet hakimiyetinin ve vatan sathında içtimaî gelişmelerin bir zarureti sayıyoruz"(284).

İhtilâl şartlarında "geleneççi - Liberal" kesimin sözcülüğüne çalışan "Düşünen Adam"(285), partilerin kuruluşunun tamamlandığı gün-

(284) Adalet Partisi Programını Büyük Milletimizin Tetkikine Arzeder, Çelikkilt Matbaası, 1961, s. 1-2.

(285) Umumî Neşriyat Müdürünün Gökhan EVLİYAĞLU'nun olduğu haftalık siyasî bir dergidir. İlk sayısı, 5 Ocak 1961 tarihinde çıkmıştır.

lerde yeni partileri şöyle değerlendirmiştir:

"Bir de Egeliler inanacakları inandırabilecekleri, anlayacakları ve anlatabilecekleri liderler bekliyordu. Bu önderler milyonların aldandığını iddia etmek gülünçlüğüne düşen bir'lerden hiçbiri olamazdı. Murakabe, muvazene partisi olmak kuruntusunda olanlar ise hiç çıkmamalıydı ortaya. Bir partinin yanında, yarışa diğer bir parti, ancak memleketi daha iyi idare iddiasıyla girebilirdi. Murakabeyi millet yapardı. Millet beğenmediği idareye son vermesini bilir, istediği partiye hizmet fırsatı verirdi...

Kuruluş formalitesi bir dilekçe vermektan ibaret olan bir partiyi asıl parti yapacak olan eski DP'li kitle, yeni partiler arefesinde bu mülâhazalar üzerinde duruyordu. Bu kitle, herşeye rağmen CHP'ye yer olmadığına ve olmayacağına göre, eninde sonunda yeni bir partide birleşecekti...

Ege'de hava, sualine verilebilecek bir cevap: 46'da, 50'de ne ise bugün de aynı olduğu idi. Ne de olsa iklim aynı iklimdi" (286).

Hakikaten, yeni partilerin kaderini belirleyici olan, eski DP'li kitleyi temsil yetenekleri idi. 1945-1960 yılları arasındaki çok partili demokrasi tecrübemizle istikrar kazanmış partileşmeye sadece DP'yi kapatarak müdahale edilmişti. Öyleyse, ihtiyaç, esasta yeni kurulan 13 siyasî partiye değil, eski DP olacak bir partiye idi. Çünkü, bu partiyi tasfiye eden, seçmenleri değildi.

Bu bağlamda, ilk önemli hamle, AP'den gelmiştir. GÜMÜŞPALA, Ankara İl Teşkilâtının kurulduğu 5 Mart 1961 tarihinde bir basın

(286) Düşünen Adam, 17 Şubat 1961, Sayı: 7, s. 11.

toplantısı düzenleyerek, eski DP'lileri küçük düşürmek için kullanılan "kuyruk" ve "düşük" kelimeleri için şunları söylemiştir:

"Partimiz Adalet Partisi'dir. Adavet, yani düşmanlık partisi değildir. Memleketimizin birliğe esaslı bir ihtiyacı vardır. Esasen, 27 Mayıs bu maksatlar için yapılmıştır. 27 Mayıs'ı meydana getirenlerin bugün başımızda olmasına ve memleketi, vatandaşları birleştirme arzularına rağmen diğer bazı taraflardan falsolu sesler çıkmakta ve vatandaşlar arasındaki ahengi bozmaktadırlar. Bazı gazetelerde vatandaş gerek fert ve gerek kütle olarak küçülten zelilleştiren bazı kelimeler kullanılmaktadır. Türkiye'de sınıf olmadığı gibi "düşük" insan da yoktur. "Kuyruk" kelimesinin ise Birinci Cihan Harbinden sonra komünistler tarafından Azarbaycan'ın işgalinde bir hakim ve savcının karşısına çıkarılan münevver bir öğretmene okuma, yazma bilmeyen insanlar için ilk defa kullanıldığını söylersem, ve daha sonra bu kelimenin Nazım HİKMET tarafından sık sık tekrar edildiğini söylersem, nezih ve vatanperver Türk basını vatandaşları tezlil edici bu telimeyi kullanırlar mı, kullanmazlar mı artık bu onların takdirine kalmıştır"(287).

Bu açıklamayla birlikte tepkiler(288) sükün ederken, ihtilâlin lideri GÜRSEL de buna kayıtsız kalmamış ve 10 Mart 1961 tarihinde Kurucu Meclis'te tehditkâr sert bir konuşma yapmıştır:

(287) Cumhuriyet, 6 Mart 1961; Düşünen Adam, 10 Mart 1961, Sayı: 10, s. 11.

(288) "Kuyruk ve düşük sözleri mesele oldu... Eski Başbakan Yardımcısı M.İ. KIZILOĞLU, 'başla irtibatı yoksa, kuyruk demekle mana yok. Eğer varsa onu başla birleştirmek daha doğru olur ki, biz o başlara da düşükler diyoruz. Siyasî ve Parlamento tarihimizde uzun yıllar kalabilecek güzel terimlerdir. Düşenler baştır, kuyrukla irtibatı varsa ona, kuyruk demekle hiç mahzur yoktur...'. CHP G. sekreteri İ.R. AKSAL, 'Bu sözler R. GÜMÜŞPALA'nın kendi düşüncesidir. Bu mese-

"Demokrat Parti'yi eski pervasız alışkanlığı içinde yeniden hortlatmaya çalışanlar vardır ve onlar eski DP'nin Anayasa hususundaki temiz anlayışımızı kabûl etmeye müsait olmayan bedbaht unsurlarıdır. Bunlar, ihtilâlin manasını, hedefini halâ anlayamamış zavallılardır ve bir takım gayri ahlakî yollardan eski DP'li dürüst ve masum vatandaşlara kur yapmaktadırlar. Bunlar, tehlikeli bir ateş ile aynadıklarının farkında değildirler, fakat bunlar asla ve asla düşüncelerinde muvaffak olamayacaklardır.

le üzerinde durmak istemiyorum'. CKMP G.B. O. BÖLÜKBAŞI, haberi henüz okumadığını söylemiş ve...' Paşa'nın sözüne Paşa cevap versin' demiştir. YTP G. Başkanı E. ALICAN, 'Bu kelimeyi kim icat etmiş olursa olsun, o beni ilgilendirmesin. Sadece şunu söyleyebilirim, bu tabirlerden ben de hoşlanmıyorum' demiştir". (Cumhuriyet, 7 Mart 1961). "Paşam, latifeyi bir tarafa bırakırsak, her iki tabirin de yerinde olduğunu tekrarlayacağız. Tabii söz konusu tabirleri baştakilerin iğvasına kapılmış ve şimdi hakikati anlamış büyük vatandaş kitlesine teşmil etmemek şartıyla", (BAŞKUT, Cevat Fehmi; Gümüşpala'ya Açık Mektup, Cumhuriyet, 7 Mart 1961). "GÜMÜŞPALA'nın sözleri Bakanlıkça ele alındı... İçişleri Bakanı, yakında 'düşük - kuyruk' meselesi ile ilgili açıklama yapılacağını bildirdi... Bakan, GÜMÜŞPALA hakkında takibat yapıldığına dair haberlere de temas etmiş ve 'takibat yok, durum yalnız tetkik ediliyor', diye konuşmuştur", (Cumhuriyet, 9 Mart 1961). "Partisini kurar kumaz ilk icraat olarak kuyruk ve düşük yoktur fetvasını veren parti başkanının bu görüşü, bana bu 'gavura gavur demeyecek' sözünü hatırlattı. Bu ters fetva, Tanzimat'ın 'gavura gavur demeyecek' rejimini açması gibi, 27 Mayıs inkılabının da 'kuyruğa kuyruk demeyecek sistemini getirdiğini iddia etmek gibi birşey olmuyor mu?... Müsaade buyurun da, şimdi sahici kuyruklara da halk rahat rahat bu ismi versin". (VAROĞLU, Hamdi; Hayır Dua, Cumhuriyet, 10 Mart 1961). "Bugün bir Zümrüd-ü Anka kuşu, yeni kurulan başlıca iki partinin liderlerinin rüyasına girmektedir. Bunlara bakılırsa, son seçimlerde DP'nin bilinen ve bilimleyen usullerle aldığı dörtbuçuk milyon oy -Suzan SÖZEN'in meşhur romanının adıyla- bir Sahibini Bekleyen Kadın gibi muallâktadır. Ona şirin görünüldü mü, o okşandı mı, ona kompliman yapıldı mı bu dilber hatun kendisini hemen YTP veya TAP rüsumunu taşıyan partinin kucığına bırakıverecektir. Sayın GÜMÜŞPALA'nın pek çok kimseyi irkilten "Türkiye'de kuyruk ve düşük yoktur" sözü böyle bir inancın icabıdır... Eski DP'li militanlar iki yeni teşekkül arasında taksim olmaktadır. Meşhur tabirle kılıç artıkları ise -Yahut pala artıkları- CKMP'de başlarını sokacak bir yer bulmaktadırlar", (TOKER, Metin; Bağdat'tan Dönecek Hesap, Akis, 13 Mart 1961, Sayı: 350, s. 7).

Aziz arkadaşlarım, haklarımıza ve hürriyetlerimize ne kadar bağlı olursak, hürriyetler maskesine bürünerek millî birliği bozacak fitne ve fesat gayretlerine karşı da o kadar uyanık bulunmayı icabında bu gibi bozgunculara karşı milletçe harekete geçmeyi biliyoruz"(289).

Kapatılan DP aleyhtarı kesimlerin bu tepkileri, DP'li kitleye hangi partiyi tutmaları gerektiği hususunda kılavuz olmaya başlamıştır. Bu suretle, GÜMÜŞPALA, artan tepkilerden dolayı sonradan sözlerini tavzih gereğini duysa(290) da, eski DP'li kitleye önemli bir mesaj vererek(291), partisini AP - YTP yarışında öne geçirmiştir. Bundan sonraki gelişmeler içerisinde, AP'nin bir kısım üyeleri, AP'yi DP'nin bir devamı olarak göstermek ve Yassıada'da yargılanmakta olan devrik iktidarı tekrar işbaşına getirmek gayesiyle hareket ettikleri iddiasıyla(292), adlî takibata uğramıştır(293). Bu meyanda, AP, sert

(289) Cumhuriyet, 11 Mart 1961.

(290) "GÜMÜŞPALA sözlerini tavzih ediyor... AP Genel Başkanı bugün bir basın toplantısı tertipleyerek bazı gazete ve dergilerde partisi hakkında çıkan karikatür ve fıkralara tenas etmiş ve 'Bunlar bizi anlayamamışlardır', demiştir". (Cumhuriyet, 14 Mart 1961).

(291) Nitekim AP İstanbul Teşkilatı kurucularından olan eski milletvekili GÜVEN, 27 Mayıs hatıralarında bu mesajın kendisindeki etkisine işaret etmektedir: "Ben, AP Genel Başkanı R. GÜMÜŞPALA'nın 'Bu memlekette kuyruk, düşük yoktur', beyanı ile ortaya koyduğu mert ve cesaretli tutumun tesiri altındaydım. Arkadaşlarımı hemen karşıladım. Davetiniz Adalet Partisi'ne ise, evet, dedim". (GÜVEN, Muhit-tin; Sehpanın Altında Politika, Tercüman, 28 Mayıs 1989).

(292) Cumhuriyet, 17 Mart 1961.

(293) "AP G. Başkan yardımcısı ve Teşkilatlandırma Başkanı Mehmet YORGANCIOĞLU vilayetçe nezaret altına alınmıştır", (Cumhuriyet, 16 Mart 1961). "Dört AP'li daha dün nezarete alındı...AP'nin tutumuyla alâkalı olan tahkikat çerçevesi içinde dört kişi daha nezarete alınmış ve Poligon'a gönderilmiştir. Bunlar, partinin İl İdare Kurulu üyelerinden...", (Cumhuriyet, 17 Mart 1961). "AP teşkilatlandırma başkanı Mehmet YORGANCIOĞLU ilk tahkikatın hitamını müteakip bugün 1. Sulh Ceza Hakimliği tarafından sorguya çekilmiş ve neticede tevkif olmuştur", (Cumhuriyet, 9 Nisan 1961). "Bir AP'li daha nezarete alındı", (Cumhuriyet, 30 Nisan 1961). "Burdur'da iki AP'li ve 1 eski DP'li dün tevkif edildi", (Cumhuriyet, 22 Mayıs 1961). "5 AP'li tahliye edildi. Bundan bir müddet evvel nezarete alınan AP Genel İdare Kurulu üyelerinden Ahmet GÜKAN, Muhtar YAZIR, ve parti müfettişlerinden Cahit ALAĞÖZ, Avukat Naime TOKGÖZ ve Naci ÖKTEM dün serbest bırakılmışlardır". (Cumhuriyet, 8 Haziran 1961).

ihhtar ve uyarılara da maruz kalmıştır(294):

"Memleketin huzurunu kimse bozamaz. Eski rezaletlerin hortlamasına asla imkân vermeyeceğim. Memleketin huzurunu bozanların rahat durmayanların kafasını mutlaka ezmeye kat'i surette kararlıyım. Bundan kimse istisna edilemez".(295).

"Yeni yeni partiler kuruluyor. Hepsinde aynı doğuş hastalığı var. Bu hastalık -ki DP'nin batmasına sebep olmuştur- : Halk Partisi düşmanlığıdır. Yahu! Başka bir siyasî kanaat, siyasî yol, hü-lâsa başka bir sebep-i vücut yok mu?...

Bu partıcilik çok acaip bir hastalıktır. Bir tüzük, bir mühür, bir perdesiz merkez. Ondan sonra seçimi kazanıp iktidara gelmek ister"(296).

"Fena adamlar, işte kuyruk dediğimiz bu bedbahtlardır... Bunlar, DP'nin kötü artıkları, içleri kin dolu olanların sabırsızlarıdır... Bir de bunların daha sabırlı temkinli olanları var ki, bunlar yeni partilerde yer almakta, hele bir partiyi isim değişikliği ile DP olarak kurmaya çalışmaktadırlar... Bunlar amme vicdanında mücrim ve mahkûmdurlar. Bunları, cemiyet cezalandırmalı, millî meselelerimizde söz sahibi olmalarına asla müsaade etmemelidir"(297).

"Biz memlekette zedelenen Atatürk İnkılâbını korumak için 27 Mayıs İhtilâli'ni yaptık. İnkılâbın yumuşak elinden cesaret

(294) Bu ifadelerde, yeri geldiğinde YTP'nin payı da vardır.

(295) Devlet Başkanı GÜRSEL'in beyanatından, Cumhuriyet, 18 Mart 1961.

(296) FELEK, Burhan; Disiplin Meselesi, Cumhuriyet, 2 Mayıs 1961.

(297) Devlet Başkanı GÜRSEL'in Anadolu Ajansına verdiği beyanattan, Cumhuriyet, 13 Mayıs 1961.

olarak bazı çatlak sesler duyulmaktadır. Bu yumuşak el, icap ettiği zaman sert bir granit halinde bu çatlak seslerin kafalarında patlayacaktır. Bizi, yolumuzdan hiç bir kuvvet çeviremez. Atatürk inkılâpları için icap ederse on defa inkılâp yaparız"(298).

"...halkın karşısına çıkan yeni partilerimizin yaptığı nedir? Tıpkı düşük iktidar gibi bunlar da oy avcılığından başka bir şey düşünmez görünüyorlar. Bütün gayretleri, DP'den arta kaldığını sandıkları bir iki milyon oyu ne yapıp yapıp kapabilmek. Bunun için de son on yıllık devir dillerine âdeta bir tabu olmuştur. O on yılı ağızlarına alırlarsa çarpılacaklarını sanıyorlar. Varsa yoksa CHP'nin esbak mazisi. Dünün düşükleri sanki birer hürriyet mağduru... Baksanıza, metodları da aynı. Tek parti devrinde eline tesbih almayanlar şimdi parti propagandası yaparken, her gittikleri yerde camilerde boy gösteriyorlar"(299).

Bu siyasî gelişmeler sonrasında AP, "geleneççi - liberal" kesimi temsil yeteneğini, bu defa Yeni Anayasa'nın referandumu münasebetiyle ortaya koymuştur. Kurucu Meclis, 157 Sayılı Kanun'nun âmir hükmü(300) gereğince, Yeni Anayasa'yı 27 Mayıs 1961 tarihinde kabul etmiştir(301). Yine aynı kanun, Yeni Anayasa'nın halkoyuna sunulması-

(298) Devlet Bakanı Sıtkı ULAY'ın beyanatından, Cumhuriyet, 21 Mayıs 1961.

(299) NADİ, Nadir; Halâ Oy Avcılığı, Cumhuriyet, 15 Haziran 1961.

(300) "Madde: 34- Kurucu Meclis, Anayasa ile Seçim Kanunu en geç 27 Mayıs 1961 tarihine kadar tamamlar. Bu süre, bir defaya mahsus olmak üzere 15 gün uzatılabilir. Anayasa, bu tarihe kadar yine tamamlanmış olmazsa, 35. maddeye göre Temsilciler Meclisi'nin yerini alacak yeni bir Temsilciler Meclisi seçilir".

(301) "Halkoyuna sunulacak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kabul Tarihi: 27 Mayıs 1961", (T.C. Resmî Gazete, 31 Mayıs 1961). "İkinci Cumhuriyetin Anayasası ve Seçim Kanunu kabul edildi", (Cumhuriyet, 29 Mayıs 1961).

nı da düzenliyordu(302). Bundan dolayı, "Anayasa'nın halkoyuna sunulması hakkında Kanun", 28 Mart 1961 tarihinde kabul edilmişti(303). Bu gelişmeler sonrasında MBK, "Anayasa konusundaki propaganda serbestliği kararını" alarak(304) Anayasa'nın referanduma sunulması sürecini başlatmıştır.

"Propaganda Serbestliği Kararı", yönetimin ve 27 Mayıs yanlısı güçlerin eserlerini sahiplenme olgusundan dolayı, MBK'nin kararından da anlaşılacağı üzere, devlet destekli bir "Evet Kampanyası" olarak tezahür etmiştir. Çünkü, "... Referandumun esas anlamı sadece Yeni Anayasa'yı bir bütün olarak tesvip etmekten başka ve ziyade 27 Mayıs Devrimi'nin... Türk Milleti tarafından tasdik ve tasvibi"(305) idi.

"Evet Kampanyası"yla birlikte(306), resmi ve sivil güçler, yo-

(302) "Madde: 2- Kurucu Meclis'in kabul edeceği Anayasa, ancak halkoyu ile tasvip edildikten sonra kesinleşir". "Madde: 32- Anayasa'nın halkoyuna sunulması tarihi ve siyasi partilerin Anayasa konusundaki propaganda serbestliği kararını Milli Birlik Komitesi verir".

(303) T.C. Resmi Gazete, 1 Nisan 1961.

(304) "T.C. Milli Birlik Komitesi Kararı, Karar No: 56, T.C. Anayasası'nın halkoyuna sunulması ve Anayasa'nın halka tanıtılıp benimsetilmesi faaliyetlerinin başlangıç tarihleri hakkında, T.C. Milli Birlik Komitesi'nin 20 Haziran 1961 tarihli toplantısında; 157 Sayılı Kanunun 32. maddesinin 2. fıkrası ile Komite'nin haiz olduğu yetkiye dayanılarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın halkoyuna sunulma tarihi 9 Temmuz 1961 pazar günü ve Anayasa'nın halka tanıtılıp benimsetilmesi faaliyetlerinin başlangıç tarihi de 22 Haziran 1961 günü olarak kabul edilmiştir. 20.6.1961", (T.C. Resmi Gazete, 23 Haziran 1961).

(305) GİRİTLİ, İsmet; Referandum, Cumhuriyet, 6 Haziran 1961.

(306) "Partilere dünden itibaren propaganda izni verildi... Bu iznin referandum mevzuunda kullanılması ve başka yollara sapılmaması temenni ediliyor. MBK, bilhassa dinin siyasete alet edilmemesi lüzümüne dikkati çekiyor", (Cumhuriyet, 23 Haziran 1961).

ğun şekilde, Anayasa'nın benimsetilmesi, tanıtılması seferberliğine katılmışlardır. Bu cümleden olmak üzere, MBK üyeleri ve Temsilciler Meclisi üyelerinin yurt gezileri olmuş(307); siyasî partiler, açık hava toplantısı(308) ve radyo konuşmaları(309) yapmışlar; bazı dernek ve teşekküller de bu kampanyaya katılmışlardır(310). Burada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da "Kampanya"da görev aldığını belirtmek anlamlı olacaktır(311).

-
- (307) "Anayasa propaganda programı dolayısıyla kendilerine ayrılan bölgelerde bulunan Temsilciler ve MBK üyelerinden bir kısmı başkente gelmiştir", (Cumhuriyet, 3 Temmuz 1961).
- (308) "Onbinlerce vatandaş, dün Taksim alanında Anayasa'ya evet dedi... CHP İstanbul İl Teşkilatı,... Yeni Anayasa için vatandaşları evet demeye ve evet dedirtmeye davet eden ilk mitingini dün Taksim meydanında yaptı", (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1961).
- (309) "Partilerin Anayasa için radyo konuşmaları başladı. ALİCAN, Anayasa'ya evet denilmesini isterken, Memleketçi Parti'nin konuşmasında AP'nin tebliğine çatıldı", (Cumhuriyet, 29 Haziran 1961). "YTP, Memleketçi Parti ve Muhafazakâr Parti, dün radyoda evet dediler". (Son Havadis, 4 Temmuz 1961).
- (310) "Gençliğin Anayasa kampanyası başladı... Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Genel Başkanı Metin KUMBASAR,... işçisiyle, kadınıyla, izcisiyle, ziraatçisiyle, öğrencisiyle Türk Gençliği'nin,.. Yeni Anayasa'ya evet diyeceğini açıklamıştır... Ayrıca, bütün Türkiye'ye dağıtılmak üzere bir milyonu küçük, on bini büyük boyda döviz hazırlamıştır. Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı'na bağlı Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Türk Kadınlar Birliği, Türk Devrim Ocakları, Türkiye İzciler Birliği Türkiye Tekstil ve Örne Sanayii İşçileri Federasyonu gibi teşekküllerin üyeleri de bu kampanyaya bizzat katılacaklardır. İzciler daha şimdiden oto-stop usulüyle Anadolu'ya dağılmaya başlamışlardır", (Cumhuriyet, 26 Haziran 1961).
- (311) "Anayasa'ya evet kampanyası geliyor. Diyanet İşleri Başkanlığı da hazırladığı bir beyannameyi bütün yurda dağıttırıyor. D.İ.B.,Yeni Anayasa'yı İslam Dini açısından ele almış, İslam Dini görüşü ile Anayasamız başlığını taşıyan bir beyanname bütün memlekete dağıtılmak üzere teksir edilmiştir", (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1961).

Bu ortamda, "Evet Kampanyası"na kayıtsız kalarak Yeni Anayasa'ya samimi olarak "evet" demeyen tek parti, AP olmuştur(312). AP'nin Anayasa hakkındaki görüşlerini açıklayan basın bildirisi şöyle idi:

"Bir Millî Anayasa'nın geniş ve müsait zamanlar içinde dahi hazırlanması büyük güçlükler arzettiği ve azim ilmî araştırmaları gerektirdiği hakikati gözönünde tutulursa bir yılda ve bir devrin havası içinde meydana getirilen Anayasa'nın gerek şekil ve gerekse muhteva bakımından bir takım noksanlıkları ve fazlalıkları olmasını tabiî görmek icap eder. Nitekim, sayın Devlet ve Hükümet Başkanımız da bu noktaya işaret etmiş bulunmaktadır.

Anayasa, bu haliyle, iktidara geçecek partinin tatbikatı ve zihniyeti ile renk ve değer alacaktır. Partimiz de bu tatbikatta ikinci Cumhuriyetin millî bünyeye uygun hukukî müeyyidelerle teçhizi için çalışmayı bir memleket millet vazifesi bilmektedir. Yeni Anayasa'nın 1924 Anayasası'na kıyasla getirdiği hukukî teminat bakımından siyasî hayatımızda ileri bir adım teşkil ettiği düşüncesiyle ve AP idarecileri sıfatıyla destekliyoruz.

Bununla beraber, Millî hakimiyeti kayıtsız şartsız millette gören büyük Atatürk'ün: 'Hiç bir kuvvet, Türk Milleti'nin kendi kaderini kendisinin tayin etmesine mani olamayacaktır' vecizesinde ifadesini bulan hakikatlerin ışığı altında bizler de son demokrasi mücadelelerinde olgunluğunu isbat etmiş milletimizin sağduyusuna inanıyor, son ve kat'i hükmü yine onlardan bekliyoruz"(313).

(312) "CHP, CKMP ve YTP liderleri, gençlik, basın, dernekler, teşekküller, halkı devamlı olarak evet demeye çağırıyorlar", (Cumhuriyet, 27 Haziran 1961).

(313) Son Havadis, 27 Haziran 1961.

AP, Yeni Anayasa'ya karşı takındığı bu "muğlak tavır"la(314), gelenekçi - liberal kesimin 27 Mayıs'a tepkisini akıllıca temsil etmiştir. Yeni Anayasa, eski DP'li kitle tarafından, muhteva endişesi (315) bir yana, varlık bulduğu şartlar itibarıyla muhalefette konu olmak durumunda idi. Çünkü, Yeni Anayasa eski DP'li kesim dışlanarak (316), adeta bir CHP Meclisi olan Temsilciler Meclisi(317) tarafından DP iktidarının devrilmesi pahasına hazırlanmıştı.

-
- (314) "GÜMÜŞPALA Partisi tepkiler yaratan bir bildiri yayınladı. AP Anayasa'ya karşı muğlak tavır takındı", (Cumhuriyet, 27 Haziran 1961).
- (315) "AP'nin bu Anayasa karşısında saklamadığımız ve gözlerden kaçmayan bu üzüntülü hali işte bu sosyal devlet esasından doğuyor. Çünkü, bu esas yani sosyal hizmetlerin millete bırakılmayıp icabında devlet otoritesinin geniş selâhiyetleri içine alınması AP'nin bununla ilgili program ve prensipler ile de mutabık düşmemektedir. Bu durum karşısında siz AP'nin yerinde olsaydınız ne yaparsınız? Gayet tabiidir ki dosdoğru inandığınızı söylersiniz. İşte, biz de öyle yaptık ve görüşlerimizi apaçık ortaya koyduk... Anayasa'nın hukuk devleti yapısına evet diyor ve can ü gönülden alkışlıyoruz. Fakat, sosyal devlet esasına gelince bizim görüşümüz ve prensiplerimize uymuyor", (AP G.İ.K. üyelerinden Kamuran EVLİYAĞLU'nun radyo konuşmasından, Son Havadis, 3 Temmuz 1961). Bu hususta, o günün şartlarında belirtilmeyen; Anayasa'nın 'Başlangıç' kısmı ile hüküm giymiş DP'li siyâslere milletvekili ve senatör seçilme yasağı getiren 68. madde, zikre değerlidir.
- (316) "Faaliyetleri, yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs Devrimi'ne kadar Anayasa ve insan haklarına aykırı icraat ve siyaseti desteklemekte devam etmiş olanlar, Temsilciler Meclisi'ne üye seçilemezler", (157 Sayılı Kanun madde: 6/4).
- (317) "Prof. Nihat ERİM, Kurucu Meclis'in seçim yoluyla teşkilinin zaruret olduğunu söylemiş..... Bunun üzerine MBK üyelerinden Fazıl AKKOYUNLU, Nihat ERİM'e şu suali somuştur: Seçimle gelecek Kurucu Meclis Yassıada'dakilerin taraftarları olursa, bu en kötü ihtimal karşısında ne yapılacaktır? Prof. ERİM, böyle bir tehlikenin mevcut olduğunu söyledikten sonra şunları söylemiştir: Esasen 1957'de azınlıkta kalmışlardı. Mahkeme safahatından sonra daha da azalmaları mümkündür. Buna rağmen, bu tehlike doğarsa iş yine size düşecektir", (Cumhuriyet, 7 Kasım 1960).

AP'nin yeni Anayasa karşısındaki tutumu, "gelenekçi-liberal" kesimde övgüye(318) konu olurken, ihtilâl yönetimi (319) ve yanlılarının(320) sert tepkilerine neden olmuştur.

(318) "Adalet Partisi, 'Anayasa konusundaki kat'i hükmü Türk Milleti verecektir' demekle, Millî iradeye olan sevgi ve saygısını çok açık bir şekilde ifade etmiştir. Tebrik ederiz", (EVLİYAĞLU, Gökhan; Adalet Partisini Tebrik, Son Havadis, 28 Haziran 1961).

(319) GÜRSEL'in bir soruya cevabından: "Benim işittiğime göre onlar (AP) hayır demek niyetindedirler... Onlar küçük hesaplara sapıyorlar. Anayasa'ya bütün Milletçe evet dememiz lazımdır", (Cumhuriyet, 28 Haziran 1961). GÜRSEL'in Anayasa'nın halkoyuna sunulması münasebetiyle Ankara Radyosu'ndan yaptığı konuşmadan: "Maatteessüf böyleleri de vardır. Bu gibiler, sizleri yanıltmak için yalan, asılsız ve hayırsız söylentilerle yolunuzu şaşırtmak isterler. Bunlara karmayınız ve inamayınız. Bunlar, asla bizim dostlarımız değildir. Milletimizin kararsızlık içerisinde bulunmasından menfaat uman bedbaht ve karanlık insanlardır", (Cumhuriyet, 5 Temmuz 1961); MBK üyesi Sami KÜÇÜK, Adalet Partisi'nin tutumunu nasıl buluyorsunuz? Sorusunu şöyle cevaplandırmıştır: "Bu hususta henüz bir inceleme yapmadım. Eğer bu partinin uygunsuz bir hali görülürse mahkemece kapatılabilir. Adaletin kestiği parmak acımaz", (Cumhuriyet, 6 Temmuz 1961), GÜRSEL'in basın toplantısından: "Zannedirim, bu (AP) partinin iyi yolda olmadığını bilmeyen, partinin peşine düşen masum vatandaşlarla bizzat bu partinin başkanıdır", (Cumhuriyet, 7 Temmuz 1961).

(320) "Fakat, hayırcıların tuttuğu yol bu değil. Onlar, gazetelerinde kem küm ediyorlar. Radyoda imalı konuşuyorlar, açık toplantılarda her manaya gelebilecek lastikli laflar ediyorlar. El altından ve gizliden...", (NADİ, Nadir; Kim İnanır Sana? Cumhuriyet, 2 Temmuz 1961); ERGİN, Feridun: Evet Hayır ve Ötesi, Cumhuriyet, 3 Temmuz 1961; "Anayasa'ya hayır demek için; ya deli olmak, ya müstebit olmak, ya saltanat, ya herkesin malını parasını müsadere, elâlemin meskenine taarruz, haksız vergi... gibi şeylere taraftar olmalıdır", (FELEK, Burhan; Elbette Evet Diyeceğiz, Cumhuriyet, 29 Haziran 1961). Bu tepkileri EVLİYAĞLU'nun makalelerinden de tesbit edebiliriz: "Nerede ise, Anayasa'ya hayır demek isteyenleri, kırmızı rey kullanmak niyetinde olanları sanki bir yeraltı faaliyetine girişiyorlarmış, yahut korkunç bir suç işliyorlarmış gibi takip ettirmek is-

9 Temmuz'da yapılan Anayasa referandumunda, yeni Anayasa halk tarafından kabul edilmekle beraber, evet oyları % 60.4 nisbetinde kalmıştır. Referandumun sonucu(321), gelecek seçimlerde AP'nin başarılı olacağına da işaret etmiştir.

Kuruluşuyla birlikte, politikalarıyla ihtilâl yönetimine karşı, sistemli bir siyasal muhalefet ortaya koyan AP'nin bu tutumu, GÜRSEL'in sert bir ihtar mektubuyl(322) -ki, GÜMÜŞPALA'nın buna nisbeten meydan okuyan bir cevabı olmuştur(323)-, partinin kapatılması-

teyeceklerdir", (EVLİYAĞLU, Gökhan; Evet ve Hayır Üzerine, Son Havadis, 30 Haziran 1961). "Bazı gazetelerce hayır demek isteyenlerin takip edilmelerini temenni eder mahiyette manşetler vermeleri, sırf vatandaşı kendi vicdanlarıyla başbaşa bırakma yolunu tuttuğu için Adalet Partisi'nin kapatılmasını ister şekilde neşriyat yapmaları halkı rahatsız etmiştir. C. Gazetesi fıkırcısı B.F.'nin, başyazar N.N.'nin, V. Gazetesi yazı kadrosunun, H.V. Gazetesinden O.B.'nin M. Gazetesinden Ö.S.C.'in, D. Gazetesinden F.R.A.'ın vs.nin yazdıkları yazıları sarfettikleri ifadeleri, tekrarlanak bile bir milletin aydınlarını utandıracak derecede seviyesiz örneklerdir", (EVLİYAĞLU, Gökhan; Halkoyu Üzerine Düşünceler, Son Havadis, 13 Temmuz 1961).

(321) Oy hakkı olanların % 83'ü oylarını kullanmıştır. Oy verenlerin % 39,6'sı hayır demiştir.

(322) "GÜRSEL paşa, bizzat oturup sayın GÜMÜŞPALA'ya özel surette acı bir mektup kaleme alıp, bunu göndermeni emretti. Mektup gönderildi. Fakat, bu mektubun yalnız GÜMÜŞPALA'ya takdimi bir mana ifade etmiyordu ve halk efkârı bunu duymamış olacaktı. Bu sebeple... bu mektubun bir suretini de Cumhuriyet Gazetesi'ne gönderip, yayınlanmasını rica ettim. Durundan sayın GÜRSEL'in de haberi vardı", (ULAY, Sıtkı; a.g.e. s. 193). Mektubun tam metni için EKLER bölümüne bakınız.

(323) Şinasi OSMA, GÜMÜŞPALA'nın GÜRSEL'in mektubunu okurken gözyaşlarını tutamadığını ve 25 Temmuz'da da "mektuba" cevap verdiğini belirtir, Aktaran: SÜMER, Doğan: Demokrasinin Üç Generali, Tercüman, 29 Mayıs 1988. GÜMÜŞPALA'nın cevabının tam metni için EKLER bölümüne bakınız.

nı gündeme getirmiştir(324). Bununla birlikte, AP'nin kapatılması yoluna gidilmemiştir(325).

Bu siyasî şartların devamında vukû bulan bir gelişme, 5 Eylül 1961 tarihindeki "Yuvarlak Masa Toplantısı"nda siyasî parti liderlerine akdettirilen "Müşterek Beyanname" (Milli Deklarasyon)'dir(326).

- (324) "GÜRSEL'in AP'ye ihtarının tepkileri büyük oldu... Bakanlar Kurulu GÜMÜŞPALA'ya gönderilen mektubu müzakere etti", (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1961); "... gazetecilerin suallerini cevaplandırın Mucip ATAĞLI, tutumu beğenilmeyen partilerden birinin AP, diğerinin de YTP olduğunu söylemiş ve tutumları memleket menfaatlerini büyük nisbette zedeleyecek olan partilerin kapatılabileceğini bildirmiştir", (Son Havadis, 6 Ağustos 1961); "AP hakkında kat'i kararı hükümet alacak... AP ile ilgili dosya Ankara örfi İdare Komutanlığı tarafından İçişleri Bakanlığı'na verilecek", (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1961); "AP'ye ait soruşturma dosyası Kabine üyeleri tarafından inceleniyor... ÖZDİLEK, Bakanlar Kurulu görüşükten sonra işin MBK'ne arzedileceğini söyledi". (Cumhuriyet, 8 Ağustos 1961); "Bakanlar Kurulu, AP ile ilgili dosyaların tetkikine başladı", (Cumhuriyet, 9 Ağustos 1961); "AP ile ilgili dosya MBK'ne verildi. Bakanlar Kurulu ile MBK, önümüzdeki günlerde müşterek bir toplantı yaparak mesele hakkında kat'i karara varacaklar", (Cumhuriyet, 11 Ağustos 1961).
- (325) "Fahri ÖZDİLEK ile Sıtkı ULAY Bakanlar Kurulu odasına girdiler... Sıtkı ULAY:.. ilk sözü aldı: Arkadaşlar dedi, biliyorsunuz ki Adalet Partisi diye bir teşekkül kuruldu. Bunlar, Demokrat Parti'nin halefleri. Bu partinin kapatılması hakkında bir teklif getirdik. Uzun müzakereye lüzum olacağını zannetmiyorum. Lütfen, evvela şu kararı çıkaralım. Elindeki AP'yi kapatma kararını bohça gibi saran dosyayı masanın üzerine sert bir eda ile attı ve ilave etti: Bu kararı vermekten korkacak olanlar varsa istifa edebilirler... Bakanlar Kurulunun AP'nin kapaması hakkındaki kararı reddetmesinden bir gün sonra...", (BABAN, Cihad; a.g.e. s. 240-253).
- (326) "Parti liderleri dün Millî Antlaşmayı imzaladılar. Liderler konuşmalarında 2. Cumhuriyeti korumaya, rejimin ahlak yapısını teşkil eden müşterek beyannamenin esaslarına sadık kalacaklarına şerefleri üzerine söz verdiler", (Cumhuriyet, 6 Eylül 1961).

Bu beyanname(327), özü itibarıyla, başlatılacak seçim dönemi ile bunun sonrasında kurulacak olan demokratik düzenin vesayet altına alınmak istenmesidir. İhtilâl yönetiminin bu "anlaşmaya" atfettiği önemi, GÜRSEL'in beyanında bulabiliriz:

"Bugün, bu güzel ve hayırlı teşebbüsü ikmal ederken bir kaç söz söylemek isterim. Bu teşebbüs normal bir cemiyette hatıra bile gelmez. Fakat, on seneden beri memleketi idare edenler cemiyette o kadar his, fikir, kazanç ve iman kargaşalığı yarattılar ki, eğer böyle bir anlaşmaya varılmasa idi, müteakip hayatımızın felaketlere sürüklenmesi daima düşünülebilirdi.

İşte, bunu önlemek için MBK arkadaşlarım, parti mümessilleri büyük gayretler sarfetmişlerdir"(328).

Burada, 15 Ekim 1961 seçimleriyle kurulan demokratik düzene ipotek koyma durumunda olan bu deklarasyonun, ilk kez onbir gazete (basın) tarafından teklif edildiğini(329), ve bu deklârasyonun anılan teklifin GÜRSEL tarafından "gayet vatanperverane" olarak değerlendirildi-

(327) "Müşterek Beyanname'nin tam metni için EKLER bölümüne bakınız.

(328) GÜRSEL'in anıza törenini müteakip yaptığı kapanış konuşmasından, (Cumhuriyet, 6 Eylül 1961).

(329) "TEKLİF EDİYORUZ: Biz aşağıda adları bulunan gazeteler, Türk gençliğinin Hürriyet mücadelesinde canını vermekten dahi çekilmeyeceğini ispat ettiği büyük günün yıldönümünde, milletin yarınki hayatına yön vermekte birinci derecede görevli olan siyasî partilerin o gençliğe lâyık bir armağan vermelerini istiyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni baştan ve demokratik esaslara göre kurulmakta olduğu bugünlerde, demokratik hayatın temel şartı olan çok partili rejimin bundan böyle tehlikeye düşmemesi için, siyasî partilerin sayın Devlet Başkanı'nın riyasetindeki bir "Yuvarlak Masa" etrafında toplanarak şu hususta mutabık kalmaya ve bunu millete ilân etmeye davet ediyoruz:

rilmesiyle(330) başlayan bir süreçle varlık bulduğunu belirtmek, dönemin siyasî atmosferi bakımından anlamlı olacaktır.

Millî Deklârasyon'la Yassıada Kararlarının "tartışılmazlığı-
nın" teminat altına alınmasıyla(331), Derhal "Yüksek Adalet Divanı"
kararları açıklanmış(332) ve ölüm cezaları infaz edilmiştir(333).
Böylece, ülke yönetimine el konulduğunda belirlenen önemli bir de-
mokrasiye geçiş şartının(334) yerine getirilmesiyle, dikkatler 15 E-
kim tarihinde yapılacak genel seçimlere çevrilmiştir.

1- Atatürk Devrimleri'ne ve yeni Anayasa'ya tam manasıyla bağlı kalacaklarını
ve bunların üzerinde herhangi bir taviz vermeyeceklerini,

2-Millet iradesini çiğneyen düşük iktidarın millî vicdanda yer eden mahkûmi-
yetinin hiç bir şekilde temyize tabi tutulmasına inkân bırakmayacaklarını,

3-Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı'nca verilecek bütün kararları toplu olarak
tasvip edeceklerini ve ileride de bu kararlar hakkında her hangi bir itiraz te-
şebbüsünde bulunmayacaklarını,

Bu taahhütler milletçe kısa zamanda demokratik rejime kavuşmamız için başlıca
şart olan güvenlik havasını yaratacaktır.

Partilerimizi bu 'güven'i birlikte ifade etmek için sayın GÜRSEL'in başkanlığı
ğında bir toplantıya çağırırken milletimize de tercüman olduğumuz inancındayız.
Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Havadis, Hürriyet, Hür Vatan, Milliyet, Tanin, Ter-
cüman, Vatan", (Cumhuriyet, 28 Nisan 1961). Bu teklife tepkiler de (Örneğin,
Son Havadis) olmuştur.

(330) "Gayet vatanperverane bir tekliftir. İstikbal için de bir teminat sayılabilir.

Bu benim programımda vardı, fakat zamanını bekliyordum", (Cumhuriyet, 29 Nisan
1961).

(331) Milli Deklârasyondan: "Türk adaletine inanıyoruz. Siyasi partiler olarak Yüksek
Adalet Divanı'nın vereceği hükümlere tesir edebilecek herhangi bir beyanda bu-
lunmayacağız ve hiçbir safhasında bu hükümlerin tartışılmasına veya istisnalarına
meydan vermeyeceğiz".

(332) Cumhuriyet, 16 Eylül 1961.

(333) POLATKAN ve ZORLU'nun hükümleri infaz edildi, (Cumhuriyet, 17 Eylül 1961).

"Menderes hakkındaki hüküm de infaz edildi", (Cumhuriyet, 18 Eylül 1961).

(334) GÜRSEL'in basın toplantısından: "Biz onları suçlu gördüğümüz için idareden el
çektirdik. Onların suçluluğu meydana çıkmadan da seçim yapmamaya kararlıyız",
(Cumhuriyet, 1 Haziran 1960).

GÜRSEL'in, yapılamama ihtimalini "millî felâket" olarak değerlendirdiği(335) ve dört partinin (AP, CHP, CKMP ve YTP) katılabildiği 15 Ekim 1961 genel seçimlerinin propaganda serbestisi, İçişleri Bakanlığı'nın bir tamimi ile 24 Eylül 1961 tarihinde başlamıştır(336). Bu propaganda serbestisinin, 5 Eylül 1961 tarihindeki "Yuvarlak Masa Toplantısı"nda imzalanan "Millî Deklârasyon"un izin verdiği ölçüde bir serbestî olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. "Deklârasyon"da seçim mücadelesine sınırlılık getiren en önemli husus şöyle idi: "... ihtilâlin yıktığı ve millî vicdanın mahkûm ettiği DP zihniyetini ve onu temsile veya devam ettirmeye teşebbüs mahiyetindeki her türlü davranışı şiddetle reddederiz". Ayrıca, seçim tedbirlerinden olmak üzere, seçim kanunu ve "inkılâp" aleyhine işlenecek suçların seri şekilde yetkililer tarafından takip edilip sonuçlandırılması gereği hakkında, Adalet Bakanlığı'nca bir tamim(337) de yayınlanmıştı.

(335) GÜRSEL'in radyoda yayınlanan konuşmasından: "Seçimleri yapamazsak millî felâket o zaman olacaktır", (Cumhuriyet, 21 Eylül 1961).

(336) "Seçim propagandası bu sabah başlıyor. İçişleri Bakanlığı bir tamim yayınladı", (Cumhuriyet, 24 Eylül 1961).

(337) 7 maddelik bu tamimin 3. maddesi şöyle idi: "Seçimler esnasında yapılacak propaganda konuşmalarında vukuu muhtemel herhangi bir hadisenin veya sarfedilecek sözlerin ceza takibatını gerektirip gerektirmediğinin tesbiti ve aynı zamanda propagandanın kanunen tayin olunan hudutları aşmamak şartıyla tam bir serbesti ve huzur içinde yapılacağını, adaletin temsil ettiği vakar, itimat ve tarafsızlığı vatandaşlara ve konuşanlara telkin etmek ve konuşmaların bu şekilde devam ve cereyanını sağlamak amacıyla C. Savcılarının veya bu işle görevlendirilecek yardımcılarının konuşma yerlerinde bizzat hazır bulunmaları", (Cumhuriyet, 28 Eylül 1961).

Bu şartlar altında, bir ihtilâl yönetimi içerisindeki seçim mücadelesinde AP'li konuşmacılar, ilk günden itibaren imalı ifadelerle(338), kapatılan DP'nin devamı olduklarını ortaya koymaya çalışmışlardır. AP'nin bu seçim propagandası üslûbuna GÜRSEL, ilk tepkisini şu ifadelerle belirtmiştir:

"Bunlar, ne imzasını tanıyan ne memleket menfaatini tanıyan ne de millî vicdanı hesaba katan adamlardır. Bu konuşmalar bir hizmet değil, memleketi fesada vermektir. Tabî savcılar takibata geçiyorlar. Fakat, bu dahi olmamalıdır. Konuşan adamlar, seviye itibarıyla böyle konuşmaması gereken insanlardır. Bu hareketler teesüfe şayandır ve hakikaten üzünecek şeydir"(339).

Bu şekilde devam eden seçim propagandalarında, AP'nin İstanbul Mısırçarşısı önünde düzenlediği, sonradan Sehpalı Miting(340) olarak adlandırılan açık hava toplantısının özel bir yeri vardır.

(338) AP İl Başkanı Muhittin GÜVEN'in Taşlıtarla'daki mitingte yaptığı konuşmadan:

"Taşlıtarlalılar, sizlere bakarken neler söylemek istediklerinizi, benden neler beklediğinizi anlıyorum", (Son Havadis, 25 Eylül 1961). AP İstanbul milletvekili adayı İbrahim ABA'nın yine aynı mitingte yaptığı konuşmadan: "Eserlere (AP) eserler katarak hizmetine devam edecektir", (Son Havadis, 25 Eylül 1961). "Adana AP mitinginde... diğer bir hatip de on seneden beri her köye su getirildiğini, memleketin dört bir bucağının yollarla birbirine bağlandığını söyledikten sonra, AP'nin bu politikayı yürüteceğini ifade etmiştir. Ahmet TOPALOĞLU da... AP'nin DP'nin bir devamı olduğunu ima etmeyi ihmal etmemiştir", (Cumhuriyet, 25 Eylül 1961).

(339) GÜRSEL'in, basın mensuplarının, "Adalet Partisi mensupları Yuvarlak Masa'da atmış oldukları imzaya riayet etmiyerek bazı konuşmalar yapmaktadır, ne dersiniz?" sorusuna verdiği cevaptan, Cumhuriyet, 29 Eylül 1961 .

(340) "... açık hava toplantısında, idam sehpaşısı şeklinde birbirine çatılmış şekilde duran kalaslar, gerek toplantıya katılanların, gerekse oradan gelip geçenlerin dikkatini çekmiştir. Uç kısmına hopperlör kordonlarının bağlı bulunduğu bu kalasın kim tarafından, ne maksatla kurulduğu anlaşılamamıştır", (Cumhuriyet, 30 Eylül 1961).

Bu mitingte konuşan AP İl Başkanı GÜVEN, AP'nin kapatılan DP'yi temsil etme durumunda olduğunu imalı ve soyut (dönemin basın organlarındaki yaygın ifadeyle; "yuvarlak") ifadelerle ortaya koymuştur:

"Bu mikrofona çıkmadan çok önce de sizlerle beraberdik. Size hizmet etmiş olanların manevi huzurunda, sizlere hitap ediyorum, sizlere güveniyorum... Bir saat veya biraz daha sonra, şu minarelerden sizleri camiye davet edecekler. Gidiniz ve bu milletin "nurlu istikbâli"(341) için Tanrı'ya dua ediniz... Sizlere söylemek istediğim çok şeyler var. Fakat siz benim ne demek, ne söylemek istediğimi anlıyor, biliyorsunuz"(342).

Seçim kampanyası döneminde AP'li konuşmacılar, böyle imalı konuşmaların yanısıra, sonu mahkûmiyetle biten konuşmalar da yapmışlardır:

"DP'ye ve bize kuyruk diyorlar, fakat bir gün gelecek bu kuyruklar birer kırbaç olup, beyinlerinde şaklayacaktır"(343).

AP'nin kapatılan DP'yi diriltme olarak değerlendirilen bu tutumu, ihtilâl yönetiminin dışında, diğer partilerde de tehditkâr tepkilere konu olmuştur:

"Bu memlekette hiçbir kuvvet, tarihe karışmış olan DP'yi ve onun zihniyetini hortlatamayacaktır. Buna teşebbüs edenler, mem-

(341) Bu ifade, eski bir DP sloganıdır.

(342) Cumhuriyet, 30 Eylül 1961.

(343) AP senatör adayı Ethem ERDİNÇ'in Kütahya'nın Aslanapa bucağında yapılan mitingte yaptığı konuşmadan alınmıştır. Aday ERDİNÇ, bu konuşmasından dolayı mitingi takip eden Cumhuriyet Savcısı tarafından mahkemeye sevk edilmiş ve mahkeme de, 6 ay hapis ve 500 TL. para cezasına mahkûm etmiştir, Cumhuriyet, 5 Ekim 1961.

leketin zinde kuvvetini karşılarında bulacaklardır. Memleket tarihinde kin, intikam ve öç alma bir defa yerleşirse artık bu memlekette yaşayamayız"(344).

"Onların maksadı, zengin bir babanın mirasına konmak gibi bir mirasyedilik, bir nevi ıskatçılıktır. Ama, millet, ne idüğü belirsiz bu politikacılara cevabını verecektir. Durum onu gösteriyor ki, tekrar hesap sormak, kelle istemek durumuna düşebiliriz"(345).

Seçim kampanyası süresince, mensuplarının en çok adli takibata uğradığı parti olan AP'nin (346) paratoneri, yapıcı konuşmaları, itidal ve sükûnetiyle Genel Başkanları Ragıp GÜMÜŞPALA olmuş-

(344) CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü AKSAL'ın Antalya mitinginde yaptığı konuşmadan: Cumhuriyet, 5 Ekim 1961.

(345) Ahmet OĞUZ'un CKVP'nin Taksim mitinginde yaptığı konuşmadan (Konuşmasında GÜMÜŞPALA'dan Gecekonducu Gümüşpala diye de bahsetmiştir), Cumhuriyet, 12 Ekim 1961.

(346) "Ödemiş'te iki AP'li tevkif edildi... Bir AP'li nezarete alındı", (Cumhuriyet, 29 Eylül 1961); "AP İzmir İl Başkanı AYTAŞ tevkif edildi. AP İstanbul İl Başkanı aleyhinde de tahkikat açıldı", (Cumhuriyet, 30 Eylül 1961). AP İstanbul İl Başkanı Muhittin GÜVEN dün Örfî İdareye sevk edildi", (Son Havadis, 1 Ekim 1961); "Dört AP'li aday hakkında daha tahkikat açıldı, GÜMÜŞPALA'nın eşinin ifadesi alındı", (Cumhuriyet, 1 Ekim 1961); "Adana'da ve Kayseri'de oniki AP'li nezarete alındı", (Cumhuriyet, 3 Ekim 1961); "M. GÜVEN tevkif edildi", (Son Havadis, 3 Ekim 1961); "İstanbul'da üç AP'li daha mahkemeye tevkif edildi", (Cumhuriyet, 4 Ekim 1961); "Ap Genel Başkanı hakkında Savcılık takibat açtı... İki AP'li daha tevkif edildi... Senatör aday E. ERDİNÇ altı aya mahkum oldu", (Cumhuriyet, 5 Ekim 1961); "AP İzmir İl Başkanı aynı anda tahliye ve tevkif edildi", (Cumhuriyet, 8 Ekim 1961). "7 AP'li nezarete alındı". (Son Havadis, 2 Ekim 1961).

tur(347). 15 Ekim 1961 genel seçimleri beklenildiğinin(348) aksine, "MENDERES için zafer" olarak sonuçlanmıştır(349). Çünkü, gelenekçi - liberal kesimi temsile çalışan ve bundan dolayı da çeşitli şekillerde DP'ye sempatilerini ortaya koyan partiler (AP, YTP, CKMP), toplu olarak oyların % 62,3'ünü kazanmışlardır(350). Tabii ki, bunda asıl başarı da, kuruluşlarından itibaren "Gecekondular Partileri" olarak aşılana yeni partilerden "Adalet Partisi"ne aittir.

15 Ekim seçimleri sonrasında, II. Cumhuriyet'in ilk hükümeti-

(347) GÜMÜŞPALA, bu seçim dönemini ve henüz kurulan demokratik düzeni şöyle değerlendiriyordu: "Demokrasimizi tekamül ettirmek ve tabii siyasî hayata varmak zaman işidir. Her Türk, her politikacı, her parti ve her devlet adamı, bu gayeye erişilmesi için yapıcı olmalı ve sadece demokrasiye hizmet etmelidir", (Aktaranlar; KORKUD, Refik; İKİZ, Nedret: Adalet Partisi -Portreler ve Fikirler-, AP Yayını, İstanbul, 1962, s. 23).

(348) Antalya Cumhuriyet Meydanı'nda tertiplenen CHP mitinginde Muammer AKSOY şu ifadeleri kullanıyordu: "AKSOY, saat 12.10'da sözü AKSAL'a devrederken şu ifadeyi kullandı: 'İNÖNÜ'den sonra ikinci büyük devlet adamı, inşallah 15 gün sonra memleketimizin Başbakanı İsmail Rüştü AKSAL geliyor' dedi", (Cumhuriyet, 5 Ekim 1961); "Yarın millet konuşacak ve böylece 27 Mayıs'ın meşruluğunu kendi sesi ile bir daha bütün dünyaya ilân edecektir", (NADİ, Nadir; Yarın Millet Konuşacak, Cumhuriyet, 14 Ekim 1961).

(349) Feroz ve Bediâ Turgay Ahmad; a.g.e. s. 239.

(350) Seçim kütüklerine kayıtlı 12.925.295 seçmenden 10.522.000'i (% 81.41'i) oylarını kullanmıştır.

Milletvekili seçimlerinde şu sonuçlar alınmıştır:

CHP	oyların	% 36,7'si	ile	173	milletvekilliği,
AP	"	% 34,7'si	"	158	"
CKMP	"	% 13,9'u	"	65	"
YTP	"	% 13,7'si	"	54	milletvekilliği kazanmıştır.

Çoğunluk sistemi uygulanan Senato seçimlerinde ise sonuçlar şöyle idi:

CHP	oyların	% 37,2'si	ile	36	senatörlük,
AP	"	% 35,4'ü	"	70	"
YTP	"	% 13,9'u	"	28	"
CKMP	"	% 13,4'ü	"	16	"

ni(351) CHP ile kuran AP, bu koalisyondan sonra, 1965 yılında kurulan ÜRGÜPLÜ Koalisyon Hükümeti'ne(352) kadar, hükümet etme sorumluluğunda bulunmamıştır.

1965 seçimleri öncesinde AP, 17 Kasım 1963 mahalli seçimlerinin sonuçlarına göre(353), % 45,87 oy nisbetiyle birinci parti olmuştur. Partide bundan sonraki önemli gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz: Emekli General olduğu için bir paratoner olarak partinin başına getirilen, fakat bir "dava adamı"(354) olarak ortaya çıkan, hem demokratları sonuna kadar savunan, hem de kendi ifadesiyle "tabii siyasî hayat" öncesi partisini çeşitli badirelerden koruyan lider GÜMÜŞPALA, 6 Haziran 1964 tarihinde vefat etmiştir(355). Bu şekilde boşalan AP Genel Başkanlığının doldurulması amacıyla 27 Kasım 1964 tarihinde toplanan AP Büyük Kongresinde(356) Genel Başkanlığa Süleyman DEMİREL seçilmiştir(357). AP, 18 Temmuz 1965 tarihinde de kapatılan DP'nin diğer adı olan "Demirkırat"a(358) izafeten "Kırat"ı partinin amble-

(351) Bu, I. İNÖNÜ Koalisyon (CHP-AP) Hükümeti'dir: 20.11.1961-1.6.1962.

(352) Bu koalisyon (23.2.1965-22.10.1965), AP, CKMP, MP, YTP'den kuruldu. 1965 seçimleri öncesinde son hükümettir.

(353) Seçim kütüklerine kayıtlı seçmenlerin % 75,54'ünden; % 45,87'si AP'ye, % 36,97'si CHP'ye, % 6,5'i YTP'ye, % 2,6'sı CKMP'ye oy verirken, geri kalan oyları da MP, TIP ve bağımsızlar paylaşmışlardır.

(354) AKYOL, Taha; Sağın Kalın Çizgileri, -AP ve Sonrası-, Tercüman, 13 Şubat 1988.

(355) "AP liderinin... vefatı, bütün yurttta derin teessür yarattı", (Tercüman, 7 Haziran 1964).

(356) "AP Büyük Kongresi, bugün 1900 delege ile açılıyor", (Tercüman, 27 Kasım 1964).

(357) "AP Genel Başkanlığına 1072 oyla Süleyman DEMİREL seçilmiş, Sadettin BİLGİÇ 552, Tekin ARIBURUN 39, Ali Fuat BAŞGİL ise 4 oy almışlardır. 12 oy pusulası da boş çıkmıştır", (Tercüman, 30 Kasım 1964).

(358) Demokrat'a benzerliğinden dolayı yapılan Demirkırat, o tarihlende âdeta DP'nin nâm-ı diğeridir.

mi olarak kabul etmiştir(359). AP, tepkilere sebep olan bu amblem değişikliği(360) ile, halk nazarında kapatılan DP ile özdeşleşerek 1965 seçimlerine girmiştir.

Kuruluşundan beri, yerine geçtiği DP'nin geleneksel tutumuna uygun olarak, devamlı surette devlet ve hükümete karşı halk kitlelerinin savunucusu rolünde olan AP(361) için bu seçimler, tam bir zaferle sonuçlanmış ve parti, % 52,87 oy nisbeti (240 milletvekili) ile tek başına iktidar olmuştur(362). "Büyük Türkiye" sloganıyla iktisadi büyümeyi kendisine hedef seçen AP(363), 1969 seçimleri öncesinde (16 Eylül 1969'da Yassıada idamlarının yıldönümünde) Celâl BAYAR'ın eski demokratları "sandığa gitmemeye çağırması"na(364) rağmen, 1969 genel seçimlerinde oy nisbetindeki düşüşle birlikte yine tek ba-

(359) "AP'nin serbolü Kır At. Adalet Partisi, kitap ve güneş amblemini değiştirip, seçimlere 'At' amblemi ile girecektir. Merkez Temsilciler Meclisi'nde 'At' serbolü beğenilmiş, bunun 'Demir Kırat'ı hatırlatacağı belirtilmiştir", (Milliyet, 19 Temmuz 1965).

(360) "İç politikayı karıştıran AP'nin Kır At'ı. AP'nin seçim arefesinde değişen amblemi iç politikayı karıştırdı. Karşı taraf, AP'yi Demokrat Parti'nin devamı olduğunu ilânla suçluyor. Kırat, DP'nin 'Demirkırat'ından alırmaymış. İthamlar devam ederken matbaalar 50 milyon rozet basıyorlar", (Tercüman, 23 Temmuz 1965). "Başbakan Yardımcısı ve AP Genel Başkanı DEMİREL... birinci, ikinci kırat iddiaları konusunda şöyle demiştir: Neden bu attan korkuluyor, bir türlü anlamadım. At kimseye zarar vermiş değil ki. Orta Asya'dan Anadolu'ya at sırtında geldik nihayet", (Tercüman, 4 Ağustos 1965).

(361) ABADAN, Nermin; a.g.e. s. 147.

(362) Kütüğe kayıtlı 13.679.753 seçmenden 9.748.678'inin (% 71) oy kullandığı bu seçimlerde, CHP de % 28,75 oy nisbetiyle 134 milletvekili çıkartmıştır.

(363) ÇAVDAR, Tefik; Adalet Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 8. Cilt, İletişim Yayınları, s. 2092.

(364) AKYOL, Taha; Sağın Kalın Çizgileri, -AP ve Sonrası-, Tercüman, 15 Şubat 1988.

şına iktidar olabilme başarısını göstermiştir(365).

Parti içi çekişmeler, AP'yi 1970 yılında bir bölünmeye götürmüştür. AP'den istifa eden "BİLGİÇ'ci" 26 milletvekili, Celâl BAYAR'ın desteği ile 17 Aralık 1970 tarihinde "Demokratik Parti"yi(366) kurmuşlardır(367). BAYAR'ın kızı Nilüfer GÜRSOY'la, MENDERES'in oğlu Mutlu MENDERES de kurucuların arasındaydı. Partinin Genel Başkanlığına 23 Aralık 1970 tarihinde Meclis eski Başkanı Ferruh BOZBEYLİ getirilmiştir(368). Demokratik Parti, Adalet Partisi'nden bir program ayrılığından ziyade, Süleyman DEMİREL'in şahsına duyulan bir güvensizliğin partileşmesidir(369).

Bu bölüme, 12 Mart Muhtırası ve asker destekli istikrarsız hükümetler-

(365) Kütüğe kayıtlı 14.788.552 seçmenden 9.516.035'inin (64,35) oyunu kullandığı bu seçimlerde AP ve CHP'nin oyları şöyle idi:

AP % 46,63 oy nisbetiyle 256 milletvekili çıkarmıştır.

CHP % 27,36 oy nisbetiyle 143 milletvekili çıkarmıştır.

(366) "Kurulacak partinin adı önce Demokrat Parti olarak saptandı. Ama bu isimle İçişleri Bakanlığı'na başvurulacağı günlerde, hemen pek az kimselerin tanıdığı bazı kişiler, Bakanlığa bir dilekçe vererek Demokrat Parti adıyla bir parti kuruverdiler. Bu uydurma parti, hiç şüphesiz, Adalet Partisi'nin eski arkadaşlarına bir azizliği idi", (BOZDAĞ, İsmet; s. 102).

(367) "AP'den istifa eden 26'nın partisi Demokrat Parti dün resmen kurulmuştur... MENDERES'in küçük oğlu Mutlu MENDERES de AP'den istifa ederek yeni partinin kurucuları arasında yer almıştır", (Tercüman, 18 Aralık 1970).

(368) "Demokratik Parti kurucular Heyeti, dün toplanmış ve Parti Genel Başkanlığına Ferruh BOZBEYLİ'yi seçmiştir... Daha sonra Genel Başkan Vekili sadettin BİLGİÇ Teşkilat Başkanlığına, Yüksel MENDERES ise Siyasi İşler Başkanlığına seçilmişlerdir", (Tercüman, 24 Aralık 1970).

(369) BOZDAĞ, İsmet; a.g.e. s. 103.

den sonra 1973 genel seçimleri, AP için başarısızlıkla sonuçlanmıştır(370). Demokratik Parti'nin 1973 seçimleri sonrasında politikaları ve BAYAR'ın desteğini çekmesi, 1977 genel seçimlerinde bu partiyi e-ritmiştir(371). Bu seçimler, AP'nin nisbi yükselişini de sağlamıştır(372).

5 Haziran 1977 genel seçimleri sonrasında da hükümet etme (Temmuz 1977 - Ocak 1978, Kasım 1979 - Eylül 1980) sorumluluğunda bulunan AP, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında, bütün diğer siyasî partiler gibi, kapatılmıştır(373).

Bu suretle, 27 Mayıs'la Demokrat Parti'nin kapatılması sonrasındaki partileşmede, DP'nin bir devamı olarak hayat bulan, "Kırat" amblemini almakla da bunu şekilde de perçinleyen ve bir dönem muhaliflerince "İkinci Demirkırat" olarak adlandırılan AP (Gelişen sosyo-ekonomik ve siyasî şartlardan dolayı tamamen aynı dünya görüşünü temsil ettiklerini söyleyemeyiz), toplam 8 yıl 11 aylık bir iktidar süresiyle tarihe intikal etmiştir.

(370) Seçime katılma nisbetinin % 66,8 olduğu 1973 genel seçimlerinde sonuçlar şöyle idi:

CHP	% 33,3	oy nisbetiyle	185	milletvekili	çıkarmıştır.
AP	% 29,8	" "	149	"	"
DP	% 11,9	" "	45	"	"
MSP	% 11,8	" "	48	"	"
CGP	% 5,3	" "	13	"	"
MHP	% 3,4	" "	3	"	"

(371) "... Partinin sekiz defa hükümet olmayı reddetmesi ve devamlı muhalefette kalması partiyi güçsüz bırakmıştı... Bu seçimlerde, geçerli oyların % 1,86'sını alabildi ve sadece Konya'dan bir milletvekili çıkarabildi... 4 Mayıs 1980 tarihinde yapılan Demokratik Parti'nin 4. Büyük Kongresinde, Genel Kurul... partinin feshine... karar verdi", (ÖNDER, Cevat; Demokratik Parti, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 8. Cilt, İletişim Yayınları, s. 2102).

(372) Seçime katılma nisbetinin % 72,4 olduğu 1977 genel seçimlerinde, AP oyların % 36,9'unu alırken, 189 milletvekili çıkarmıştır. CHP ise, oyların % 41,4'ünü alırken 213 milletvekili kazanmıştır.

(373) "Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun, Kanun No: 2533, Kabul Tarihi: 16.10.1981", (T.C. Resmî Gazete, 16 Ekim 1981).

4. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ (TİP)

27 Mayıs 1960'dan sonradır ki, sosyalizm, ilk defa kanun çerçevesinde, meşru bir fikir akımı ve siyasî hareket olarak ortaya çıkmak ve kendisini ifade etmek fırsatını bulmuştur(374). Bu sosyalist oluşumun somut ifadesi de, bilhassa Türkiye İşçi Partisi'nin gelişim çizgisi olmuştur.

TİP, 13 Şubat 1961 tarihinde hepsi de sendikacı (işçi) olan 12 kurucu tarafından kurulmuştur(375). Kurucular düzenledikleri basın toplantısında, TİP'in, "Türkiye'de ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için kurulmuş" bulunduğunu ve şimdiye kadar çeşitli siyasî partilerin kadroları içinde eriyip kaybolan işçi sınıfının temsilcisi olacağını, belirtmişlerdir(376).

(374) BORAN, Behice; Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, Tekin Yayınevi, İstanbul-1970, s. 58.

(375) "Türkiye İşçi Partisi'nin kurucuları şunlardır: Kemal TÜRKLER (Maden-İş Sendikası Genel Başkanı), Avni ERAKALIN (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı), Şaban YILDIZ (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Genel Sekreteri), Salih ÖZKARABAY (İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Başkanı), İbrahim GÜZELCE (İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Genel Sekreteri), Ahmet MUŞLU (Türkiye Şekerli Sanayi İşçileri Sendikası Başkanı), Rıza KUAS (Türkiye Lastik-İş Sendikası Genel Başkanı), Kemal NEBİOĞLU (Oleyis Sendikası Üyesi), Hüseyin USLUBAŞ (Yaprak ve Tütün İşçileri Sendikası Başkanı), Saffet GÖKSÜZOĞLU (İlaç ve Kimya İşçileri Sendikası Başkanı), Adnan ARKIN (İstanbul İşçi Sendikaları Birliği İcra Heyeti Üyesi)", (Vatan, 14 Şubat 1961). 12. kurucunun (İbrahim DENİZCİLER, Nakliyat işçisi, sendikacı) varlığını da partinin tüzüğünden öğreniyoruz, Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, 1962, s. 35.

(376) Vatan, 14 Şubat 1961.

TİP Genel Başkanlığına, 18 Şubat 1961 tarihinde, partinin kurucularından olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Başkanı Avni ERAKALIN getirilirken, İkinci Başkanlığa da Kemal TÜRKLER seçilmiştir. Partinin Genel Sekreterliğini de Şaban YILDIZ üstlenmiştir(377).

Partinin ilk programı, kuruluşunda olduğu gibi(378), aydınların önemli bir katkısı olmadan hazırlanmıştır. AYBAR'ın bir teklifi ile de, programın başına, ATATÜRK'ün 1 Aralık 1921 tarihinde yaptığı bir konuşmadan, "Halkçılık", "Emperyalizm", "Kapitalizm" ile ilgili bir bölüm(379) konulmuştur(380).

"Ezilen işçi sınıfının temsilcisi olmak amacıyla" kurulan ve kuruluşuyla birlikte kamuoyunda bir yankı bulamayan TİP'in Genel Başkanlığını, Avni ERAKALIN 1961 genel seçimleri öncesinde bırakmıştır (381).

(377) Cumhuriyet, 19 Şubat 1961.

(378) BORAN, TİP'in kuruluşunu şöyle değerlendirmiştir: "Daha önceleri kurulmuş ve kaparmış sosyalist partiler hep aydınlar tarafından kurulmuştur. Aralarında bir kaç işçi olsada teşebbüs aydınlardan gelmiştir ve yönetim aydınlarda kalmıştır. TİP ise, çeşitli iş kollarına mensup oniki sendikacı tarafından kurulmuştur. Aralarında bir tek yüksek tahsil görmüş insan yoktur. Sadece bu nokta bile TİP'i hem geçmişteki sosyalist nitelikli partilerden, hem de öncelikle burjuva partilerinden ayırmaktadır", (BORAN, Behice; Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, s. 59).

(379) TİP Programına konulan bu konuşmadan bir alıntı: "... istiklâlimizi emin buldurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız", (TİP Programı, İstanbul Matbaası, İstanbul 1961, s. 3).

(380) AYBAR, Mehmet Ali; TİP (Türkiye İşçi Partisi) Tarihi, Cilt: 1, İstanbul-1988, s.198.

(381) Avni ERAKALIN, daha sonra YTP listesinden aday olmuş, fakat seçilememiştir.

1961 seçimlerine katılmayan(382) ve siyasî faaliyetleri basın-
da genellikle haber olarak dahi verilmeyen TİP'in Genel Başkanlığına
9 Şubat 1962 tarihinde Mehmet Ali AYBAR getirilmiştir(383). AYBAR,
TİP Genel Başkanlığını kabul ettiğini açıkladığı basın bülteni ile,
partinin sosyalist niteliğini belirleyen yeni programın ana çizgile-
rini de açıklamıştır:

"Fakat bütün bunlar, çalışan halk kütleleri yurt işle-
rinde söz ve karar sahibi olacak şekilde politik bir kuvvet haline
gelmedikçe gerçekleştirilemez. Emekten yana bir devletçilik ve plân-
lı bir ekonomi, çalışan halk kütleleri memleket hayatında etken bir
rol oynadığı takdirde, bizi hedeflerimize ulaştırıcı araçlar olur.
Türkiye İşçi Partisi, ana çizgileri dün açıklanan yeni programından
anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesini
çalışan halk kütlelerinin, Türk işçi sınıfının, aydınlarla iş ve ka-
der birliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında teşkilât-
lanmasına bağlı görüyor. Gerçekten de medeniyet davamız, çalışan
halk kütlelerinin insanca yaşama şartlarına kavuşması ve yurt işle-
rinde söz ve karar sahibi olması davasından ayrılamaz"(384).

Programının anahatları çerçevesinde TİP:

"Türkiye İşçi Partisi'nin demokrasi anlayışına göre,
demokratik rejimde toplumun yönetici, yürütücü ve itici gücü, Türk

(382) "Yazihaneme topluca gelmişlerdi. Partinin örgütleri birkaç il merkezinden iba-
retti. Ama arkadaşlar bunları süresinde tamamlayabileceklerini söylüyorlardı.
Başarabilirlemiydi? Bilmiyorum. Beni asıl düşündüren, halkın sola karşı duy-
duğu allerji, hiç değilse bir ölçüde giderilmeden, seçime girilmesinin ilerisi
için bir ipotek olmasıydı... Sabırlı olmalıydılar. Vazgeçtiler". (AYBAR, Meh-
met Ali; TİP Tarihi, Cilt: 1, s. 180).

(383) "M.Ali AYBAR TİP Genel Başkanı oldu", (Vatan, 10 Şubat 1962).

(384) Vatan, 10 Şubat 1962.

işçi sınıfı ile emekçi halk kitleleridir. Bu sınıf ve tabakaların politik teşkilatı olan Türkiye İşçi Partisi, iktidara demokratik seçim yolu ile gelir, insanın insan tarafından sömürülmesini reddederek, temel insan hak ve hürriyetlerine bağlı ve saygılı olarak iktidarda kalır ve seçimle iktidardan gider"(385).

"Kapitalist olmayan kalkınma yolu karma bir ekonomiyi gerekli kılar; bu sistemde bütün ekonomik faaliyetleri devletin kendi üzerine almasında emekçi halk için bir yarar yoktur. Kalkınma plânında belirtilecek devlet sektörü dışında kalan ekonomik faaliyet alanları özel teşebbüsün işletmeciliğine bırakılacaktır. Ne var ki, kalkınma planı, tıpkı kamu sektörü için olduğu gibi özel sektör için de bağlayıcı olacaktır. Özel sektörü plâna bağlama, demokratik plân anlayışına uygun düzen amaçlarla sağlanacaktır"(386).

"Gericilik ile savaşta lâiklik, yeni Türkiye'nin vazgeçilmez bir ilkesidir. Türkiye İşçi Partisi, gericilik ile mücadeleyi asla din ile mücadele şeklinde anlamaz"(387).

"...Ortak Pazara üyelik ciddi bir sanayileşme programı ile çelişme halindedir. Türkiye İşçi Partisi, ekonomik kalkınmamızı önleyecek, Türkiye'yi bir yarı sömürge ekonomisi şartları içinde yaşamaya mahkûm edecek Ortak Pazar'a, bu nedenlerle yüzde yüz karşıdır"(388).

(385) Türkiye İşçi Partisi Programı (TİP Birinci Büyük Kongresinde 10 Şubat 1964 tarihinde kabul edilmiştir), İstanbul-1964, s. 69.

(386) Türkiye İşçi Partisi Programı, s. 72.

(387) Türkiye İşçi Partisi Programı, s. 81.

(388) Türkiye İşçi Partisi Programı, s. 108.

TİP, tüzüğünün 2. maddesinde(389) de vurgulandığı gibi, program olarak "proleterya diktatörlüğü"nü kabul etmeyen, bunun yerine, "işçi sınıfının demokratik öncülüğü"nü(390) benimseyen sosyalist bir parti idi(391). TİP Programının öngördüğü sosyalizm, "Türkiye"ye özgü sosyalizm" olarak nitelendiriliyordu(392).

Mehmet Ali AYBAR'ın TİP Genel Başkanlığına getirilmesi ve Mayıs ayında da "Sosyalist Parti"nin TİP'e katılması(393), parti için

(389) Dört fıkradan meydana gelen 2. maddenin ilk fıkrası: "Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplamış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlinin, zanaatkarların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasi teşkilatıdır", (Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, 1962, s. 5).

(390) "Demokratik öncülük kavramı önemlidir... Her şey tüm emekçi sınıf ve katmanların kararına bağlıdır. Devrimci liderlerin öncülüğü asla söz konusu değildir. Demek ki, TİP, sosyalizm için demokrasiyi öngörmekteydi... İşler böyle yürütülemez ve profesyonel devrimcilerin öncülüğüne ve kararına bağlanırsa, sosyalizm gerçekten kurulamıyor; tepeden inme buyruklarla kimi dönüşümler gerçekleştirilse de, sosyalizmin asıl amacı olan sosyalist demokrasiye ulaşamıyor", (AYBAR, Mehmet Ali; TİP (Türkiye İşçi Partisi) Tarihi, Cilt:3, İstanbul-1988, s. 14-15).

(391) O dönemde sosyalizm üzerindeki baskılardan dolayı "sosyalist" ifadesi kullanılmıyordu. Bundan dolayı programda, "sosyalizm" kelimesi kullanılmamıştır. Sosyalizmi ifade için programda, "kapitalist olmayan kalkırma yolu" tercih edilmiştir.

(392) AYBAR, Mehmet Ali; TİP Tarihi, Cilt: 3, s. 17; BORAN, Behice; Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, s. 62. Bu hususu BORAN, 1968 yılındaki görüş ayrılıklarından sonra şöyle değerlendirecektir: "Örneğin son tartışmalar gösterdi ki, "sosyalist uygulamada her ülke için geçerli, hazır, tek bir reçete yoktur"."Türkiye'nin şartlarına uygun sosyalist yöntem" ve "sosyalizm özde tek, uygulamada çeşitlidir" ifadelerinden M.A. AYBAR'ın ve benim çıkardığımız anlamlar ve sonuçlar çok farklıdır", (BORAN, Behice; Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, s. 6).

(393) "Sosyalist Partisi'ni de saflarına alan 'Türkiye İşçi Partisi' Genel Başkanı Mehmet Ali AYBAR, bir basın toplantısı yaparak...", (Yön, 13 Haziran 1962).

yeni bir dönemi başlatmıştır.

Siyasî mücadelesiyle "emekçi halk kütleleriyle toplumcu aydınları" partiye davet ederken, TCK'nin 141 ve 142. maddelerinin kaldırılması için de yoğun çaba sarfeden TİP(394), Türk siyasetine getirdiği bu yeni boyutla ilk günlerden itibaren komünistlikle suçlanmaya başlanmıştır(395).

TİP, daha önce parlamentoda olmadığı için partilere yapılan hazine yardımından yararlanamadan girdiği 1965 genel seçimlerinde

(394) "TİP kurucuları dün İl Merkezinde bir basın toplantısı tertiplenmişlerdir... toplantının sözcülüğünü yapan İ. GÜZELCE, '... insanı kişiliğinden eden ve özgülüğünü kısıtlayan, sendikalarımızın da gelişmesine mani olan 141 ve 142 ve diğer Anayasa'ya aykırı bütün kanunların yürürlükten kaldırılması için biz de var gücümüzle çalışacağımızı bu münasebetle halkoyuna tekrar duyururuz"', (Cumhuriyet, 24 Kasım 1962). TİP Genel Yönetim Kurulu'nun ikinci toplantısında açış konuşmasını yapan M.A. AYBAR'ın konuşmasından: "... toprak ağaları ile bazı sermaye çevrelerinin menfaatlerini koruyan ve emeğin karşılığını vermek isteyenlerin menfaatine hizmet eden 141 ve 142. maddelerin Anayasa'nın birçok maddelerine aykırı olduğu bilimsel yollardan artık gün ışığına çıkmış bir gerçektir", (Cumhuriyet, 26 Kasım 1962): TİP'in Birinci Genel Kongresinde M.A. AYBAR'ın yaptığı konuşmadan: "Faşist İtalya'dan aktarılan kanunlar bugün halâ yürürlüktedir. Bu tutum, Anayasa'nın 8. maddesine aykırıdır", (Cumhuriyet, 10 Şubat 1964). TİP ayrıca, 1963 yılından itibaren parlamentoda temsil imkânına kavuşmasıyla birlikte, TCK'nin 141 ve 142. maddelerinin iptali için Anayasa Mahkemesine de başvurmuştur.

(395) Bundan dolayı TİP, komünist olmadığını ilk günlerden itibaren beyan etmek durumunda kalmıştır. TİP kurucularının yaptığı basın toplantısından: "Genel Başkanımızın basın yolu ile daha önce de duyurduğu gibi, TİP, ne kuruluşunda ne şimdi ve ne de bundan sonra bir Komünist Partisi olmamıştır ve olmayacaktır. Kurucusu bulunduğumuz TİP, Komünist Partisi değildir. Çünkü TİP, sosyal tutumu ile sınıflar arasındaki tezadı, uçurumu, çatışmayı önlemek ve asgari ölçüye indirmek amacındadır", (Cumhuriyet, 24 Kasım 1962).

"millî bakiye sistemi"(396) sayesinde, aldığı 276.101 (% 3,0) oyla on kişilik barajı aşarak kazandığı 15 milletvekili ile parlamentoda grup kurmayı başarmıştır. Bu suretle TİP, ülkemizde kurulan ilk sosyalist parti(397) olmamakla birlikte, TBMM'de grup kurabilen ilk sosyalist parti olmuştur.

TİP, Parlamento çalışmalarında bilhassa Amerika'nın Türkiye'deki etkisini (Üsler ve ikili antlaşmalar) eleştirmiştir. TİP'in Meclis'e verdiği kanun teklifleri şu konular üzerinde olmuştur(398):

1. Topraksız ve az topraklı köylülere toprak verilmesi kanunu,
2. Tarımda kiracılık ve ortakçılığı yoksul köylüler lehine düzenleyen kanun,
3. İşsizlik sigortası kanunu,
4. Petrolün millîleştirilmesi kanunu,
5. Tasarruf bonolarının iptali kanunu,
6. Yabancı sermayeyi teşvik kanununun iptali,

(396) 306 sayılı (25 Mayıs 1961 tarihli) "Milletvekili Seçimi Kanunu", nisbî temsil sistemini getirirken, 32. maddesinde hesaplama yöntemi olarak d'Hondt yanında, baraj sınırlaması da getirmişti. Bu kanunda 13 Şubat 1965 tarihinde değişiklik yapılarak, 32. maddedeki, elde edilen milletvekilliği sayısının hesaplaması yöntemi farklılaştırılarak "millî bakiye sistemi" kabul edilmiştir. Küçük partilere en fazla birim veren seçim yöntemi olarak değerlendirilebilen bu sistem sayesinde TİP, "millî seçim çevresi"nden çıkardığı 13 milletvekili ile toplam 15 milletvekiline erişmiştir. Bu seçim yöntemi için bakınız; Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları, TBMM Basımevi, Ankara-1982, s. 104 vd.

(397) 1910 yılında kurulan "Osmanlı Sosyalist Fırkası", tarihimizde sosyalist adını adını taşıyan ilk partidir ve parlamento dışında kurulmuştur, TUNAYA, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasal Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi), Cilt: 1, İstanbul 1988, s. 249.

(398) BELGE, Murat; Türkiye İşçi Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 8. Cilt, İletişim Yayınları, s. 2122.

7. İşverenin lokavt hakkını kaldıran ve grevle ilgili yasak ve sınırlamaları asgariye indiren, hükümetlerin grevleri erteleme yetkilerini kısan kanun,

8. Vergi yükünü emekçilerden sermaye ve toprak sahiplerine kaydıran kanun,

9. Köy bölge okulları kurulmasıyla, ilkokul öğrencilerine ders araç ve gereçlerinin bedava verilmesi için kanun.

TİP içindeki ilk toplu fikir ayrılığı 10 Şubat 1964 tarihinde İzmir'de toplanan Birinci Büyük Kongrede ortaya çıkmıştır. Bu kongrede bazı partililer, parti tüzüğü'nün 53. maddesine(399) karşı çıkarak, anılan madde düzenlemesini, "sun'i", "sosyalizme aykırı" ve "aydınlarla emekçilerin arasını açıcı" olarak değerlendirmişler ve bu tutumlarından dolayı da, bir kısmı ya partiden ayrılmış ya da çıkarılmıştır(400).

AYBAR'a göre, İzmir Kongresi sonrasında gelişen muhalefet için 53. madde bir Truva atı idi, muhalefetinin asıl sebebi ise, TİP'in bilinen modeller dışında bir sosyalist model oluşturmaya çalışmasına idi (401).

TİP çizgisine, parti dışı bir muhalefet olan Doğan AVCIOĞLU'nun yürüttüğü akımın (ki, Milli Demokratik Devrimcilerin görüşleri de bu akıma nisbeten yakındır) görüşleri şu şekilde ifade edilebilir:

(399) "Madde: 53- Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, tüzüğün 38. maddesinde sözü edilen işyeri esasına göre tutulmuş listeye kayıtlı veya sendika yöneticisi olan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarıncı kongrelere sunulacak aday listeleri, bu esasa göre tertiplenir. Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler", (Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, 1962, s. 32).

(400) YETKİN, Çetin; Türkiye'de Soldaki Bölümler (1960-1970), Toplum Yayınları, Ankara-1970, s. 18. Bu eser, TİP ekseninde ceryan eden ideolojik tartışmalar için önemli bir incelemedir.

(401) AYBAR, Mehmet Ali; TİP Tarihi, Cilt: 3, s. 53.

"Türkiye, az gelişmiş bir ülkedir, bu nedenle de işçi sınıfı hem sayıca azdır ve hem de bilinçsizdir. İçinde bulunduğu bu koşullar işçi sınıfının devrimci eyleme öncülük etmesini olanaksızlaştırmıştır. Oysa, Türkiye'deki ara tabakaların, asker-sivil aydın zümrenin, kökeni tarihimizde bulunan devrimci bir geleneği vardır. Öncülük bu tabakalardadır ve onlarda olmalıdır. Öte yandan, Türkiye'de solun seçim kazanma olanağı yoktur, çünkü toplumumuz ters bir biçimde koşullandırılmıştır ve kapitalistlerin, ağaların, tefecilerin... ördüğü bir ağ içinde tutsaktır. Parlamentoda çoğunluğu sağlayarak iktidara geçmek sol için bir düştür. Olanaklı olsa bile bu çok uzun bir süreyi gerektirir ki, Türkiye'nin bu süreye dayanma gücü yoktur. Ne var ki, devrimci bir yönetim toplumdansa olursa, toplum onu kendiliğinden destekleyecektir"(402).

TİP içinde, yönetici kadro arasındaki asıl bölünme, 1968 yılı Ağustos'unda Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği tarafından işgalini izleyen günlerde Genel Başkan Mehmet Ali AYBAR'ın yaptığı konuşmalarında, "Türkiye'ye özgü, hürriyetçi ve güleryüzlü sosyalizm" ifadelerini kullanması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu konuşmalardan sonra, Sadun AREN ve Behice BORAN'ın öncülük ettiği bazı partililer, sosyalizmin bir üretim biçimi olduğu, bu nedenle de Türkiye'ye özgü bir üretim biçimi olarak sosyalizmden bahsedilemeyeceği ve sosyalizmin özünün zaten hürriyetçi olduğu gerekçeleriyle AYBAR'a cephe almışlardır(403).

(402) YETKİN, Çetin; a.g.e. s. 16.

(403) TEZİÇ, Erdoğan; a.g.e. s. 323. YETKİN, Çetin; a.g.e. s. 18.

Parti içi bölünmenin gün geçtikçe yoğunlaştığı ve parti içi çekişmelerin seçim hazırlıklarından daha da ağır bastığı bir ortamda, "millî bakiyesiz" yeni seçim kanunuyla (Klâsik d'Höndt sistemi) girilen 1969 seçimleri, TİP için bir gerileme olmuştur. TİP, bu seçimlere 67 ilde katıldığı halde, 54 ilde katıldığı 1965 seçimlerine nazaran daha az oy almıştır. Aldığı 243.631 (% 2,68) oyla sadece İstanbul'dan iki milletvekili (Mehmet Ali AYBAR ve Rıza KUAS) çıkarak Meclis'te grup kuramamıştır.

12 Ekim 1969 seçimlerinde TİP'in başarısızlığı, AYBAR'ın partideki sonunu çabuklaştırmıştır. İstifaya zorlanan Genel Başkan Mehmet Ali AYBAR, "Genel Başkan olarak şimdiye kadar bir takım doğruları kamuoyuna açıklayamadığı" ve bu "doğruları" açıklayabilmek için Genel Başkanlık sorumluluğunu bıraktığını belirterek TİP Genel Başkanlığından istifa etmiştir(404). AYBAR, istifası üzerine yayınlanan bir bildiri ile, "sosyalizmden ve parti tüzüğü programından" sapmakla suçlanmıştır(405). AYBAR, istifasının ertesi günü düzenlediği basın toplantısında, AREN grubunun kendisine yönelttiği kişisel yönetim suçlamasının doğru olmadığını ve 1968 yılına kadar yaptığı her işte onların da fikrini aldığını, kadrocu, yukarıdan aşağıya bir sosyalist görüşü benimsemediklerini, içte ve dışta tam bağımsız bir sosyalizm için mücadele ettiklerini, açıklamıştır(406).

(404) "Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali AYBAR ve partinin Merkez Yürütme Kurulu, dün gece görevlerinden istifa etmişlerdir", (Cumhuriyet, 16 Kasım 1969).

(405) TİP'in çeşitli kademelerinde görevli 300 yöneticinin imzaladığı bildirden, Cumhuriyet, 16 Kasım 1969.

(406) Cumhuriyet, 17 Kasım 1969.

AYBAR'ın istifasıyla boşalan TİP Genel Başkanlığına, Mehmet Ali ASLAN seçilirken, Genel Sekreterliklere de Yahya KANBOLAT ve İbrahim ÇETKİN getirilmişlerdir(407). TİP'deki Genel Başkan ve Merkez Yürütme Kurulu değişiklikleri, parti içi muhalefet tarafından, AYBAR'ın içinde bulunmadığı bir AYBAR'cı kliğin partiyi ele geçirmesi olarak görüldüğünden(408), partideki çalkantıyı durdurmamıştır. Bu arada, üniversitelerde hızla yaygınlaşan şiddet olayları da TİP'in bunalımını daha da derinleştirmiştir. Millî Demokratik Devrim taraftarı gençler (Dev-Genç adlı bir federasyon kurmuşlardı) de kuvvet kullanılarak partiyi kontrolleri altına almak istiyorlardı(409). Bu şartlar altında Genel Başkanlık görevini sürdüremeyen Mehmet Ali ASLAN istifa etmiş ve yerine, AREN-BORAN ekibine yakın, partinin kurucularından Şaban YILDIZ Genel Başkanlığa getirilmiştir(410). YILDIZ, Genel Başkan olmasıyla birlikte yaptığı açıklamada, görevinin geçici olduğunu ve Büyük Kongre hazırlıklarınının tamamlanacağını, bildirmiştir(411).

TİP içindeki sürtüşmelerin ve parti dışı sol gruplaşmaların gittikçe arttığı bir ortamda, oldukça gergin bir hava içerisinde 29-

(407) "TİP Genel Yönetim Kurulu, dün saat 13'te başlayan ikinci oturumda, kısa bir müzakereden sonra seçimlere geçmiş ve Ağrı eski İl Başkanı Avukat Mehmet Ali ASLAN, 21 oyla Genel Başkanlığa getirilmiştir. AREN grubunun adayı olan Doktor Nihat SARGIN ise 11 oy almıştır", (Cumhuriyet, 17 Kasım 1969).

(408) Cumhuriyet, 18 Kasım 1969.

(409) HÜRKAN, Serhan; Parlamenta Giren İlk Sol Örgüt: TİP, Tercüman, 13 Şubat 1990.

(410) "TİP'in dün sabah yapılan Genel Yönetim Kurulu toplantısı sırasında istifa eden Mehmet Ali ASLAN'ın yerine Genel Başkanlığa Şaban YILDIZ seçilmiştir", (Cumhuriyet, 22 Aralık 1969).

(411) Cumhuriyet, 23 Aralık 1969.

31 Ekim 1970 tarihleri arasında TİP'in IV. Olağan Kongresi yapılmıştır(412). AREN-BORAN ikilisinin temsil ettiği Genel Merkez ekibinin hâkim olduğu bu Olağan Kongreden sonra, TİP Genel Yönetim Kurulu, Genel Başkanlığa Behice BORAN'ı getirmiştir. Genel Sekreterliklere de Şaban ERZİK ve Sait ÇİLTAS seçilmişlerdir(413).

TİP içindeki çalkantılar devam ederken, Cumhuriyet Başsavcılığı TİP'in kapatılması talebiyle Anayasa Mahkemesi'nde dava açmıştır(414). 12 Mart askeri rejiminden açılan bu dava sonucu TİP, Ana-

(412) "TİP'in Dördüncü Olağan Kongresi dün Yıba Düğün Salonu'nda başlamış, açış konuşmasını yapan Genel Başkan Şaban YILDIZ, 'Ne hakim sınıflarca hazırlanan tuzaklar, ne de devrim cephesinin bozguncuları, hepsi bize vız gelecektir', demiştir. Kongre devam ederken bir tiyatro salonunda toplanan ve kendilerine 'Proleter Sosyalistler' adı veren parti dışındaki kalabalık bir devrimci grupta, TİP'in yöneticilerini ağır şekilde suçlayarak, 'yeni bir beyin ve örgüt etrafında toplama'yı savurmuştur", (Cumhuriyet, 30 Ekim 1970); "TİP'ten ayrılan devrimciler, yeni bir siyasî parti kuracaklardır. Bu konudaki karar, 'Proleter Devrimciler' grubunun iki gün süren toplantıları sonunda alınmıştır. Yeni örgütün bağlı bulunacağı esaslar için bir siyasî platform kaleme alınacaktır. Bu platformu hazırlamak üzere, 'Aydınlık-Sosyalist Dergi'nin yazı kurulunu oluştururan Mihri BELLİ, Muzaffer ERDOST, Vahap ERDOĞDU ve Mahir ÇAYAN görevlendirilmişlerdir", (Cumhuriyet, 31 Ekim 1970).

(413) "Behice BORAN TİP Genel Başkanı oldu... TİP Merkez Yönetim Kurulu üyelikleri ise şu üyelere kurulmuştur: Osman SAKALSIZ, Hüsamettin GÜVEN, Necat ÖKTEN, Bekir YENİGÜN, Yavuz ÜNAL, Sadun AREN, Turgut KAZAN, Yalçın CERİT, Adil ÖZKOL, Can AÇIKGÖZ", (Cumhuriyet, 2 Kasım 1970).

(414) "... Türkiye İşçi Partisi hakkında, 11 Haziran 1971 tarihinde 971/3 sayılı iddianame ile Anayasa Mahkemesi'nde dava açıldı. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılan davada, Türkiye İşçi Partisi'nin 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. kısmınının 87 ve 89. maddelerine aykırı faaliyette bulunduğu iddia ediliyor ve Anayasa'nın 57. maddesi gereğince terelli kapatılmasına karar verilmesi isteniyordu", (BORAN, Behice; İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası, Bilim Yayınları, İstanbul-1975, s. 9).

yasa Mahkemesi'nin oybirliği ile aldığı kararla, 20 Temmuz 1971 tarihinde azınlıklar yarattığı gerekçesiyle, kapatılmıştır(415). Partinin kapatılmasını takiben TİP yöneticileri (son Genel Yönetim Kurulu üyeleri), Ankara 3 no'lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde açılan dava sonucu, TCK'nin 141 ve 142. maddelerinden yargılanarak 6 ile 15 yıl arasında değişen ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardır(416).

Bu suretle, 27 Mayıs sonrasında kurulan ve parlamentoda grup kurabilen ilk sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi, hükümet etme sorumluluğunda bulunmadığı on yıllık siyasî hayatıyla, bir "ara rejim" döneminde kapatılarak tarihe intikal etmiştir.

BORAN, TİP'in kapatılmasını şöyle değerlendirmiştir: "TİP davası, politik bir dava idi. Hukuk yanı değil, politik yanı ağır basmıştır... 1961 Anayasası'nın getirmek istediği düzenin değil, fiilen varolan düzenin işçi partisine, sosyalist partiye tahammülü yoktu. Türkiye İşçi Partisi ve onun temsil ettiği sosyalist hareket tasfiye edilmeliydi, edildi"(417).

(415) Cumhuriyet, 21 Temmuz 1971. Anayasa Mahkemesi'nin TİP'i kapatırken dayandığı Anayasa'nın 57. maddesi ile Siyasi Partiler Kanunu'nun 89. maddesi şu şekildedir:

57. Madde:

"Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır".

89. Madde:

"Siyasi partiler Türk dilinden ve kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veyahut yaymak yolunda Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler".

(416) TEZİÇ- Erdoğan; a.g.e. s. 324; BELGE, Murat; a.g.m. s. 2131; HÜRKAN, Serhat; a.g.m. TİP Yöneticileri, 1974 Af Kanunu ile serbest bırakılmışlardır.

(417) BORAN, Behice; İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası, s. 39.

30 Nisan 1975 tarihinde Behice BORAN'ın liderliğinde, yine çark-başak amblemlili olan bir Türkiye İşçi Partisi daha kurulmuştur(418). İlkinin prestijine ve gücüne erişemeyen "ikinci" Türkiye İşçi Partisi de, 12 Eylül İhtilâli'nden sonra diğer siyasî partilerle birlikte 1981 yılında kapatılmıştır.

5. DİĞER PARTİLER

12 Ocak-12 Şubat 1961 tarihleri arasındaki resmi partileşme sürecinde kuruluş işlemlerini tamamlayarak hukuken kurulan, fakat sürekli ve istikrarlı parti teşkilâtlarını oluşturamayan, kuruldukları ilk birkaç günden sonra siyasî hayatta isimleri duyulmayan tabelâ partileri de şunlardır:

11 Şubat 1961 tarihinde kurulanlar(419):

- Cumhuriyetçi Mesleki İslahat Partisi
- Çalışma Partisi
- Türk İşçi ve Çiftçi Partisi
- Mutedil Liberal Parti

13 Şubat 1961 tarihinde kurulanlar(420):

- Düstur Partisi
- Güven Partisi
- Millete Hizmet Partisi
- Kemalist Gençlik Partisi
- Muhafazakâr Parti.

(418) "... Türkiye İşçi Partisi (TİP) dün kurulmuştur. İçişleri Bakanlığına sunulan tüzükle partinin niteliği 'sosyalist, demokratik, bağımsız politik örgüt' olarak nitelendirilmiştir. Kurucu 50 üye arasında ikinci dönem milletvekillerinden Behice BORAN, Yusuf Ziya BAHADIRLI, Tarık Ziya EKİNCİ, Şaban ERİK, Ali KARCI, Cemal Hakkı SELEK ile DİSK'e bağlı bazı sendika yöneticileri ve bazı işçiler de yer almıştır"(Cumhuriyet, 1 Mayıs 1975).

(419) Cumhuriyet, 12 Şubat 1961. Vatan, 12 Şubat 1961; Siyasi Bilanço, Milliyet, 15 Şubat 1961.

(420) Cumhuriyet, 14 Şubat 1961; Vatan, 14 Şubat 1961; Siyasi Bilanço, Milliyet, 15 Şubat 1961.

SONUÇ

27 Mayıs sabahında ülke yönetimine el koyan subaylar, askerî müdahalenin başarıya ulaşmasıyla birlikte, ülkede teminatlı bir demokratik rejimin kurulacağını belirtmişler ve bu süreci de, yeni Anayasanın yapımı hazırlıklarıyla başlatmışlardır.

27 Mayıs'la birlikte askerî müdahaleyi tasvip edenlerdeki hakim kanaat, müdahalenin demokrasi adına yapıldığıdır. Nitekim, darbenin ertesi gününde bir gazetenin manşeti, "...yeni Anayasa ve demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlandı", şeklindedir. Müdahalenin böyle değerlendirilmesinde, askerlerin demokratik düzen yönündeki somut tutumları kadar, şu düşünüş de sanırım etkilidir: Fiilî bir diktatörlüğe giden iktidarı devirenler, bunu başka ne için yapabilirlerdi? Gerçekten, 27 Mayıs ihtilâlinin sadece teminatlı bir demokrasi vaadi ve yeni Anayasa girişimi değil, kurduğu ihtilâl yönetimi de demokratik parlamenter düzenden yana olduklarını çağrışıyordu: 12 Haziran'da kabul edilen Geçici Anayasa, MBK'yi yasama yetkileriyle donatırken, yürütmeyi sivil şahsiyetlerden oluşacak bir hükümete bırakmıştı. Yasama-yürütme ilişkileri ile MBK Genel Kurulunun işleyişi vs. de, parlamenter demokratik rejimlerdeki gibi düzenlenmeye çalışılmıştır.

27 Mayıs ihtilâlinin başarıya ulaşmasından itibaren, fiilî ihtilâl yönetimi bu bağlamda seyretmesine rağmen, askerî müdahaleyi gerçekleştiren subaylar (MBK) arasında, yapılan askerî müdahaleye atfedilen anlam esasında ayrılıklar vardı: Birinci grup olarak adlandırabileceğimiz, esasen darbenin de yapıcısı olan radikaller, önemli ülke

sorunlarının demokratik düzen içerisinde halledilebileceğine inanmıyorlardı. Onlar için, askerî müdahale sadece DP iktidarını devirmek için yapılmamıştı; derhal demokrasiye geçilmesi demek de iktidarın CHP'ye devredilmesiyle eşanlamlıydı. İkinciler olarak adlandırabileceğimiz ılımlılar ise, 27 Mayıs ihtilâline sadece DP iktidarının devrilmesi (Darbe) anlamıyla katılmışlardır. DP iktidarına karşı, subayları böyle bir tutuma sürükleyebilecek, bilhassa maddî durumlarından kaynaklanan, derin hoşnutsuzluklar olduğunu biliyoruz. İlımlılar grubu, ihtilâlin gerçekleştirilebilmesi için rütbeleri gereği ihtiyaç duyulan generallerden (Org. Cemal GÜRSEL, Tümğ. Cemal MADANOĞLU, Tuğg. Sıtkı ULAY...) oluşurken, İnönü-CHP sempatisini de taşıyorlardı*.

Burada, 27 Mayıs ihtilâlini gerçekleştiren subaylar arasında ki bu ikili bölünmeyi göz önünde bulundurarak tekrar 27 Mayıs sabahına dönersek, şu yaklaşımda bulunabiliriz: 27 Mayıs'ta Türk Silahlı Kuvvetlerinin idareyi ele alış sebeplerinden biri olarak, DP iktidarının tam bir diktatörlüğe gideceği kaygısı gösterilmesine rağmen, esasta 27 Mayıs'ın demokrasi adına yapılmadığını öne sürebiliriz. Nitekim, bu tezi güçlendiren bir olgu da, MBK'nin kuruluşunun nüveleri olarak görülebilecek oluşumların 1955-1956 yıllarına kadar indirilebilmesidir. Türkiye'de seçimlerle ilk kez bir iktidar değişikliğinin 1950 yılında gerçekleştiği dikkate alınırca, fiili 5-6 yıllık demokrasi deneyiminde ihtilâl beklentisi doğuracak ne olabilirdi?

* GÜRSEL, ihtilâlin ertesi günü İNÖNÜ ile yaptığı telefon görüşmesinde şunları söylemiştir: "Emirleriniz bizim için daima peygamber buyruğudur sayın paşam".

Bundan dolayı, bir anlamda Türk demokrasisinin onbeş yıllık uygulama sonrasında dayandığı 27 Mayıs öncesi şartların, en azından radikaller için, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlayabilecekleri fiilî düzen için fırsat sayıldığı ifade edilebilir. Buradan hareketle, 27 Mayıs ihtilâlinin demokrasi ve yeni Anayasa sorununu, ılımlıların müdahelenin başında bulunmasının ötesinde, askerlerin kendilerini meşrulaştırma kaygısının bir tezahürü olarak da değerlendirebiliriz.

27 Mayıs 1960 ihtilâli, darbe olarak değil de ona atfedilen "devrim" anlamında 13 Kasım tasfiyesi ile sona ermiştir. Çünkü 13 Kasım, sadece 14 subayın* değil, yapılan askerî müdahaleyi bir darbe olarak algılamayan, odu ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasında kaçırılmayacak tarihi bir fırsat olarak gören bir zihniyetin tasfiyesi olmuştur. 14'lerin tasfiyesi, ordu içindeki ihtilâlciler için de "devrim" in sona ermesi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim bu tasfiye sonrasında MBK'nin aksiyonunu kaybetmesi, ordu içindeki darbeci subayları yeni "devrim" arayışlarına yöneltmiş, bu da orduyu daha da politize ederek ülkeyi 22 Şubat, 21 Mayıs darbe teşebbüslerine götürmüştür. Bu meyanda, 27 Mayıs'ın "devrim" anlamında tartışabilmesi için, esasen düşündükleri sosyo-ekonomik dönüşümleri sağlayabilecekleri bir iktidar dönemlerinin olmadığını, rahatlıkla ifade edebiliriz. Çünkü, vergi, sağlık, kira, konut, eğitim, çiftçiyi topraklandırma gibi "reform" hazırlıklarına rağmen, bunları kanunlaştırma imkanları olmamıştır. Tasfiye sonrasındaki yeni ihtilâl yönetimimin de

* 14 rakamı tasfiyeyi hazırlayanların ortaya çıkardığı fiilî bir sayıdır. Yoksa ki, ihtilâlciler grubun (radikaller), tabii (daimi) senatörlüğün gündeme gelmesine kadar çoğunluğu elinde tuttuğu ifade edilebilir.

amacı, bu anlamda bir icraat değil, II. Cumhuriyeti kurmak olduğu için anılan "reform" hedefleri sonuçsuz kalmıştır. Bunların ötesinde, 27 Mayıs'tan 13 Kasım'a uzanan çizgide dikkate diğer tasarruflar, "önemli ihtilâl tasarrufları" olarak nitelenenler olmaktadır. Bunların içinden de şimdilik o dönemde tamamlanamayan Anayasayı değerlendirme dışında tutarsak, geride olumlu sonuçlar doğuran bir tasarruf kalmamaktadır. Yine de bunlardan 55'lerin sürgünü doğrudan üretim ilişkilerine yönelik olmasından dolayı ayrı bir önemi haiz ise de, esasta kürtçülüğe bir tedbir olarak kalmıştır.

13 Kasım tasfiyesini gerçekleştiren ve sonrasında da yasama yetkilerini Temsilciler Meclisi ile paylaşan ılımlılar, "... İkinci Cumhuriyet, milletimizin inkişaf ve tekâmülünde mühim bir âmil olacaktır"* derken, ülke sorunlarının çözümünde demokratik düzenin dışında bir arayışlarının olmadığını da ifade etmiş oluyorlardı. 1961 yılı, belirtildiği gibi, II. Cumhuriyetin kuruluş yılı olmakla birlikte bu dönemde, demokrasiye geçişin sağlanması için izin verilen siyasî yapılanmanın serbestçe oluşumuna imkan tanınmamış, kapatılan DP'nin temsil ettiği "gelenekçi-liberal" kesimin ifadesi olabilecek partileşmeler, DP uzantısı ("hortlaması") olarak değerlendirilip, bastırılmaya çalışılmıştır. Bu meyanda, daha da ileri gidilerek kapatılan DP'li seçmenlerin "ülke yararına kanalize edilebilmesi ve kötü yollara sapmamaları için" bir de Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurdurulmuştur. Zaten, askerî müdahelenin açmazı olan en önemli problemlerinden birisi, demokrasiye geçilmesine izin verdikleri müdahale şartlarındaki partileşme olmaktadır. Darbenin objektif şartlarından

* GÜRSEL'in yeni yıl mesajından, Cumhuriyet, 1 Ocak 1961.

dolayı, eski partilerin değişik tüzeli kişilik altında bir başka parti olarak yeniden ifadesi, ya önlenmek istenmekte, ya da kabul edilebilir bir şekile getirilmek istenmektedir. Bu olgu da ihtilâl yönetimini, siyasî partilerin toplumdaki bölünme ve çatışmaların bir ifadesi (yansıması) olduğu gerçeğini inkara götürmektedir. Nitekim, 27 Mayıs ihtilâlinde de, darbenin objektif şartlarından (müdahelenin DP iktidarına karşı yapılmış olması, âti emniyetleri, meşruiyet dayanakları...) dolayı, siyasî partilerin toplumdaki bölünmelerin bir ifadesi olduğu gerçeği saptırılarak, "millî vicdanın makûm ettiği DP zihniyetini(n)" engellenmesi gerekçesiyle "gelenekçi-liberal" kesimde tabiatıyla bir DP olabilecek (çünkü, DP'yi seçmenleri tasfiye etmemişti) partileşme (AP) baskı altında tutulmuştur. Bu tutum, askerleri, kendilerinden sonraki siyasî iktidarı belirleme konusunda halkın siyasî tercihleri üzerinde vesayete götürdüğünden, görünürde demokrasiden yana olsalar da, objektif şartlarıyla demokratik bir düzenin kuruluşunu hazırlayamamaktadırlar.

15 Ekim 1961 seçimleri, yukarıda anılan şartlar altında seçimlere gidilmesine rağmen, askerleri tatmin edecek bir şekilde sonuçlanmamıştır. Bu durumu GÜRSEL'in şu ifadeleriyle de tesbit edebiliriz: "Ben elbette başladığım işi yarım bırakmam, sonuna kadar bu işi götüreceğim. Memleketi bu halde ve bu şartlar altında bırakmam doğru olmaz"* . Nitekim, Albaylar Cuntası da, seçimlerin "Menderes için zafer" olarak sonuçlanması ve hükümetin de kurulma güçlükleri sonrasında 21 Ekim Protokolü** ile durumun müdahaleyi gerektirdiğine karar vermiştir.

* GÜRSEL'in Cumhurbaşkanı adayı olacağını da açıkladığı konuşmadan, Cumhuriyet, 19 Ekim 1961.

** 21 Ekim Protokolü'nün tam metni için ekler bölümüne bakınız.

Bu şartlar altında, ancak 24 Ekim 1961 tarihinde siyasî parti liderlerine Çankaya Protokolü'nün* imzalatılması ve bununla da anılan müdahale kararının önlenmesiyle demokrasiye geçiş sağlanabilmiştir. Nitekim, Çankaya Protokolü'nün imzalanmasının ertesi günü (25 Ekim) TBMM'nin toplanmasıyla demokratik düzene geçilmiştir.

II. MBK Devri, demokrasiye geçişin hazırlandığı, yasama yetkilerinin Temsilciler Meclisi ile paylaşıldığı bir dönem olmasına rağmen, ihtilâl yönetiminin otoriterliğinin en azından tehditkâr beyanatlarla daha da bariz gözlemlendiği bir dönem olmuştur.

İhtilâl yönetimi döneminde hazırlanan ve daha çağdaş bir toplumsal düzeni temsil eden 1961 Anayasası, 27 Mayıs ihtilâlinin yapılmasıyla gelişen şartlar içerisinde varlık bulmasına rağmen, esasen, Türk toplumunun çok-partili demokratik düzen deneyiminde olgunlaşan yeni Anayasa arayışının somut bir ifadesi olmuştur. Nitekim, yeni Anayasa arayışı, Türk siyasetindeki gündemini CHP ve CMP'nin bu husustaki çalışmalarıyla 1953-1954 yıllarından itibaren almaya başlamıştır. -

CHP 14. Kurultayının "İlk Hedefler Beyannamesi", yapılması gerektiğine inanılan Anayasa değişikliklerini düzenliyordu. Bu bağlamda, 1961 Anayasası anlamında anayasal bir devlet düzenini toplumda talep eden objektif şartların olmaması durumunda, salt bunun bir darbe şartlarında vücut bulamayacağını, rahatlıkla belirtebiliriz. Zaten, 1961 Anayasasının 27 Mayıs'ın "devrim" anlamında sona erdiği II. MBK devrinde esas şeklini aldığını ve radikallerin de Temsilciler

* Çankaya Protokolü'nün tam metni için ekler bölümüne bakınız.

Meclisi anlamında bir Kurucu Meclis'e karşı olduklarını değerlendirirsek, 27 Mayıs'ın Anayasa hususundaki asıl anlamının Yeni Anayasa'nın yapılması için fiilî şartları hazırlamasında olduğunu tesbit edebiliriz. Burada, 27 Mayıs'la Türk Demokrasisinin, Anayasa yapımı-değişikliği sorununa demokratik düzen içerisinde bir çözüm bulabilme fırsatını da kaçırmış olabileceğini ileri sürebiliriz. Belki, yeni Anayasa arayışı hususunda 20 Ekim 1961 seçimleri sonrasında bir mutabakat sağlanacak ve böylece de Türk demokrasisi, Anayasa sorununu bir darbeye gerek kalmaksızın çözebilme yeteneğini kazanmış olacaktır. Çünkü, darbe şartlarında hazırlanan bir Anayasa belirli bir dönemin sorunlarına çözüm olabiliyorken, sorunların çözümünün de bir üst yapısal düzenleme olan Anayasalarda görülmesini doğurduğundan yeni darbeler için uyarıcı da olmaktadır. Nitekim, Anayasa değişikliği veya yapımı sorunu Cumhuriyet tarihimizdeki askerî müdahalelerin hep ilk işlerinden birisi olmuştur.

1961 Anayasası'nın başlangıç kısmında, "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimi'ni yapan Türk Milleti" yazmasına rağmen, Türk milletinin çoğunluğu, 15 Ekim 1961 seçimlerindeki oylarıyla 27 Mayıs'a karşı olduğunu göstermiştir. Nitekim, kapatılan DP'nin mirasçısı olarak görülen partilerin (AP, YTP, CKMP) aldıkları oy oranı % 62,3 olmuştur. Bu seçimlerin demokrasi adına olumlu sonuçlandığını ifade edebiliriz. Çünkü, DP'ye oy vermiş vatandaşlar, oylarına dolayısıyla siyasî iradelerine sahip çıkmışlardır. 27 Mayıs'ın "devleti yönetenler" sınıfının (asker ve sivil bürokrasi), devletle özdeşleşmiş sınıfların bir karşı hareketi olduğunu değerlendirir-

sek, bu oyların Türkiye'de İttihat Terakki-CHP çizgisi içinde gelenekselleştiği söylenebilecek bürokratik iktidara karşı olan, gelenekçi - liberal kesime ait oylar olduğunu da tesbit edebiliriz.

27 Mayıs'ta devrik iktidarın sorumluları olarak görülenler, bir İhtilâl Mahkemesi, Olağanüstü Mahkeme olarak nitelendirilebilecek Yüksek Adalet Divanı tarafından yargılanmışlardır. Halkın oyları ile iktidara gelmiş kadroların, birtakım icraat ve işlemlerinden dolayı darbe şartlarında kurulan olağanüstü mahkemelerde yargılanmalarını, mahkûm edilmelerini, velev ki mahkeme tarafsız hareket etmiş, kanunları uygulamakla yetinmiş olsa bile, onaylamak mümkün değildir. Diğer taraftan, böyle olağanüstü şartlarda hesap verme durumuna düşülebileceği ihtimalinin (endişesinin), demokrasiye geçilmesi sonrasında görev alan siyasî kadroları olumsuz etkilediği de bilinen bir gerçektir.

Askerî müdahalelerin demokratik toplumlar için en olumsuz etkilerinden birisi, yetişmiş politik kadroların takibe uğradığı, siyasî haklarının sınırlandırıldığı, siyaset ve siyasetçilerin aşağılandığı bir dönemden sonra tekrar kurulan demokratik düzenin "acemiler"le tecrübe edilmesine neden olmasıdır. Nitekim. 27 Mayıs DP'li siyasîlerin "ahlaksızlığını" ortaya çıkaralım derken, politikacının itibarının hiç edildiği sayısız örneklerle doludur.

27 Mayıs'ın demokrasimiz açısından en olumsuz sonuçlarından birisi, darbe geleneğini başlatmış olmasıdır. Kendinden sonraki askerî müdahalelere tecrübe kaynağı da olan 27 Mayıs*, onyediy aylık

* Milli Güvenlik Konseyi (MGK) Genel Sekreteri Haydar SALTİK'ın basın mensupları ile yaptığı görüşmeden: "12 Mart ve 27 Mayıs'ın içinden geliyoruz. Oralardaki hatalar tekrarlamayacaktır. Biz de çok şey öğrendik!" (Milliyet, 29 Ekim 1980).

fiili ihtilâl yönetimi ve neden olduğu ihtilâtlarla, ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarına çözüm olamamanın ötesinde, sivil topluma darbe olmuştur.

27 Mayıs ihtilâli'nin, Türkiye'de demokrasinin şekli ve toplumsal yapı bazındaki kurum ve kuralları ile yerleşebilmesi bakımından, esas itibarıyla belirli sınırlılıkları olan bir oluşum olarak değerlendirilmesi gereklidir. Demokrasinin şekli şartlarının gerçekleştirilmesi bakımından dönemin bir ürünü olan 1961 Anayasası'nın temel çerçevesi ve ilkeleri, Batı liberal-demokratik geleneği ile bütünleşen olumlu özelliklere sahiptir. Ancak, toplumun kendi iç dinamiklerinin siyasi sonucu olarak değil de, bir askerî müdahalenin ürünü olması Anayasa'ya "tepkisel" bir nitelik atfedilmesine yol açmıştır. Ayrıca, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren kadro içinde, ilk günlerde ön planda bulunan radikal darbeci grupların böyle bir demokratik düzenlemeye yanaşmadıkları da bilinmektedir. Bu durumda 1961 Anayasası, ihtilâlin dolaysız ürünü değil, radikallerin arzusu hilâfına kurulan temsilî organlara yansıyan çeşitli toplum kesimlerinin taleplerinin sonucu olarak görülmesi gereklidir. 1961 Anayasası'nın 1971'den geçerek 1980'lerde noktalanın serüveni, demokrasinin sorunlarına çözümün yine demokratik consensus kuralları içinde aranması gerektiği gerçeğini bir kez daha sergilemiş bulunmaktadır.

EK - 1

DEVLET VE HÜKÜMET BAŞKANI GÜRSEL'İN GÜMÜŞPALA'YA
GÖNDERDİĞİ İHTAR MEKTUBU:

"Azizim GÜMÜŞPALA, Adalet Partisi'nin meş'um faaliyetleri hakkında artık sizin de bilgi sahibi olmanız lazımdır. Sizin hüsnü niyetinizin arkasında memlekette ne mühim ve tehlikeli bir oyun oynandığını farketmediğinizi kabul edemiyorum. Bulduğunuz ahvâl içinde partinizin faaliyet metodlarının memleketi korkunç buhranlara sürüleyecek çok kötü bir yol olduğunu artık anlamalısınız ve kanaatimce de anlıyorsunuz. Şu halde, partiniz bilerek memleket ve Türk Milleti için büyük felaketselere müncer olacak bir faaliyet tarzı içinde bulunmaktadır. Sizin gibi ordunun en yüksek kademesine kadar yükselmiş bir generalin bu feci gayretlere baş tutması aklın ve havsalanın alacağı bir şey değildir. Muhterem Generalim, Anayasa'nın oylamaya sunulması sırasında bakınız partiniz halka neleri telkin etmiştir: Anayasa'ya hayır deyiniz ki hayırlı olsun. Anayasa'ya bayrağımızın rengi olan kırmızı rengi kullanınız. Anayasa'ya evet dersanız MENDERES'i asacaklar. Anayasa'ya evet dersanız komünistler gelecek memleketi alacaklar. Anayasa'ya sosyal kelimesini onun için koydular. Ayrıca partiyi kuvvetlendirmek için de DP'yi yeniden kuruyoruz, zamanı gelince intikam alacağız. Yassıada'dakileri kurtaracağız. İşte, böylece masum köylü çevrelerinde kışkırtıcı gayretler sarfedilmektedir. Aziz dostum, bunlar ne demektir, bunlar nasıl çalışma tarzıdır? Bu türlü faaliyetler milleti ve memleketi nereye götürür? Böyle bir taktikle çalışan insanların yarın memleketi nasıl bir zihniyetle idare edeceklerini düşünmek her vatanperver vatandaşı için dehşet verici değil midir? Bu ahval içinde siz halâ iyi yolda bulunduğunuzu söyleyebilirsiniz. Filhakika siz bütün bunları her zaman olduğu gibi, red ve inkar edeceksiniz. Fakat, iyi biliniz ki, hükümet elinde partinizin bu faaliyetleri hakkında çok hazin bilgiler toplanmıştır. Esasen, partiniz kuruluş tarzına göre, başka türlü çalışmasına imkân da yoktur. Çünkü, bütün idare heyetlerinde ve onların emrinde eski DP elemanları bulunmaktadır. Eski devrin mes'uliyetsiz ve yağma idaresine

alışmış bu adamların temiz ve dürüst bir demokratik nizamaya yönelmesi ve bunu millete telkin ve çalışması nasıl mümkün olabilir? Anayasa'yı anlama ve anlatmadaki tutumunuz bunu açıkça göstermiyor mu? Muhterem Başkan, birkaç defa yaptığım beyanatla ve yaptığımız iki konuşmada sizi uyarmaya çalıştım. Fakat, siz bunları anlamaz gözüktünüz veya öyle gözükmeye mecbur edildiniz. Sizce bunlar, geçici bir söz veya tehditten ibaret ve gayri mühim sayılabilir. Fakat, benim için asla böyle değildir. Tarihe, millete ve bütün dünyaya karşı deruhte ettiğim mes'uliyetleri bilen bir adam olarak memleketi şuriş ve kargaşalığa götürecektir gayret ve faaliyetlere müsamaha etmeyeceğimi kat'i olarak size bildirmek mecburiyetindeyim. Partinizde esaslı bir tasfiye yapmadıkça ve milletçe de bilinen çok fena çalışma yollarından ayrılıp temiz ve demokratik nizamın istediği nezih gayretlere yönelmedikçe sizi, hatta bir parti olarak dahi kabul etmek benim için mümkün değildir. Bugün memlekette ekilen düşmanlık ve intikam tohumlarının yarın milletimize ne büyük ıstıraplar getireceğinizi farkedemeyecek kadar kısa görüşlü veya gözleri hırsla kapanmış insanların devlet idaresine karışma hevesleri hazin ve feci bir gaflet olduğunda şüphe edilemez. Halen üzerinde bulunduğunuz hatalı ve tehlikeli yoldan ayrılıp yönünüzü aydınlık ve temiz istikamete döndürmenizi, vatanperverlik hislerinize hitap ederek tavsiye ederim. Tarihin hakkınızda vereceği feci ve hazin hükümler, yalnız sizin askerî şerefınızı kaybetmenizle kalmayacak, nesilleriniz de yaşadığı müddetçe bu şaşmaz hükümlerin azap ve ıstırapını çekeceklerdir. Bir asker, herhangi bir harekete karar verirken milletini ve memleketini düşünmekle beraber kendi şerefini ve tarihe mal olacak hükümleri de hesaba katmak zorundadır. Bu hükümler, size ait kuşakları, bütün hayatları boyunca başlarını yere eğmeye mecbur etmemelidir. İhtirastan kurtulup düşünmek ve çok düşünmek lazımdır. Selâmlar: 14.7.1961. Org. Cemal GÜRSEL", (Cumhuriyet, 25 Temmuz 1961); Son Havadis, 26 Temmuz 1961.

EK - 2

GÜMÜŞPALA'NIN GÜRSEL'E CEVABI:

"Sayın Devlet Başkanınının 14 Temmuz 1961 tarihli mektubunu bir hafta evvel almıştım. Üzüntü ile ifade etmek isterim ki, bugüne kadar bu mevzuuda partimizin müdafaası yapılmamış ve fakat, malûm siyasî teşekküller tarafından türlü tezvîr ve iftiralarla partimiz ve onun tertemiz mensupları hakkında üst kademelere yanlış malûmat verilmiştir. Sayın Devlet Başkanına iki defa yazılı olarak ve iki defa da sözlü olarak Adalet Partisi'nin tutumunu arz etmiştim. Şahsıma ait olan ve bugünkü Cumhuriyet Gazetesi'nde intişar eden bu mektubun bu suretle açıklanmasını üzüntü ile müşahede ettim. Aynı zamanda milyonları kaplayan AP mensuplarının da bundan ızdırap duyduklarına eminim. Sayın Devlet Başkanımıza hakikatleri açıklayıcı yeni ve mufassal bir mektubu bugün gönderiyorum. Yeni Anayasamızın yürürlüğe girdiği ve siyasî partilerin artık yepyeni bir zihniyetin teminatı altında bulunduğuna inandığımız şu anda bir siyasî teşekkül için bundan daha büyük bir hayal kırıklığı olamaz. YTP Genel Başkanı son gezilerinde ve her gittiği yerde: 'Biz Demokrat Parti'nin yerine oturduk' diye tekrarlar, diğer taraftan CKMP lideri '46 Ruhunu biz devam ettiriyoruz' der. Bütün eski demokratları saflarına davet eder ve her iki parti de bunlara en üst kademelerinde vazife verirken ve hatta CHP de bu vatandaşları saflarına çağırırken, AP kadrolarında eski DP'ye mensup şahısların bulunması acaba neden tasvip edilmemektedir? Kaldı ki biz partimizde vazife almış bulunan bu vatandaşların suçsuz olduklarına inanıyoruz. Eğer içlerinde suçlu olanlar varsa, bunların mahkemeye sevkedilmeleri ve siyasî haklarından mahrum kılınmaları icap etmektedir. Devlet kudrati herşeye kâdirdir. Eğer Adalet Partisi'nin lağvı düşünülüyorsa, bunun tarihî mes'uliyetini müdrîk olarak millet huzurunda ifade edilmesini temenni etmekteyiz. Ancak, böyle bir tedbirin ilerideki siyasî inkişaflarda dengeyi büsbütün bozacağını ve iktisadî huzursuzluğun da azalmayacağını ifade etmek isteriz. Bu suretle, partimiz, tarihî vazifesini yaptığına kâni bulunarak huzur duyuyor ve memleketi sükûna kavuşturmaya çalışmakta devam edeceğini bildirmekle şeref duyuyor", (Son Havadis, 26 Temmuz 1961); (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1961).

EK - 3

MİLLÎ DEKLARASYON'UN TAM METNİ:

"Siyasî hayatımızı verimsiz, zararlı ve hatta tehlikeli çekişmelerden kurtarmak, partiler arası münasebetlerde medenî ve seviyeli bir ortam yaratmak ve 27 Mayıs İhtilâli'nin asıl gayesini teşkil eden demokratik hukuk devletini fiilen gerçekleştirmek için vatansever Türk Milleti'nin duygularına ve Türk basınının iyi niyetli temsilcilerine uygun olarak, Millî Birlik Komitesi'nin teşebbüs ve daveti ile toplanan Yuvarlak Masa Alt Kademe Konferansı'nda, Komite üyelerinden müteşekkil başkanlık divanınca hazırlanan ve ittifakla kabul edilen maddeler, partilerimizin Genel Sekreterleri Başkanlığındaki yetkili heyetlerin huzurları ile ve anlayış havası içerisinde görüşülmüş ve her konuda tam bir görüş birliği sağlanarak bu müşterek beyannamenin MBK Başkanı, Devlet Başkanı Sayın Orgeneral Cemal GÜRSEL'in huzurunda tarafımızdan imzalanmak suretiyle ve bir taahhüt vesikası halinde Büyük Türk Milleti'ne ilânı kararlaştırılmıştır.

Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla gayri meşru bir baskı ve zulüm idaresi haline gelmiş olan bir iktidara karşı, Türk Milleti'nin vicdanından yükselen emre uyararak, milletin direnme hakkını kullanan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hiç bir zümre ve siyasî teşekkül lehine olmaksızın gerçekleştirmiş bulunduğu 27 Mayıs İhtilâli'nin siyasî maksatlarla her ne surette olursa olsun istismarına müsaade etmeyeceğimizi kesin olarak beyan ve bu ihtilâlin yıktığı ve millî vicdanın mahkûm ettiği DP zihniyetini ve onu temsile veya devam ettirmeye teşebbüs mahiyetindeki her türlü davranışı şiddetle reddederiz.

İhtilâl sonrası şartları içinde mümkün olan en geniş temsil esaslarına dayanarak teşkil edilen Kurucu Meclis'in hazırladığı ve Türk Milleti'nin tasvip ve kabûl ettiği yeni Anayasamıza göre demokratik siyasî hayatımızda görev almış partiler olarak bir bütün halinde millete mal olmuş Atatürk Devrimleri'ni koruyacağız. Ve devrimler aleyhindeki her türlü davranışların karşısında olacağız. Anayasamız-

la teminat altına alınmış olan din ve vicdan hürriyetine saygı göstermek başlıca vazifelerimizdendir. Herhangi bir partinin din, vicdan hürriyetine saygısızlık göstereceğine dair veya bu hususta vatandaşları şüpheyeye ve tereddüde sevkedecek propagandalar yapmanın, her ne surette olursa olsun millî duyguları istismar etmenin, nüfûz veya siyasî başarı sağlama maksadıyla vatandaşlar arasında bölücü ve ayırıcı beyanlarda, davranışlarda bulunmanın, memleketin sevgisi ile bağdaşmayacağını ifade ve bu gibi beyan ve davranışlara müsaade etmemeyi taahhüt ederiz.

Türk adaletine inanıyoruz. Siyasî partiler olarak Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği hükümlere tesir edebilecek herhangi bir beyanda bulunmayacağız ve hiç bir safhasında bu hükümlerin tartışılmasına veya istismarına meydan vermeyeceğiz. İhtilâlin ilk gününde olduğu gibi, bugün de millî iradeyi tam olarak tecelli ettirme azim ve kararını ifade ve teyid eden MBK'nin ve tarafsız idarenin eşit şartlar altında serbest ve dürüst seçimleri gerçekleştireceğine inanıyoruz.

Anayasa'nın ve Seçim Kanunu'nun siyasî partilere ve vatandaşlara tanıdığı meşru ve kanuni itiraz haklarının kullanılması tabiidir. Ancak, yapılacak seçimleri gölgelendirecek ve vatandaşların zihinlerinde şüpheyeye ve tereddüt yaratacak haksız ve mesnetsiz iddiaların ortaya atılmasını, demokratik düzen ve millî huzur aleyhine bir davranış saymaktayız. Anne hizmetlerinin her türlü partizan baskı ve müdahaleden mahsun tutulması, yeni Anayasa'nın teminat hükümleri ve müesseselerine göre idare hayatımızın devamlılığının ve tarafsızlığının sağlanmasını partilerimiz vatanî vecibe olarak kabûl ve taahhüt eder.

İnsan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliği temel hükmüne aykırı olarak aşırı sol (Komünizm) ve aşırı sağ (Irkçılık) ve her türlü totaliter zihniyete, bölgecilik, ayırıcılık hususunda ölç alma gibi yıkıcı cereyanlara partilerimiz karşı koyacaklardır. Siyasî partilerden birinin, diğerine karşı husumet cephesi teş-

kilini esas tutan bir görüşle faaliyet göstermesinin Millî birliği zedeleyici, Millî huzuru bozucu, demokratik düzenin yerleşmesini zorlaştırıcı ve dolayısıyla millî bekamızı tehlikeye düşürücü neticeler yaratacağı hususunda mutabakat halindeyiz.

Partilerin ocak ve bucak teşkilatının yeniden ihya edilip edilmemesinin genel seçimlerin sonunda teşekkür edecek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin takdir edeceği bir konu olduğu hususunda görüş birliğine sahibiz.

Orman davasını, Millî bir dava olarak bütün vatandaşlara benimsetmeyi bir vazife sayıyoruz. Bu konuda Anayasa'yı ihlale yol açabilecek her türlü zararlı propagandayı reddediyoruz.

Milli bir hüviyet almış bulunan dış politikamızın, millî menfaatlerimize zarar getirebilecek mahiyetteki tartışmalara konu edilmemesi lüzûmuna kaniiz.

Seçim öncesi ve seçim sonrası siyasî gerginliğin memleket menfaatlerini zedeleyici bir mahiyet almaması için siyasî partilerin meneni ve seviyeli ölçüler içinde faaliyet göstermeleri ve karşılıklı münasebetlerinin halde ve gelecekte iktidarda ve muhalefette, demokratik bir anlayışla düzenlemeleri gerektiğine inanıyoruz.

Aziz milletimize hizmetlerini arzeden teşekküller olarak bu müşterek beyanname muhtevasının partilerimiz ve vatandaşlarımız tarafından benimsenmesi için bütün gücümüzle çalışacağımıza ve Milli menfaatlerimizin gerektirdiği bu esasları ihlâl teşebbüslerine müsamaha göstermeyeceğimizi beyan ve taahhüt ederiz", (Cumhuriyet, 6 Eylül 1961).

EK - 4

21 EKİM PROTOKOLÜ

"Harb Akademisi

21 Ekim 1961

ZABIT VARAKASI

1. Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları (Aşağıda açık imzaları bulunan) 21 Ekim 1961 günü saa: 14.30'da toplanmışlar ve gündemlerinde mevcut olan konuları müştereken müzakere etmişler ve ittifakla aşağıdaki karara varmışlardır:

a. Türk Silahlı Kuvvetleri onbeş Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel duruma müdahale edecektir.

b. İktidarı Millet'in hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir.

c. Bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek seçim neticeleri ile MBK feshedilecektir.

d. Bu kararın tatbiki 25 Ekim 1961'den sonraki bir güne tehir edilmeyecektir.

2. İşbu Zabıt Varakası üç nüsha olarak tanzim edilmiş ve bütün üyeler tarafından aynı anda imza edilmiştir". (AYDEMİR, Talât; Talât AYDEMİR'in Hatıraları, İstanbul-1968. s. 108-109. Burada, bu protokolü imzalayan 10 General ve Amiral ile 28 Albayın isimlerinin verilmesine ayrıca gerek görülmemiştir).

ÇANKAYA PROTOKOLÜ

"Meclis'te temsil edilen siyasi parti liderleriyle Türk Silahlı Kuvvetleri komutanları arasında bu sabah tam bir mutabakata varılmış ve Çankaya'da yapılan müşterek toplantıda 4 parti lideri aşağıdaki protokolü imzalamışlardır:

Partiler Cumhurbaşkanlığı için namzet göstermeyeceklerdir. GÜRSEL'e rey verilmesi için liderler elden gelen gayreti gruplarında sarfedeceklerdir.

Ordu mensuplarının maddi ve manevi huzur içinde vazife görmeleri başlıca emelimizdir. Onlar ile alakâlı her mevzuu bu çerçevede mütalââ etmekteyiz. Bu meyanda ordu mensuplarına tanınmış herhangi bir hakkı geri almayı da asla düşünmüyoruz. 42.numaralı kanunu değiştirmeyi düşünmediğimiz gibi bu mevzuuda ordu bünyesinde ihtilât yapacak her türlü tasarrufun aleyhindeyiz.

Af müesseselerinin ortadan kaldırılmak mahiyetinde istikbale muzaf bir taahhütte bulunmak, milli hakimiyet ve hukuk prensiplerine ve Anayasa esaslarına aykırıdır. Bununla beraber, siyasi mülahazalar ile yersiz ve zamansız olarak af müessesesinin kullanılmasına da aleyhtarız. Yassıada hükümlerine şimdilik bir Af Kanunu çıkarılması yolunda partimizce alınmış herhangi bir kararımız olmadığı gibi partimizde böyle bir temayül de mevcut değildir"...(Cumhuriyet, 25 Ekim 1961).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

I. KİTAPLAR :

ABADAN, Nermin; Anayasa Hukuku ve Siyasî Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili. AÜ. SBF Yayınları. Ankara-1966.

ALTUĞ, Kurtul; 27 Mayıs'tan 12 Mart'a. Koza Yayınları. İstanbul-1966.

ARAR, İsmail; Hükümet Programları (1920-65), (y.y.) 1968.

AYBAR, Mehmet Ali; TİP (Türkiye İşçi Partisi) Tarihi. Cilt: 1. BDS Yayınları. İstanbul-1988.

_____ ; TİP (Türkiye İşçi Partisi) Tarihi. Cilt: II. BDS Yayınları. İstanbul-1988.

_____ ; TİP (Türkiye İşçi Partisi) Tarihi. Cilt: III. BDS Yayınları. İstanbul-1988.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; İkinci Adam. Remzi Kitabevi. Cilt: III. 4. Baskı. İstanbul-1983.

_____ ; İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli. Remzi Kitabevi. İstanbul-1973.

_____ ; Menderes'in Dramı. Remzi Kitabevi. İstanbul-1969.

AYDEMİR, Talât; Talât Aydemir'in Hatıraları. May Matbaası. İstanbul-1968.

AYTEKİN, M.Emin; İhtilâl Çıkmazı. Dünya Matbaası. İstanbul-1967.

BABAN, Cihat; Politika Galerisi (Büstler ve Portreler). Remzi Kitabevi. İstanbul-1970.

BAŞGİL, Ali Fuat; 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri. (Çevirenler: Ali Sebük, İ. Hakkı Akın). Çeltüt Matbaacılık. İstanbul-1966.

BORAN, Behice; Türkiye ve Sosyalizm Sorunları. Tekin Yayınevi. 2. Baskı. İstanbul-1970.

_____ ; İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası. Bilim Yayınları. İstanbul-1975.

BOZDAĞ, İsmet; Demokrat Parti ve Ötekiler. Kervan Yayınları. İstanbul-1975.

BÖLÜKBAŞI, Osman; Zaruri Bir Açıklama (CKMP Genel İdare Kurulu'nun İstifamız Dolayısıyla Neşrettiği Broşüre Cevap). Ankara-1962.

_____ ; Bölükbaşı'nın Menderes'e Cevapları. Emek Basım Yayınevi. Ankara-1960.

BURÇAK, Rıfıkı Salim; Yassıada ve Öncesi. Çam Matbaası. Ankara-1976.

_____ ; Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri. Ankara-1988.

ECEVİT, Bülent; Ortanın Solu. Tekin Yayınevi. 4. Baskı. İstanbul-1968. (İlk Baskısı 1966'da Yapılmıştır).

ERDEMİR- Sabahat; Milli Birliğe Doğru. Cilt: I. Türk Devrim Ocakları Yayınları. (y.y.) 1961.

ERER, Tekin; Türkiye'de Parti Kavgaları. İstanbul-1963.

EREZ, İsmail Selçuk; 147'ler Meselesinin İçyüzü. Sıralar Matbaası. İstanbul-1961.

ERKANLI, Orhan; Anılar, Sorunlar, Sorumlular. (27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971 Türkiyesi); Baha Matbaası. İstanbul-1972.

EROĞUL- Cem; Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi). AÜ SBF Yayını. Ankara-1970.

FEROZ ve Bedia Turgay Ahmad; Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971. Bilgi Yayınevi. Ankara-1976.

- GİRİTLİOĞLU, Fahir; Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii. Ayyıldız Matbaası. Ankara-1965.
- İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami; İhtilâlin İçyüzü. Cilt: I. (y.y.) 1966.
- İSEN, Can Kaya; Geliyorum Diyen İhtilâl. Tan Gazetesi Matbaası. İstanbul-1964.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; Politikada 45 Yıl. Bilgi Yayınevi. Ankara-1968.
- KİLİ, Suna; 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. İstanbul-1976.
- KİLİ, Suna; GÖZÜBÜYÜK, Şeref; Türk Anayasa Metinleri. T. İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara- 1985.
- KONGAR, Emre; Türkiye'nin Toplumsal Yapısı. Remzi Kitabevi. 4. Baskı. İstanbul-1981.
- KORKUD, Refik; İKİZ, Nedret; Adalet Partisi (Portreler ve Fikirler). İstiklâl Matbaası. İstanbul-1962.
- KÖKER, Levent; Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi. İletişim Yayınları. İstanbul-1990.
- MADANOĞLU, Cemal; Cemal Madanoğlu İnkılâbı Anlatıyor. Ankara. (t.y.). (Madanoğlu'nun gizli kalması kaydıyla 16 Kasım 1960 tarihinde yaptığı basın toplantısındaki açıklamalarının sonradan Cevat Oktay'ın önsözünüyle yayınlanmış şeklidir).
- MİRKELAMOĞLU, Necip; İnönü Ecevit'i Anlatıyor. Kervan Yayınları. 2. Baskı. İstanbul-1976.
- N,Z; Dünder Taşer'in Büyük Türkiyesi. Kutluğ Yayınları. İstanbul-1974.
- ÖRTÜLÜ, Erdoğan; Üç İhtilâlin Hikayesi. (13 Kasım, 22 Şubat, 21 Mayıs) Milli Ülkü Yayınevi. 5. Baskı. Konya-1966.

- ÖZBEY, Cemal; Demokrat Partiyi Nasıl Kapattırdım. Emek-Basım Yayınevi. Ankara-1961.
- ÖZBUDUN, Ergun; Siyasal Partiler. AÜ. SBF Yayını. 4. Baskı. Ankara-1983.
- SEYHAN, Dünder; Gölgedeki Adam. Nurettin Uycan Matbaası. İstanbul-1966.
- SOYSAL, Mümtaz; 100 Soruda Anayasanın Anlamı. Gerçek Yayınevi. 5. Baskı. İstanbul-1979.
- ŞAHANOĞLU, Fikri; AP'nin İçyüzü. Ersa Matbaası. İstanbul-1965.
- TOKER, Metin; İsmet Paşayla 10 Yıl. (1960-1961). 3. Cilt. Akis Yayınları. Ankara-1967.
- TÖKİN; F.Hüsrev; Türk Tarihinde Siyasi Partiler. İstanbul-1965.
- TUNAYA, Tarık Zafer; Türkiye'de Siyasal Partiler (ikinci Meşrutiyet Dönemi). Cilt: 1. Hürriyet Vakfı Yayını. 2. Baskı. İstanbul-1988.
- TUNCAY, Mete; Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). Yurt Yayınları. Ankara-1981.
- TURAN, İlter; Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış. Der Yay. 2. Baskı. İstanbul.
- TÜRKEŞ, Alparslan; 27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler. Dokuzışık Yayınevi. İstanbul-1977.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi; Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar. TBMM Kütüphane Dökümantasyon Yayını. Ankara-1982.
- TEZİÇ, Erdoğan; 100 Soruda Siyasi Partiler. Gerçek Yayınevi. İstanbul-1976.
- ULAY, Sıtkı; Harbiye Silah Bağına (27 Mayıs 1960). Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları. İstanbul-1968.
- YALMAN, Ahmet Emin; Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim. Cilt:4. İstanbul-1970.

5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları. Başbakanlık DİE Yayını.
Ankara-1978.

II. MAKALELER:

ARZİK, Nimet; YTP Nasıl Kuruldu? Yön. 14 Mart 1962. Sayı: 11.

_____ : Ekrem Alican (Yaratılmış Lider). Yön. 14 Mart 1962. Sayı:13.

BARLAS, Cemil Sait; Devletçi Liberal Parti Kuruldu. Son Havadis. 16
Şubat 1961.

BAŞKUT, Cevat Fehmi; Gümüşpala'ya Açık Mektup. Cumhuriyet. 7 Mart 1961.

BELGE, Murat; Aşına Bir Yüzün İlginç Macerası. Tarih ve Toplum. Mayıs
1988. Cilt: 9. Sayı: 53.

_____ : Türkiye İşçi Partisi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklo-
pedisi. Cilt: 8. İletişim Yayınları.

BUCAK, Faik; Ağaları Tanıyor musunuz? Yön. 10 Ocak 1962. Sayı: 4.

_____ : Ağaların Bilinmeyen Tarafları. Yön. 21 Şubat 1962. Sayı:10.

_____ : 55'ler Konusunda Bir Açıklama. Yön. 27 Aralık 1961. Sayı: 1.

ÇAVDAR, Tefvik; Adalet Partisi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.
Cilt: 8. İletişim Yayınları.

ERGİN, Feridun; Evet, Hayır ve ötesi. Cumhuriyet. 3 Temmuz 1961.

EVLYAYOĞLU, Gökhan; Adalet Partisi'ni Tebrik. Son Havadis. 28 Haziran
1961.

_____ : Evet ve Hayır Üzerine. Son Havadis. 30 Haziran 1961.

_____ : Halkoyu Üzerine Düşünceler. Son Havadis. 13 Temmuz 1961.

FELEK, Burhan; Partilere Dair. Cumhuriyet. 15 Şubat 1961.

_____ : İsim ve Cisim. Cumhuriyet. 4 Şubat 1961.

_____ : Disiplin Meselesi. Cumhuriyet. 2 Mayıs 1961.

_____ : Elbette Evet Diyeceğiz. Cumhuriyet. 29 Haziran 1961.

_____ : Seçim Sistemleri. Cumhuriyet. 6 Mart 1961.

FERNAU, Friedrich Wilhelm; İkinci Cumhuriyette Sosyal Akımlar. (ORIENT Dergisinden çeviren: Nihat Türel). Yön. 30 Ocak 1963.
Sayı: 59.

FORUM, CHP 've Kurucu Meclis. 15 Ocak 1961. Sayı: 163.

_____ : DP ve Sonrası. 1 Eylül 1960. Sayı: 154.

GİRİTLİ- İsmet; Demokrat Kelimesi ve Siyasi Parti. Cumhuriyet. 4 Şubat 1961.

_____ : Referandum. Cumhuriyet. 6 Haziran 1961.

GÜRESİN, Ecvet; Kurultay Toplanıyor. Cumhuriyet. 28 Nisan 1967.

HÜRKAN, Serhat; Parlamento Giren İlk Sol Örgüt. TİP Tercüman. 13 Şubat 1990.

İPEKÇİ- Abdi; 14'ler Faşist miydi; Sosyalist mi? Yön. 20 Aralık 1961.
Sayı: 1.

MİLLİYET; Eski DP'liler ve Yeni Partiler. 2 Mart 1961.

NADİ, Nadir; İlk Hedef Seçim Olmalıdır. Cumhuriyet. 4 Haziran 1960.

_____ : Davanın Özü Nedir? Cumhuriyet. 9 Ağustos 1960.

_____ : Bir Parti Tarihe Karışırken. Cumhuriyet. 3 Eylül 1960.

_____ : Kazanan Yine Atatürk. Cumhuriyet. 16 Kasım 1960.

_____ : Yeni Parti. Cumhuriyet. 14 Mayıs 1967.

_____ : Büyük Dava. Cumhuriyet. 29 Ocak 1961.

_____ : Halâ Oy Avcılığı. Cumhuriyet. 15 Haziran 1961.

_____ : Kim İnanır Sana? Cumhuriyet. 2 Temmuz 1961.

_____ : Yarın Millet Konuşacak. Cumhuriyet. 14 Ekim 1961.

_____ : Bu Vatanda Partizan Kinlere Yer Yok. 29 Haziran 1960.

ÖNDER, Cevat; Demokratik Parti. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt: 8. İletişim Yayınları.

SEYDA, Mehmet; Gene Üçüncü Parti. Son Havadis. 3 Şubat 1961.

SOYSAL, Mümtaz; Kurucular. Forum. 1 Ekim 1960. Sayı: 156.

TOKER, Metin; Cemiyetimizin Düzeni. Akis. 23 Ocak 1961. Sayı: 343.

_____ : Fareli Köyün Kavalcıları. Akis. 6 Şubat 1961. Sayı: 345.

_____ : Bağdattan Dönecek Hesap. Akis. 13 Mart 1961. Sayı: 350.

VAROĞLU, Hamdi; Hayır Dua. Cumhuriyet. 10 Mart 1961.

III. TEFRİKALAR:

AKYOL, Taha; Milletın Bağrından İdam Sehpasına. Tercüman. 17-19 Eylül 1988.

_____ : Bağın Kalın Çizgileri. -AP ve Sonrası- Tercüman. 13-16 Şubat 1988.

GÜVEN, Muhittin; Sehpanın Altında Politika (27 Mayıs Hatıraları). Tercüman. 27 Mayıs - 4 Nisan 1989.

OKAN, Sezai; Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs. Milliyet. 27 Mayıs-13 Haziran 1989.

SÜMER, Doğan; Demokrasinin Üç Generali. Tercüman. 27-29 Mayıs 1988.

TERZİOĞLU, Sait Arif; Cumhuriyet Döneminde Kurulan Siyasi Partiler. Cumhuriyet. 17-19 Şubat 1961.

IV. PARTİ VE DERNEK YAYINLARI:

Adalet Partisi. Programını Büyük Türk Milletinin Takdirine Arzeder. 1961.

Birlik Partisi Program ve Tüzüğü. İstanbul. 1960.

CKMP'nin 5. Büyük Kongresine Sunulan Program Tasarısı. Ankara-1961.

CKMP Programı. Ayyıldız Matbaası. Ankara-1965.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Ananizamname ve Programı. Ankara-1954.

Emekli İnkılâp Subayları Derneği (EMİNSU) Tüzüğü. Ankara-1969.

Güven Partisinin Program Özeti. Balkanoğlu Matbaacılık. Ankara-1967.

Hak Mücadelesi. EMİNSU yayını. İstanbul-1970.

Memleketçi Serbest Parti Programı. İstanbul-1962.

Millet Partisi Program ve Tüzük. Erkmen Basımevi. İstanbul-1950.

Millet Partisi Tüzüğü. San Matbaası. Ankara-1962.

Osman Bölükbaşı'nın CKMP'den İstifası Hakkında Zaruri Bir Açıklama.

CKMP Yayını. Ankara-1962.

Sosyalist Parti Basın Toplantısı. Genel Sekreterlik. Ankara-1960.

Türkiye İşçi Partisi Programı. İstanbul-1964.

Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü. 1962.

Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı. 1963.

147'ler Meselesi -Beyaz Kitap-. 147'ler Derneği Yayını. İstanbul-1962.

V. GAZETELER:

Cumhuriyet

Milliyet

Son Havadis

Tercüman

Vatan

VI. DERGİLER:

Akis

Düşünen Adam

Forum

Yön.